

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİMDALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE
ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ (1950–1960)**

Süleyman CEYLAN

**Danışman
Dr. Erkan SERÇE**

**İzmir
2008**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950–1960)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../.../2008

Süleyman CEYLAN

İmza

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Sosyal Bilimler

..... Eğitimi Anabilim Dalı

..... Tarih Öğretmenliği Bilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Abdullah Mantar

Üye : İnd. Doç. Dr. Doğan Duman

Üye : Dr. Erkan Perce

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2008

Prof.Dr.Sedef GİDENER
Enstitü Müdürü

**YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No : **Konu Kodu :** **Üniv. Kodu :**

Not : Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez yazarının

Soyadı : CEYLAN

Adı : SÜLEYMAN

Tezin Türkçe adı: “Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960)”

Tezin yabancı dildeki adı: “The University Education Under The Period of Demokrat Parti As a Government Party (1950-1960)”

Üniversite: DOKUZ EYLÜL **Enstitü:** EĞİTİM BİLİMLERİ **Yılı:** 2008

Diğer kuruluşlar

Tezin türü:

- 1- Yüksek Lisans Dili:** Türkçe
- 2- Yüksek Lisans (X) Sayfa sayısı:** 152
- 3- Sanatta Yeterlilik Referans sayısı:**

Tez Danışmanının

Ünvanı: Dr. **Adı:** Erkan **Soyadı:** SERÇE

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Demokrat Parti ve Üniversite**
- 2- Üniversite - Bilim**
- 3- Üniversite – Endüstri İşbirliği**
- 4- Demokrat Parti – Üniversite Gençliği**
- 5- Üniversite Eğitimi**

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Demokrat Parti and University**
- 2- University – Science**
- 3- University – Industry Cooperation**
- 4- Demokrat Parti University Youthful**
- 5- University Education**

ÖNSÖZ

Her insan gelişme, olgunlaşma, kendi olabilme ve varlığını sürdürebilme hakkına sahiptir. Günümüze kadar uzun bir tarihsel süreç içinden gelişerek gelen bu anlayış, günümüzün çağdaş yaşamını belirleyen en önemli düşüncelerden biridir. İnsan için öğrenme süreklidir ve yaşamı devam ettiği sürece öğrenir. İnsan yaşamını bu yeni öğrendiklerine göre düzenler. İnsanın bu kendi olabilme ve olgunlaşma çabalarında ona yardımcı olan etken aldığı eğitimidir. Eğitimde verilen ise bilgidir.

Günümüz toplumları kendi bireylerinin gelişme ve öğrenme çabalarını potansiyel bir güç olarak kullanmaktadır. Bu gün gelişmiş olarak nitelendirilen toplumlar, bireylerinin bu potansiyel gelişme çabalarını gerçeğe dönüştürebilen ve sürekli yeni kuşaklarda bunu devam ettirebilen toplumlardır. Biz de gelişmiş bir toplum olmak için, - bugünkü ifadeyle bilgi toplumu- bilgiyi üreten ve bilgiyi kullanan bir toplum olma çabasıdayız.

Gelişmiş toplumlara baktığımızda, bilgi ve teknoloji toplumunu oluşturmak için en önemli etkenin kurdukları eğitim sistemi olduğunu görüyoruz. Fakat bu eğitim sistemi içinde topluma asıl yön veren, önünü açan, sürekli gelişim içinde kalmasını sağlayanın yükseköğretim kurumları olduğunu söyleyebiliriz. Yükseköğretim kurumları bu çerçevede üniversiteler, bilginin ve insan yetiştirmenin kaynağıdır.

Yükseköğretim kurumları arasında en önemli kurum üniversitelerdir. Üniversite nedir? Üniversite bilginin üretildiği ve aktarıldığı, becerinin ve teknoloji kullanımının öğretildiği bilimsel, rasyonel bir eğitim kurumudur. Üniversitenin amacı, bağımsız ve yaratıcı düşünceyi, girilecek sorunlar arasında serbestçe seçim yapılmasını ve evrenin bazı yönlerinin anlaşılmasına çalışılmasını özendirme. Üniversite, doğayı anlamak için, toplumun hayat standartlarını ve zevk anlayışını yükseltmek için serbestçe fikir üretilen ve tartışılan evrensel bir ortamdır.

Bugün üniversitelerimizden yetişen çoğu genç, dünya standartlarına uygun evrensel düşünebilen, toplumun önünde yer alabilecek kapasitede değildir. Üniversiteler, sadece meslek edinebilmek amacıyla gidilen kurumlar haline gelmiştir. Gençlerin meslek edinmesinde üniversitelerin katkısı tabi ki göz ardı edilemez. Fakat üniversitelerin asıl amacı bu değildir ve olmamalıdır. Acaba üniversitelerimiz kuruluşlarından itibaren mi böyleydi, yoksa sonradan mı bu duruma geldi? Bu sorulara en azından belli bir dönem açısından cevap verebilmek amacını taşımaktayım.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişinin, bulunduğu ülkenin genel düşünce yapısını yansıtıyor olması dikkat çekici bir noktadır. Bu çalışmayı yapma hedeflerimden biri, 1950–1960 yılları arası, Türkiye’nin genel düşünce yapısını anlamaya yardımcı olmaktır. Bu genel düşünce yapısını ortaya koymak için, Demokrat Parti iktidarının düşünce yapısını ve icraatlarını, üniversite-hükümet açısından incelemek; tarafların karşılıklı davranışlarını, bu davranışların arkasındaki düşünce yapılarını belirlemeye çalışmaktır. Taraflar arasında, özellikle 1957–1960 yılları arasında yaşanan çatışmaları ve bu çatışmalar sonucunda üniversitelerimizin işleyişinde ve anlayışında yaşanan değişiklikleri ortaya koymaktır. Böylece sonraki dönemlerde üniversitelerimizin gelişimini daha iyi anlayabiliriz.

Üniversiteler yükseköğretim kurumlarının bir parçası olduğu için, bu çalışmada yükseköğretim konusuna da değineceğiz.

Tez konumu seçmemde ve tezi hazırlamamda rehber olan danışman hocam Dr. Erkan SERÇE’ye, tez hazırlıklarında yardımcı olan Ümit DEMİR’e ve tezin yazım hatası, dilbilgisi kontrollerini yapan, her alanda destek olan eşim Öznur CEYLAN’a teşekkürlerimi borç bilirim.

ÖZET

DP döneminde Türkiye içinde ve dışarıda büyük bir değişim sürecine girdi. DP'nin on yıllık iktidarının ilk dönemlerinde ekonomide büyük başarılar elde edildi. DP aldığı büyük halk desteğiyle beraber Batı ile bütünleşme çabalarını artırdı. Bu dönemde eğitim, ilköğretimden yükseköğretime kadar büyük bir değişime tabi tutuldu.

Ülkenin hızla kalkınması temel amaç olarak belirlendiği için, yetişmiş insan sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapıldı. Bu amaçla, var olan üniversitelerin ve yüksekokulların öğrenci ve öğretim üye sayıları artırıldı. Teknik eleman yetiştirmek için birçok teknik okul açıldı.

Üniversiteler niceliksel açıdan hızla gelişti. Mevcut üç üniversiteden başka dört yeni üniversite daha açıldı. Batı ile bütünleşme çabaları yoğunlaşırken üniversite anlayışında Alman modelinden Amerikan modeline geçildi. Yeni açılan üniversitelerin (ODTÜ, Atatürk Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi) kuruluşunda Amerikan üniversiteleri ile işbirliği yapıldı. ABD'ye çok sayıda öğretim üyesi ve öğrenci gönderilirken, çok sayıda uzmanda Türkiye'ye getirildi.

CHP'nin devlet ve üniversite içindeki etkinliği azaltılmaya çalışıldı. Bu amaçla 1946 Üniversiteler Kanunu'nda yeni düzenlemeler yapıldı. DP'nin icraatlarını eleştiren öğretim üyeleri baskı altına alınmaya çalışıldı.

1957'den sonra ekonomik açıdan Türkiye'nin sıkıntılı bir döneme girmesi DP'nin arkasındaki halk desteğini azalttı. DP buna karşılık üniversite, basın ve CHP muhalefетinin birleşmesini engellemeye çalıştı. Üniversitelere yapılan her müdahale öğrencilerin de DP'ye cephe almasına neden oldu. DP'nin son yıllarında üniversiteler esas amaçlarından uzaklaşıp siyasallaşma içine girdi. DP'de bu durumu yaptığı sert müdahalelerle daha da arttırdı. 1960'ta yaşanan kanlı öğrenci olayları, DP iktidarının sonunu hazırlayan etkenlerden biri oldu.

ABSTRACT

Turkey entered into the period of change inside and outside of Turkey under DP power. It was reached a economical succes during the first period of DP's power decennium. DP enhanced the suffer for the integration to West with a great public support. The education was changed from the primary school to higher education under this period.

It was aimed firstly to enhance the number of qualified man power because it was determined as a main goal. For that purpose, the number of students and lecturers of the existing universities and colleges were increased. For the technical education of man power, many technical schools opened.

The universities were improved quantitatively so fast. New four universities opened other than the existing three universities. As the works on integration of suffer to the West, the education model changed from German model to American model. The collaboration was established with American universities, during the establishment of new opened universities(ODTÜ, Atatürk Univesity and KTU). As many students and lecturers were sent to the USA, so many professionals also were taken into Turkey.

The effeciency of CHP in the state and university was tried to be reduced. For that purpose new modifications were made on the law of Universities. The structurers was tried to be taken under pressure by whom criticised the DP' s performance.

After 1957 the economic problem of Turkey reduced the puclic support on DP. Even so DP tried to prevent uniting of CHP's and media's opposition. Every manipulation to the universities made the students opposite to DP. The universities politicized as aparting from their basic aims. DP has increased this situation with violent movements. These tragic events was the end of DP.

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni.....	i
Değerlendirme Kurulu Onay Sayfası.....	ii
Tez Veri Formu	iii
Önsöz.....	iv
Özet.....	vi
Abstract.....	vii
İçindekiler.....	viii
Tablo Listesi	xii
Giriş	xiii
Kısaltmalar.....	xviii

I. BÖLÜM

ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİMİ OSMANLI DEVLETİ'NDE ÜNİVERSİTELER	1
1. Yükseköğretim.....	1
2. Üniversite.....	1
3. Üniversitelerin Gelişimi.....	2
4. Osmanlı Devleti'nde Üniversitelerin Gelişimi	6

II. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ ÖNCESİ YÜKSEKÖĞRETİM VE ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ (1923–1950)	10
--	----

III. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİNİN 1950–1960 YILLARI ARASINDA SİYASİ, EKONOMİK, SOSYAL VE EĞİTİMSEL ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ	17
1. Demokrat Parti'nin Siyasi ve Ekonomi Anlayışı.....	17
2. Demokrat Parti'nin Eğitim Anlayışı.....	24

IV. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELERİMİZ, ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ	28
1. Üniversitenin Örgütlenmesi ve Lisans Eğitimi.....	28
2. Lisansüstü Eğitim	31
3. Yurt Dışı Yükseköğrenim.....	33
4. Üniversiteler ve Özerklik.....	35
5. Demokrat Parti Dönemi Üniversitelerimiz ve Diğer Yüksek Öğretim Kurumları.....	39
5.1. İstanbul Üniversitesi	39
5.2. İstanbul Teknik Üniversite	41

5.3. Ankara Üniversitesi	42
5.4. Karadeniz Teknik Üniversitesi	45
5.5. Ege Üniversitesi.....	46
5.6. Atatürk Üniversitesi.....	48
5.7. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.....	51
5.8. Diğer Yükseköğretim Kurumları	53
5.8.1. Yüksek Öğretmen Okulları	55
5.8.2. Akademiler ve Enstitüler.....	56
5.8.3. Bilim ve Araştırma Kurumları	60
6. Demokrat Parti Döneminde Üniversitelerin Mali Kaynakları.....	65
7. Demokrat Parti Döneminde Üniversitelerin Gelişimi	68
8. Öğrenci Sosyal Hizmet, Yurt ve Burs İşleri	72
9. 1950–1960 Arasında Üniversite Eğitime Genel Bir Bakış	75

V. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SANAYİ-BİLİM VE

ÜNİVERSİTELERİMİZ	79
1. Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Önemi.....	79
2. DP Döneminde Üniversite Sanayi İşbirliği	81
3. Üniversiteler ve Bilim.....	86
4. Türkiye’de Üniversite ve Bilim İlişkisinin Gelişimi	88
5. DP Dönemine Üniversite-Bilim İlişkisi.....	91

VI. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ÖĞRENCİ DERNEKLERİ VE

ÖĞRENCİ HAREKETLERİ	97
1. Türkiye’de Öğrenci Derneklerinin Tarihi.....	98
2. DP Döneminde Kurulan Öğrenci Dernekleri	103
3. DP Öncesi Öğrenci Olayları	104
4. DP Dönemi Öğrenci Olayları	107
4.1. DP Dönemi Öğrenci Olaylarının Nedenleri	107
4.2. DP Dönemindeki Başlıca Öğrenci Olayları.....	108
4.2.1. Mareşal Fevzi Çakmak’ın Cenazesindeki Olaylar (11–12.4.1950) ...	109
4.2.2. Çiçek Palas Olayı (15.5.1950).....	109

4.2.3. İstanbul Komünizmi Lanetleme Toplantısı (4.9.1950)	109
4.2.4. Komünizmi Lanetleme Mitingleri (26.9.1950)	110
4.2.5. Kore Mitingi (9.12.1950)	110
4.2.6. Ankara Kıbrıs Mitingi (24.2.1951).....	110
4.2.7. Kırşehir’de Atatürk’ün Hatıralarına Yapılan Saldırısı Kınama Mitingi (6.3.1951).....	110
4.2.8. Konya İrticayı Lanetleme Mitingi (17.3.1951)	111
4.2.9. Büyük Doğu Dergisi Protestosu (20.3.1951)	111
4.2.10. Ticanileri Lanetleme Mitingi (30.6.1951).....	111
4.2.11. İrticaya Karşı Basın Toplantısı (27.01.1953)	112
4.2.12. Atatürk’e Bağlılık Mitingi (11.02.1954)	112
4.2.13. İstanbul Kıbrıs Mitingi (21.4.1955)	112
4.2.14. İsmail Hami Danişmend’i Protesto (22.7.1955).....	112
4.2.15. Prof. Turhan Feyzioğlu’nun Vekâlet Emrine Alınmasına Tepkiler (3.12.1956).....	113
4.2.16. Prof. Hüseyin Nail Kubalı Olayı (4.12.1956)	114
4.2.17. İstanbul Üniversitesi Açılışında Öğrenci Temsilcisinin Konuşturulmamasına Tepkiler (1.2.1957).....	114
4.2.18. Prof. Hüseyin Nail Kubalı Olayı (1958)	114
4.2.18. İstanbul Kıbrıs Mitingi (8.6.1958)	115
4.2.20. Ankara Kıbrıs Mitingi (12.6.1958).....	116
4.2.21. İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrencilerinin Yemek Ücretlerini Protestosu (11.9.1958).....	116
4.2.22. Ankara Veteriner Fakültesi Öğrencilerinin Ders Boykotu (11.12.1958).....	116
4.2.23. Büyük Doğu Dergisi’nin Atatürk Aleyhindeki Yayınlarının Protesto Edilmesi (19.3.1959)	116
4.2.24. İstanbul Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Öğrencilerinin Boykotu (24.3.1959).....	117
4.2.25. Milli Türk Talebe Birliği’nin Irak’ta Türklere Yapılan Baskıyı Protestosu (13.5.1959)	117
4.2.26. Ankara Üniversitesi Öğrenci Derneklerinin Komünizmi ve İrticai Protestosu (10.6.1959)	117

4.2.27. Milli Türk Talebe Federasyonu Kongresinin Dağıtılması (15.7.1959).....	118
4.2.28. Saidi Nursi Protestosu (9.1.1960).....	118
4.2.29 Üniversite Gençliğinin Polis Bumin Yamanoglu'na Boks Eldiveni Hediye Etmesi (16.1.1960).....	118
4.2.30. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni Okul Haline Getirecek Kanun Teklifine Karşı Tepkiler (9.1.1960)	118
4.2.31. İstanbul'da Tekniker Okulu Öğrenci Yürüyüşü (1960)	119
4.2.32. Sultanahmet'teki Öğrenci Olayları (19.3.1960)	119
4.2.33.1 Nisan 1960 Öğrenci Olayları.....	119
4.2.34. Kızılay Olayları (19.4.1960)	120
4.2.35. İstanbul Üniversitesi Bahçesindeki Kanlı Olaylar (27.4.1960).....	120
4.2.36. Tıp Talebe Cemiyeti Kongresi'nin Dağıtılması (27.4.1960).....	120
4.2.37. 29 Nisan Olayları (29.4.1960).....	121
4.2.38. 2 Mayıs 1960 Öğrenci Yürüyüşü	121
4.2.39. Beş yüz Elli Beş Kızılay Olayları (5.5.1960).....	122
4.2.40. Harp Okulu Yürüyüşü (21.5.1960).....	122
4.3. Öğrenci Olaylarını Destekleyenler	122
5. Öğrenci Olaylarının Etkileri	125

VII. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ VE ÜNİVERSİTE İLİŞKİLERİ.....	127
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA	142
EKLER	150

TABLO LİSTESİ

<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
1. Demokrat Parti Döneminde İstanbul Üniversitesi'nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler	41
2. Demokrat Parti Döneminde İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler	42
3. Demokrat Parti Döneminde Ankara Üniversitesi'nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler	44
4. Ege Üniversitesi Öğrencilerinin Yıllara Göre Dağılımı	48
5. Ege Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Yıllara Göre Dağılımı	48
6. Demokrat Parti Döneminde Atatürk Üniversitesi'nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler	51
7. Demokrat Parti Döneminde ODTÜ'de Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler	53
8. Türkiye'de Kamusal veya Yarı Kamusal Araştırma- Bilim Kuruluşları	60
9. DP Döneminde Üniversitelerimizin Sene Başı Kabul Edilen Bütçeleri	67
10. DP Döneminde Üniversite Öğrenci Sayılarında Görülen Gelişmeler	69
11. Yükseköğretimde Alanlara Göre Öğrenci Dağılımı (Yüzde) (1934–1960)	70
12. Demokrat Parti Döneminde Üniversite Öğretim Üyesi Sayılarında Görülen Gelişmeler	71
13. Tüm yükseköğretimde okul, öğrenci ve öğretim görevlilerinin artışının karşılaştırılması için aşağıdaki tabloyu inceleyebiliriz.	72

GİRİŞ

Yükseköğretim, ülkenin bilim teknoloji politikasına, toplumun yüksek düzeyde ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyacına göre öğrencileri ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar yapmak, araştırma inceleme sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayını yapmak ve toplumun kültürünü geliştirecek çalışmaları sürdürmek amacıyla oluşturulmuş eğitim sistemidir.¹ Yükseköğretim; fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuar, meslek yüksekokulları ile uygulama araştırma merkezlerinden oluşmaktadır. Bu kurumların arasında ise üniversiteler önemli bir yer teşkil eder.

Yükseköğretim Kanunu'na göre üniversitelerin amacı; ülkenin bilim politikasına uygun, toplumun yüksek düzeyde ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre, öğrencileri ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar yaptırmak, araştırma-inceleme sonuçlarını gösteren bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayını yapmak, hükümet tarafından istenecek inceleme ve araştırmaları sonuçlandırarak düşünce bildirmek, Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici, kamuoyunu aydınlatıcı bilimsel verileri sözle ve yazı ile halka yaymak, yaygın eğitim hizmetinde bulunmaktır² şeklinde belirtilmiştir.

Problemin Durumu

27 yıllık CHP iktidarından sonra, ülkenin başına 1950'de Demokrat Parti (DP) geçmiş ve Türkiye'yi genel bir değişim içine sokmuştur. DP'nin izlediği politikalar, iktidarının ilk yıllarında büyük başarılar elde etmesini sağlamıştır. Dış siyasette, ekonomik anlayışta, eğitime bakış açısında önceki iktidara göre farklılıklar taşıyan DP; milli ve manevi değerlere yaptığı vurgu, ortaöğretim ve yükseköğretimde halka açılma gibi politikalar izlemiştir. Özellikle ülkenin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan kaynağı için yükseköğretime yönelik çeşitli çalışmalar yapmıştır.

¹ İsmail Hakkı Yücel, Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü, s.51

² 2002 Yılı Başında Milli Eğitim, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı, s. 154

DP'nin yükseköğretim politikaları ile 1950–1960 yılları arasında üniversitelerde nicel ve nitel yönden değişimler yaşanmıştır. Var olan üniversitelere ek olarak yeni üniversiteler açılmıştır. Üniversite sanayi işbirliğinin sağlanması için çaba gösterilmiştir. Yükseköğretimimizin Batı ile bütünleşmesi için gayret gösterilmiştir.

İzlenen politikalara rağmen DP iktidarının 27 Mayıs 1960'ta sona ermesinde üniversite ve öğrenciler de etkenlerden biri olmuştur. Öğretim üyeleri ve öğrenciler ile DP arasında 1957'de sonra ilişkiler gerilmiştir. Bu durum üniversite eğitimini olumsuz yönde etkilemiştir. DP, üniversite ilişkilerinin gerilmesine etki eden unsurların neler olduğu, öğrencilerin bu gelişmelere verdikleri tepkilerin neyden kaynaklandığı tam olarak saptanamamıştır.

DP döneminde üniversitelerin yaşadığı gelişmeler, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin durumu ile ilgili yeterli araştırma bulunmamaktadır. Bu dönem yaşanan gelişmelerin sonraki dönemler üzerindeki etkileri neler olduğu araştırılması gereken bir konudur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, 1950–1960 yılları arasında üniversitelerimizde meydana gelen gelişmeleri ortaya koymak, bu gelişimlerde DP'nin etkilerini ortaya çıkarmaktır. DP politikalarının üniversitelere nasıl yansıdığını, bu politikalara öğretim üyeleri ve öğrencilerin nasıl tepkiler gösterdiğini belirlemektir. Üniversitelerin işlevlerini tam olarak yerine getirip getiremediğini, getiremediyse buna etki eden unsurları ortaya çıkarmaktır. DP döneminde üniversite, sanayi, bilim ilişkilerini incelemek ve üniversitelere araştırma ya da eğitim açısından destek olan kurumların neler olduğunu ortaya koymaktır.

Problem Cümlesi

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle sona eren DP iktidarında üniversitelerin gelişim süreci, DP politikalarının üniversiteye nasıl yansıdığını, bu politikalara öğretim görevlileri ve öğrencilerin gösterdikleri tepkilerin saptanması

Alt Problemler

Bu çalışma ile çözümlenmeye çalışılacak olan alt problemler ise şunlardır olacaktır:

- 1- DP öncesinde Türkiye’de üniversite ve yükseköğretim nasıldı?
- 2- DP döneminin sosyal, ekonomi, toplumsal ve eğitim anlayışı nasıldı?
- 3- DP döneminde üniversiteler ve yükseköğretimin hukuksal yapısı nasıldı?
- 4- DP döneminde üniversitelerin sanayi ve bilim ile ilişkisi nasıldı?
- 5- DP döneminde öğrenci dernekleri ve öğrenci hareketleri nelerdi? Dönem üzerinde ne gibi etkiler oluşturmuştur?
- 6- DP ile üniversiteler arasında 1950–1960 yılları arasında nasıl bir ilişki yaşanmıştır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma; 1950–1960 yılları arasında üniversitelerin gelişiminin niceliksel ve niteliksel olarak belirlenmesi ile sınırlıdır.

Araştırma; 1950–1960 yılları arasında üniversitelerle ilgili gelişmeler, değişimler, fikir ve uygulamaların değerlendirilmesi ve açıklanması ile sınırlıdır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada, ilk olarak, yazılı kaynakların taranması ve bulunan bilgilerin değerlendirilmesi şeklinde bir yöntem izlenecektir.

Bu yazılı kaynakların başlıcaları şunlardır:

- 1- 1950–1960 yılları arasında görev yapan hükümetlerin programları
- 2- 1950–1960 yılları arasında çıkarılan kanunların derlendiği Düstur’un 3.

Tertibi

- 3- Yükseköğretim ile ilgili mesleki yayınlar,
- 4- Birbirine zıt siyasi görüşler savunan en az iki günlük gazete
- 5- 1950–1960 yılları arası şûra ve diğer toplantı tutanakları,
- 6- Demokrat Parti dönemi eğitimi ile ilgili istatistikler,

Araştırmada ikinci olarak kurumların resmi internet sitelerinden araştırma yapılmıştır.

İlgili Yayın ve Araştırmalar

Ankara Milli Kütüphane, İzmir Milli Kütüphane, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kütüphanesi ve Yüksek Öğretim Kurumu resmi internet sayfasında ulusal tez bölümünde sürdürdüğümüz araştırmada DP dönemi ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen konumuzu doğrudan kapsayan çalışmalara rastlayamadık.

Ancak araştırmamızla dolaylı biçimde ilgili olan çok sayıda çalışmanın mevcut olduğunu gördük. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1- M. Tahir Hatiboğlu “Türkiye Üniversite Tarihi” adlı çalışmasında 1845’den 1982 yılına kadar üniversitelerin kuruluşu ve hukuksal yapısı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Yapılan yasal düzenlemeler, öğrenci dernekleri ile ilgili bilgiler de kitapta yer almaktadır.

2- Toper Akbaba “Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi” adlı eserinde Demokrat Parti dönemi eğitim kurumlarının tamamı 27 Mayıs dönemi ile beraber değerlendirilmektedir. Üniversitelerdeki öğrenci ve öğretim üyesi ile ilgili istatistikî bilgiler bu eserde yer almaktadır.

3- Ayşegül Dilek Nakkaş “Demokrat Parti Dönemi’nde (1950–1960) Milli Eğitim Politikalarındaki Değişmeler” adlı yüksek lisans tezin de Demokrat Parti döneminde ağırlıklı olarak ilköğretim olmak üzere DP’nin eğitim politikalarını ve değişimlerini değerlendirmektedir.

4- İsmail Şahin “Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim-Kültür Politikaları (1950–1960)” adlı yüksek lisans tezin de Demokrat Parti döneminde ağırlıklı olarak ilköğretim olmak üzere DP’nin eğitim politikalarını ve değişimlerini değerlendirmektedir. Çalışma yükseköğretimle ilgili kısa bir bölüm yer almaktadır.

5- Şule Sevinç Kişi “Demokrat Parti Dönemi ekonomi politikası (1950–1960)” adlı doktora tezin de Demokrat Parti döneminde yaşanan ekonomik gelişmeler değerlendirilmektedir.

6- Bülent Korkmaz “Demokrat Parti dönemi liselerde tarih eğitimi üzerine bir araştırma” adlı yüksek lisans tezinde döneme ait lise eğitimi ve liselerdeki tarih eğitimi hakkında bilgi verilmektedir.

7- Havva Akdağ’ın “ Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarının Muhtevası” adlı yüksek lisans tezinde de DP dönemi lise eğitimi ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bunların dışında, çeşitli eğitim kitaplarında, kurumların resmi internet sayfalarında konumuzla ilgili sayılabilecek parça parça bilgiler mevcuttur.

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IAEC	: Uluslar arası Atom Enerji Komisyonu
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MTA	: Maden Tetkik Arama Enstitüsü
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SBS	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMGT	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
USAID	: Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı
YKE	: Yüksek Köy Enstitüsü
YZE	: Yüksek Ziraat Enstitüsü

I. BÖLÜM

ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİMİ VE OSMANLI DEVLETİ'NDE ÜNİVERSİTELER

1. Yükseköğretim

Yükseköğretim, ülkenin bilim teknoloji politikasına, toplumun yüksek düzeyde ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyacına göre öğrencileri ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar yapmak, araştırma inceleme sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayını yapmak ve toplumun kültürünü geliştirecek çalışmaları sürdürmek amacıyla oluşturulmuş eğitim sistemidir.³ Yükseköğretim; fakülte, enstitü, yüksek okul, konservatuar, meslek yüksek okulları ile uygulama araştırma merkezlerinden oluşmaktadır. Bu kurumların arasında ise üniversiteler ise önemli bir yer teşkil eder.

2. Üniversite

Üniversite nedir? Ne zaman ve nasıl ortaya çıktı? Bu sorulara cevap vermeden önce üniversite kelimesinin kökenine baktığımızda bu kelimenin Latince bağımsız, tüzel kişiliğe sahip müşterek çıkarları olan kişiler topluluğu anlamındaki “*universitas*”dan geldiğini görürüz. Üniversite kelimesinin bugünkü genel anlamı ise, “bilim adamı ve öğrenciler topluluğu olup evrensellik, tüm bilim dallarına yayılma, birlik ve birleştiricilik”tir.⁴ Üniversite’nin tanımını yapmak istersek birçok tanımla karşılaşırız. Üniversite bilginin üretildiği ve aktarıldığı, becerinin ve teknoloji kullanımının öğretildiği bilimsel, rasyonel bir eğitim kurumudur. Üniversitenin amacı, bağımsız ve yaratıcı düşüncüyü, girilecek sorunlar arasında serbestçe seçim yapılmasını ve evrenin bazı yönlerinin anlaşılma çalışılmasını özendirme.⁵ Üniversite, doğayı anlamak için, toplumun hayat standartlarını ve zevk anlayışını yükseltmek için serbestçe fikir ürettikleri ve

³ İsmail Hakkı Yücel, Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü, s.51

⁴ Muhiddin Can, Üniversite Bilim Adamı İlişkisi, s.9

⁵ G.J. Wasserburg, Üniversite Toplumu Öğretim ve Araştırma Fırsatlar ve Büyüklüğe Giden Yol 21. Yüzyılda Bilim İnsanı Yetiştirme Üzerine Öneriler, s.22

tartıştıkları evrensel bir ortamdır. Üniversiteler, toplumun verebileceklerine ulaşabilmeyi kolaylaştıracak yollardır. Aynı zamanda, toplumun tanımlanmasına, bireylerin gerek toplumsal olarak gerekse uğraşlar açısından yetiştirilmesine katılırlar. Üniversiteler bir bütün olarak topluma, hem bir dünya anlayışı hem de geniş çaplı bir dünya görüşü sağlamak zorundadır. Aynı zamanda üniversiteler dünyanın diğer bölgelerindeki üniversitelerde yapılan bilimsel çalışmaları takip etmek, yapılanları izlemek ve bilimin gelişmesine uluslararası düzeyde katkıda bulunmaktır. Bu haliyle üniversite toplumun önünde, sürükleyici bir lokomotif durumundadır.⁶

Yükseköğretim Kanunu'nda üniversitelerin amacı; ülkenin bilim politikasına uygun, toplumun yüksek düzeyde ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre, öğrencileri ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar yaptırmak, araştırma-inceleme sonuçlarını gösteren bilim ve teknolojinin ilerlemesini sağlayan her türlü yayını yapmak, hükümet tarafından istenecek inceleme ve araştırmaları sonuçlandırarak düşünce bildirmek, Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici, kamuoyunu aydınlatıcı bilimsel verileri sözle ve yazı ile halka yaymak, yaygın eğitim hizmetinde bulunmaktır.⁷

Üniversite diğer yükseköğretim kurumlarından araştırma ve bilgi üretme fonksiyonu ile ayrılır.⁸ Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı gibi, üniversiteler toplumu yönlendiren, toplumu anlayabilen, nitelikli evrensel değerlere sahip insanların yetiştirildiği kurumlardır. Üniversitelerde bilgiyi üreten, değerlendiren ve kullanabilen insanlar yetiştirilmek istenmektedir. Bilginin sadece elit bir tabakaya ait olması değil halka yayılması amaçlanmaktadır.

3. Üniversitelerin Gelişimi

Tarihsel gelişime bakıldığında yükseköğretim kurumları, başlangıçta gerek Doğu'da, gerekse Batı'da belli amaçlı, daha çok dini niteliklere sahip eğitim

⁶ İsmail Hakkı Yücel, a.g.e. s.52

⁷ 2002 Yılı Başında Milli Eğitim, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı, s. 154

⁸ Şefik Uysal, Sosyal Bilimler Öğretimi, s.2

kurumlarıydı. Genellikle din, matematik, astronomi, felsefe ve tıpla ilgili dersler okutulurdu.⁹

Günümüzdeki üniversitelerin beşiği Orta Çağ Avrupa'sı olup, bu devirde kurulmuş olan müesseselerin Çin manastırları, Hint orman “ashram”ları ve İslam medreselerinden¹⁰ etkilendiği ileri sürülmektedir. Avrupa'daki ilk üniversiteler, 12. yüzyılda kurulan Bologna, Paris ve Oxford üniversiteleridir.¹¹

Üniversiteleri dönemin diğer mesleki okullarından ayıran en önemli özellik, dönemin en cazip meslekleri olan ilahiyat, hukuk ve tıbbın aynı kurum içinde yan yana okutulmasıdır. Kuruluş yıllarında üniversitelerin başlıca amacı, bir meslek grubu olan ruhban sınıfının eğitimi olduğu için, teoloji en önemli öğretim dalı idi. Üniversite bu yönüyle kilise ile yakın ilişki içindeydi. Meslekî insan gücü ihtiyacına karşılık verdiği için birçok Avrupa şehrinde de üniversite kuruldu.

1500–1800 yılları arasında kilisenin etki ve denetimi azalırken, laik devletin üniversiteler üzerinde ağırlığı artmaya başladı. Teoloji ve hukuk öğretimi, öğretim programlarındaki ağırlığını kaybetti. Bunda rönesans ve reform hareketlerinin etkisi olduğu görülür.¹² Bu dönem boyunca üniversiteler araştırma yapılmayan öğretim kurumları olma niteliklerini devam ettirdiler. Bu yüzden üniversitelerin aydınlanma çağı ve sanayi devrimi üzerinde etkileri çok az olmuştur. Sanayi devriminin bilimsel alt yapısını bağımsız bilim ve tartışma dernekleri hazırlamıştır.¹³

Bu döneme kadarki üniversiteler, içinde bulundukları toplumların ihtiyaçları doğrultusunda oluşmuştur. Üniversiteler mevcut bilgilerin toplanması, geliştirilmesi ve yayılmasını sağlayarak, topluma başlangıçta dini alan ağırlıklı olmak üzere, daha sonraları sosyal ve kültürel alanlarda da katkıda bulunmaya başlamıştır. Üniversiteler zamanla kâinatta olup bitenlerin nedenlerini incelerken, fen ve biyoloji alanlarında araştırmaya yönelmişlerdir.

⁹ Aydoğan Ataüenal, Türkiye’de Yükseköğretim, s.2

¹⁰ Bakınız Muhiddin Can, Üniversite Bilim Adamı İlişkisi, s.9

¹¹ Süha Sevük, “21. Yüzyılda Yükseköğretim”, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, s. 349–357

¹² Aydoğan Ataüenal, Türkiye’de Yükseköğretim, s.2

¹³ Süha Sevük, a.g.e. s. 349–357

18. yüzyıla gelene kadar üniversitelerdeki öğretimi, bugünkü ilkokul öğretmenlerine benzeyen, öğretim programının tamamını öğreten genel öğretmenler yürütüyordu. Fakat İskoç üniversitelerinin klasik üniversite modellerinden farklı olarak ihtisaslaşmış kürsü ve profesörlük sistemini uygulamaya başladıkları görülür. Modern tıp ve sosyal bilimlerin temellerinin atılmasında da, bu kürsülerden yetişenler etkili olmuştur.

18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında Napolyon, Fransa’da kilisenin üniversite üzerindeki etkisini tamamen yok etti. Üniversitelerin kuruluşundan beri varolan geleneksel otonomisini ortadan kaldırdı. Üniversiteleri devlet organı haline getirerek, üniversitenin amacını merkezi hükümetin ideolojisi doğrultusunda elit kadrolar yetiştirmek olarak tarif etti. Liselerin yanında yükseköğretim kurumlarını bir araya toplandı. Araştırma görevi “Colleges de France” adlı müzelere verildi. Napolyon üniversiteleri de, sadece öğretim yapmaktaydı.

19.yüzyıla gelindiğinde, üniversitelerde yeni bir dönem açılmıştır. Bunda 1820’den itibaren İngiltere’de kurulan mekanik enstitülerinin etkisi vardır. Bu arada nüfustaki büyük artışlar üniversitelerin öğrenci sayılarının artmasına neden olmuştur. Fakat hala Avrupa’da mühendislik ve fen öğretiminin tamamen üniversite dışında olması gerektiği düşünülmektedir.

Almanya’da ise, Humboldt’ un fikirleri etkili olmuş, Berlin Üniversitesi’nde bir senato yer almış, öğretim üyelerine akademik hürriyet tanınmış ve dört fakülte kurulmuştur. Ayrıca öğretim üyelerine akademik unvanlar tesis edilmiştir. Rektörün yanında mali ve idari işleri kontrol amacıyla hükümetin atadığı “kurator”ler görevlendirilmiştir.

19. yüzyılın sonlarında Avrupa’da üç üniversite modeli ortaya çıkmıştır. Bunlar:¹⁴

1. İngiliz Üniversite Modeli: Ferdin öğrenme isteğinin tatmin edildiği eğitim-öğretim ortamı,

¹⁴ Süha Seviük, a.g.e. s. 349–357

2. Napolyonik Üniversite Modeli: Devletin stabilizesini sürdürmek için idari bakımdan hiyerarşik, eğitim-öğretim programı açısından yeknesaklığa sahip olan entelektüel bir kalıp,

3. Alman Üniversite Modeli: Bilim için bilim yapılan, öğretim ve araştırmanın birlikte yürütüldüğü bir bilim adamları topluluğu.

19. yüzyıla gelene kadar, üniversitenin tek fonksiyonu eğitim öğretimdir. İskoç üniversiteleri ve Humboldt'un etkileri sonucu temel bilimsel araştırmanın da üniversite fonksiyonları içine girmiştir.

Avrupa'daki üniversite yönetimi ve fonksiyonları konusundaki birikim Amerika üniversitelerince kullanılmıştır. Amerikan üniversitelerinde kuruluşundan itibaren "Mütevelli Heyetler" tarafından yönetilmiştir. Bu üniversitelerin heyetleri üniversite mensubu olmayan üyelerden oluşan heyetler üniversitenin genel çizgi ve yönünü tespit etmekte ve bu heyetlerce atanan rektör icra görevini yürütmektedir. Amerikan üniversiteleri, Alman üniversitelerinden oldukça etkilendi ve giderek araştırmaya önem verdi.

20. yüzyılda üniversitelerin halka açılmasının tamamlandığını ve devletin üniversitelere sağladığı mali desteğin arttığını görüyoruz. Üniversitelerin halka açılması özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren hızlanmış ve öğrenci sayıları süratle artmaya başlamıştır. 1945–1957 yılları arasında, dünyanın bütün ülkelerinde üniversitelerin idari ve akademik organizasyonu daha formelleştirilmiş ve öğretim programları revizyona tabi tutulmuştur.

20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen bir diğer önemli gelişme Sovyet üniversite modelinin ortaya çıkmasıdır. Bu modelin amacı mesleki ve ideolojik öğretimle komünist bir toplumun kurulması olup, bu modelde üniversite bir üretim faktörü olarak görülmektedir.¹⁵

¹⁵ Süha Sevük, a.g.e. s. 357–361

Batı ülkelerinde Sovyetlerin gönderdiği “Sputnik Uydusu” bir şok etkisi yarattığı görülür. Takiben hükümetle üniversitelerin ilişkisinin arttığını, üniversite yönetiminde daha fazla profesyonelleşme, planlama ve öğrenci işleri ile ilgili daha iyi kurumların kurulması gibi düzenlemelerin yapılmıştır. Sonraki dönemlerde yapılan düzenlemeler sonucu üniversiteler bugünkü haline dönüşmüştür. Fakat bu konu bizim araştırma konumuzun dışında kalmaktadır.

4. Osmanlı Devleti’nde Üniversitelerin Gelişimi

Türkiye’de yükseköğretimin başlangıcı konusunda görüş birliği yoktur. Fakat Türklerde yükseköğretim kurumu olarak medreseler dikkatimizi çekmektedir. Medreseler de köken olarak Selçuklulara kadar gitmektedir. Osmanlı Devletinde de uzun süre yükseköğretim kurumu olarak medreseler bulunur. Bunun dışında Enderun Okulu da yüksekokul statüsüne alınabilir.¹⁶ Bu bilgiler bizi şu sonuca ulaştırır: Osmanlı’da yüzlerce yıllık bir yükseköğretim geleneği vardır. Ama dikkat edilmesi gereken ya da tartışılması gereken konu bu geleneğin bizim bugünkü üniversite ve yükseköğretimimizde etkisi var mıdır, varsa ne derecededir?

Tarihçilerimizin birçoğuna göre yükseköğretimimizin kökeni medreseler de aranmalıdır.¹⁷ Bu konudaki diğer görüş¹⁸ ise Türk yükseköğretiminin kökenlerini medreselerde aranmaması gerektiğini söylemektedir. Yükseköğretimimiz ve üniversitelerimiz Batı’dan fazla değiştirilmeden getirilmiş ve medreselerle aynı anda var olmuştur. Birbirinden farklı kurumlar olarak, medrese dinsel ve uhrevi (ahiretsel), üniversiteler ussal ve seküler (dünyasal) kurumlardır.¹⁹

Yükseköğretim kurumlarımızın kökenini o zaman Batı etkisinde açılan okullarda aramamız gerekir. 1773’te kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun

¹⁶ Aydoğan Ataüenal, Türkiye’de Yükseköğretim, s.3

¹⁷ Bakınız: Muhiddin Can, Üniversite-Bilim Adamı İlişkisi, s1; bu görüşü savunan bazı isimler için Aydoğan Ataüenal, a.g.e. s.4-5, Süha Sevik, a.g.e. s. 390; UNESCO tarafından yayınlanan Higher Education in Turkey, s.5 adlı eserde de bu ifade yer almaktadır.

¹⁸ Bakınız M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 15, Kemal Gürüz, Türkiye’de ve Dünyada Bilim ve Teknoloji, s.151

¹⁹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 15

bugünkü yükseköğretim kurumlarımızın ilk örneğidir.²⁰ Ardından askeri ve sivil okullar açıldı. Bunlardan bazıları:²¹

a) Askeri Okullar

1773 Mühendishane-i Bahri-i Hümayun

1793 Mühendishane-i Berri-i Hümayun

1827 Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure

1834 Mekteb-i Fünun-u Harbiye

1834 Muzıka-i Hümayun

b) Sivil Okullar

1859 Mekteb-i Mülkiye

1867 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye

1880 Mekteb-i Hukuk-u Şahane

1889 Mülkiye Baytar Mektebi

1909 Dişçi Mektebi

1911 Kadastro Mekteb-i Âlisi

1912 Robert Koleji

Osmanlı'da yükseköğretimin gelişmesinde yabancı okulların önemli bir rolü vardır. Bazı enstitüler Amerikan ve Fransız misyonerleri ve özel gruplar tarafından kuruldu.²² Robert Koleji'nin yükseköğretim kurumunun da bünyesine alması örnek verilebilir. Osmanlı yükseköğretim eğitim sisteminin “yüksek mektepler” halinde kurulmasında Fransız sisteminin etkilerini görmek mümkündür.²³

Üniversite tarihimiz ise, Darülfünun'un kurulması ile başlar. Darülfünun açılması düşüncesi ilk kez 1845 yılında kurulan yedi kişilik Muvakkat Meclis'te ortaya çıkmıştır. Kurulun istekleri kabul görmüştür. Genel Eğitim Kurulu, Meclis-i Vâlâ'ya bir rapor sunarak Darülfünun açılmasını önermiştir. Açılacak bu kurumun ilk amacı saltanatın önemli işlerinde kullanılmak üzere yüksek dereceli bilgili memur

²⁰ Kemal Gürüz, Türkiye'de ve Dünyada Bilim ve Teknoloji, s.151

²¹ Aydoğan Ataüinal, a.g.e. s.8

²² Higher Education in Turkey, UNESCO, s.6

²³ Kemal Gürüz, a.g.e. s.152

yetiştirmektir. Nisan 1846'da Sultan Abdülmecit Darülfünun kurulması buyruğunu vermiştir.

Darülfünun'un inşasına başlanmıştır. Fakat yapı işi uzayınca, eğitim halka açık konferanslar şeklinde, 13 Ocak 1863'te başlamıştır. Dersler konferans şeklinde Nuri Efendi Konağı'nda verilmektedir. Konak bir yangınla yıkılınca Mart 1865'te Darülfünun da kapanmıştır.

1 Eylül 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 79. maddesi, Darülfünun-u Osmaniye'nin kurulmasına ayrılmıştır. Darülfünun 20 Şubat 1870'te ikinci kez açılmıştır. 1872'de de tekrar kapatılmıştır.

1870 denemesinin başarısızlığı üzerine Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın gayretleri ile Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) içinde faaliyet yürütecek bir Darülfünun açılmıştır. 1874–1875 öğretim yılında faaliyete geçen Darülfünun-u Sultani 1881'de kapanmıştır.

Osmanlının dördüncü kez Darülfünun açma girişimi, II. Abdülhamit döneminde olmuştur. Üç bölümden oluşan Darülfünun-u Şahane, 14 Ağustos 1900 tarihinde çıkarılan Darülfünun-u Şahane Nizamnamesi ile Ağustos ya da Eylül 1900 yılında açılmıştır.²⁴ 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Darülfünun yeniden düzenlendi.²⁵ 1912'de İttihat ve Terakki Cemiyeti yeni bir düzenleme istedi ve Maarif Nazırı Emrullah Bey yeni bir tüzük hazırlamış ve “Darülfünun” adı “İstanbul Darülfünun-u” olarak değiştirilmiştir. Bu Darülfünunun en etkili organı Meclis-i Umumi (genel meclis, senato) idi. 1912 tüzüğü ile ilk kez “fakülte”, “müderis” ve “kürsü” isimleri kullanıldı. Öğretim üyelerine “muallim” denildi. 1915 yılında Almanya'dan 20 bilim adamı getirildi ve Darülfünun içinde araştırma enstitüleri kuruldu.²⁶

1914 yılında ilk defa kızlara özgü olarak bir “İnas Darülfünunu” kuruldu. İlk mezunlarını 1917'de veren bu kurum 1920'de Darülfünun'a bağlandı.

²⁴ M. Tahir Hatiboğlu, a.g.e. s. 38

²⁵ Aydoğan Ataüinal, a.g.e. s.13

²⁶ Kemal Gürüz, a.g.e. s.152

Dikkat etmemiz gereken bir nokta ise, İttihat Terakki Cemiyeti'nin Almanya ile yakınlaşması ve böylece İngiliz ve Fransızlar'ın Arap eyaletlerindeki emellerini boşa çıkarma çabasına girmesidir. Bu siyasi çabalar doğrudan ve hemen Darülfünun'u etkilemiştir. 1915'te gelen Alman bilim adamları Darülfünun'da "Alman modeli" ilk kurumsal çizgilerin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Tüm bu destek ve iyi niyete karşın, son Darülfünun da kendisinden bekleneni verememiş ve nihayet 31 Mayıs 1933'te tamamen kapatılmıştır.

II. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ ÖNCESİ YÜKSEKÖĞRETİM VE ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ (1923–1950)

Cumhuriyet’in ilan edildiği tarihte Türkiye’nin nüfusu 10 milyon civarındaydı. Darülfünun tek üniversiteydi. Toplam yüksekokul ve fakülte sayısı 9’du. Bu kurumlarda 2914 öğrenci, 328 öğretim üyesi vardı.²⁷ Ankara da ise hiç yükseköğretim kurumu yoktu. Yükseköğretim kurumları şunlardı: Mühendis Mektebi Âlisi, Ticareti Mektebi Âlisi, Mektebi Mülkiye, İstanbul Sanayi Nefise-i Mektebi Âlisi, Baytar Mektebi Âlisi, Kondüktör Mektebi Âlisi, Yüksek Muallim Mektebi; Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fen Fakülteleri.

Cumhuriyet yöneticileri eğitimden çok şey beklemekteydi. Bu yüzden eğitim alanında ilköğretimden başlayarak birçok düzenleme yapıldı. Osmanlıdan kalan birçok kurum lağvedilerek yerlerine yeni kurumlar açıldı. Yükseköğretim alanında ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında büyük düzenlemeler yapılmadan yeni yüksek okullar açılarak öncelikli olarak kurum sayısı artırılmaya çalışılmıştır.

Yeni devletin başkenti olması için seçilen Ankara öncelikli olarak yükseköğretim merkezi haline gelmeliydi. Bunun için ardı ardına yüksekokullar açılmaya başladı. İlk açılan yüksekokul ise Harp Okulu’dur (1923).²⁸ 1925’te Leylî Hukuk Mektebi, Musiki Muallim Mektebi, Gazi Orta Öğretmen Okulu ve 1927’de Eğitim Enstitüsü açıldı. 1933’te Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934’te Milli Musiki ve Temsil Akademisi, 1935 Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1937 Ankara Tıp Fakültesi, 1943 Ankara Fen Fakültesi, 1949 İlahiyat Fakültesinin kurulması ve 1935’te Mülkiye Mektebi’nin adının “Siyasal Bilgiler Okulu” olarak değiştirilerek Ankara’ya taşınması hep bu hedef doğrultusunda yapılmış

²⁷ Haldun Özen, “Türkiye Cumhuriyetinde Yükseköğretimin ve Üniversite’nin 75 yılı”, 75 Yılda Eğitim, s.265

²⁸ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, s.663

çalışmalardır. İstanbul'da ise, 1925'de İlahiyat Fakültesi, 1925'de Ulum-ı Aliye-i Ticariye ve 1928'de Yüksek Mühendis Mektebi, 1927'de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi kuruldu.

Üniversite ile ilgili Cumhuriyet döneminde yapılan ilk düzenleme 1924 yılında yapılmıştır. 1924 yılında medreseler kapatılmış ve 493 sayılı kanunla Darülfünun yeniden düzenlenerek “İstanbul Darülfünunu” adını alarak, hukuk, tıp, edebiyat ve fen fakülteleri kurulmuştur. 1925 yılında da ilahiyat fakültesi eklenmiştir.²⁹ Bu dönemde çıkarılan mevzuat ilk üniversite mevzuatıdır. Üniversite için çıkarılan bu kanunla üniversiteye tüzel kişilik ve katma bütçelilik verilmiştir. Yönetmelik ve bilimsel özerklik verilmiş katılımcı kurullar sistemi 1919 tüzüğündeki gibi devam etmiştir.

Cumhuriyet'in üniversitelerden bu dönem en önemli beklentisi, Cumhuriyet rejiminin savunulması ve bunun yanında bir takım bilimsel çalışmaların yapılmasıdır. Bunu en açık şekilde 1925'te üniversiteyi ziyaret eden dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi, “Cumhuriyetin kurulması ancak kalplerde gerçekleşirse sağlanabilir. Üniversite bunu yapmalıdır” diyerek ortaya koymuştur.³⁰

Cumhuriyet yöneticileri, Darülfünun'a verdikleri öneme rağmen, bekledikleri desteği görememişlerdir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Raşit Galip Darülfünunun ülke genel gidişine uygun bir gelişme göstermediğini, eleştirilere rağmen beklenen gelişmeyi yaşamadığını, üstelik ülkede yaşanan büyük değişimlere tarafsız bir gözlemci gibi kaldığını hatta bazılarının tamamen ilgisiz kaldığını dile getirerek yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Başka bir ifadeyle Darülfünun resmi devlet ideolojisini yansıtamamış, rejimle ihtilafa düşmüştür.³¹ Yine bu dönem liberal ekonominin terk edilerek planlı ekonomiye geçildiği dönemdir. Devletçilik ilkesi oluşmaya ve şekillenmeye başlamıştır. Örgütlenme sadece ekonomi

²⁹ Süha Sevik, a.g.e. s. 390

³⁰ Nizamettin Koç, Üniversite Eğitimi, s.9

³¹ Ayşe Öncü, “Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı”, Modernleşme ve Batıcılık, s. 525

ile sınırlı kalmamıştır.³² Eğitim kalkınma hamlesine katılmaya çalışılmıştır.³³ Kalkınma için gerekli insan gücü yetiştirmek temel hedeflerden biri olmuştur.

1930'da TBMM'ce hükümete verilen yetkiye dayanılarak, Cenevre Üniversitesi'nden Prof. Albert Malche 1931'de İstanbul'a davet edilmiş ve kendisinden Darülfünun'un yeniden düzenlenmesi için rapor hazırlanması istenmiştir. Malche 16.01.1932 tarihinde Türkiye'ye gelmiş ve raporunu 29.05.1932 tarihinde hükümete sunmuştur.³⁴

Raporda Darülfünun'un bir kurum olarak sorumlu kılınacağı ve tarafından destekleneceği bir merciin bulunmaması ve toplumdan izole olup soyutlanması üzerinde önemle durmuştur.³⁵ Ayrıca herhangi bir önemli çalışma ortaya konamamış, tercüme tez diye kabul edilmiş, hocalar harici işlerle meşgul olmuş ve öğrencilere rehberlik edilememiştir. Bu rapor Atatürk tarafından incelenmiş ve rapor üzerine yazılan notlarla direktifler vermiştir. Bu rapor doğrultusunda 1933 reformu ortaya çıkmıştır.

1933 reformunun amaçları birden fazladır ve bunlardan birisi Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, ilk ve orta öğretim alanlarında yapılmış olan devrimlerin, üniversite düzeyinde de yapılması, eski medrese geleneğini devam ettiren Darülfünun uygulamalarına son vermektir. Bu reformla gerici dini unsurlar üniversiteden temizlenecekti. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Raşit Galip 1933 reformundan beklentisini şu şekilde ifade etmektedir: “ Yeni üniversitelerin en esaslı niteliği, milliliği ve inkılâpçılığıdır. Milli tarih için yeni bölümler kurulmuştur. Türk inkılâbının ideolojisini üniversite yapacaktır.”³⁶ Üniversite, Türk inkılâbının ideolojisini işleyecek, birleştirici ve toplayıcı bir kurum olacaktır. Üniversite

³² Mahmut Âdem, Eğitim Planlaması, s. 51

³³ İbrahim Ethem Başaran, Türkiye Eğitim Sistemi, s.18

³⁴ Haldun Özen, a.g.e. s.266

³⁵ Kemal Gürüz, Türkiye’de ve Dünyada Bilim ve Teknoloji, s.152

³⁶ Cavit Binbaşoğlu, Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi, s.231–232

gerçekleri araştırarak, derinleştirecek, bilgiyi derleyecek, yükseltecek ve yayacaktır.³⁷

1933 Üniversite Reformu ile Darülfünun'un ayrıcalıklı kurumsal ve mali özerklik statüsü lağvedildi. Darülfünun hocalarının 1/3'ü tasfiye edildi. Maarif Vekilliğince yeni bir üniversite kurulması için 2252 sayılı kanun çıkarılmış ve İstanbul Üniversitesi oluşturulmuştur. Bakanlar Kurulunca 11.10.1934'te kabul edilen talimatname ile üniversite rektörü Milli Eğitim Bakanlığı temsilcisi durumuna getirildi. Fakülte profesörlerinin atanması da bakan tarafından yapılacaktır. Ayrıca fakülte öğretim üyelerinin yıl içindeki faaliyetlerini ayrıntılı ve eleştirel bir şekilde hazırladığı raporları bakanlığa sunacaktı.

Bu reformla üniversite rasyonalizme ve pozitivistliğe yöneldi. 1933 reformunun yapıldığı dönemde başka kurumlarda da değişikliğe gidildi. Böylece Tek Parti döneminin devletçilik ilkesinin uygulanmaya başladığı devletin bizzat toplum hayatına el attığı dönemde kutupsal bölünmeleri ortadan kaldırmak amacıyla çıkarılan yasalarla sendikalar ve diğer örgütler de yeniden düzenlendi. Özerk olan bu kurumlar da denetim altına alındı ve ideolojik uyum sağlandı.³⁸ Cumhuriyet tarihinin üniversiteler üzerindeki bu ilk kapsamlı reformu aynı anda birkaç hedef birden gözetilerek yapılmış oldu. Üniversite alt yapısı modernize edilip, Batılı tarzda bir eğitim kuruluştur yaratmanın temelleri atılırken, devrimlerin yapıldığı geçiş dönemini yabancı bilim ve sanat adamları ile daha kolay aşabilme imkânı doğmuş ve tek parti otoritesi de artırılabilmiştir. Fakat bu aynı zamanda üniversite-devlet ilişkisi tartışmasının ilk kıvılcımını oluşturmuştur.³⁹

Bu tarihte yükseköğretim kurumları üniversite, akademi ve yüksekokullar olarak üç ana grupta toplanmıştır.⁴⁰

³⁷ Ali Güler, "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformlarında Üniversitenin Amaç ve Fonksiyonları Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme", İzmir 1. Eğitim Kongresi Bildirileri (25-26-27 Kasım 1991), s.297

³⁸ Ayşe Öncü, "a.g.e. s. 523

³⁹ Atilla Lök-Bağış Erten, "1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri", Modernleşme ve Batıcılık, s.543

⁴⁰ Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, s. 43

1933 Üniversite Yasası ile II. Dünya Savaşı arifesinde İstanbul Üniversitesi'nde bugün bile ulaşılamayan bir bilim düzeyi ve mükemmellik standardı yakalandı. Bunda Hitler Almanya'sından kaçan Musevî ve Katolik kökenli 70 kadar Alman bilim ve sanat adamlarının doğrudan etkisi vardır. 1940'ların sonuna kadar çeşitli kademelerde yer aldılar. Kendilerinden sonraki kuşağın bilim, tıp, hukuk, mimari, müzik alanındaki önderlerini yetiştirdiler.⁴¹

Atatürk döneminde yükseköğretim kurumlarının üç kültür bölgesine ayrıldığı görülmektedir. 1 Kasım 1937 TBMM açılış konuşmasında: “Memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi mütalâa ederek, Garp bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programını radikal bir tarzda ilerletmek ve Cumhuriyet'e cidden modern bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak; Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde modern bir kültür şehri yaratmak yolunda bulunuyoruz.”⁴² Bunu açık bir şekilde ifade etmiştir.

Yükseköğretim kurumlarının gelişimi ve sorunlarının toplu olarak değerlendirildiği yer ise 1939 yılında toplanan I. Eğitim Şurası'dır. Yükseköğretim Komisyonu tarafından hazırlanan raporun ve şuraya çağrılan üniversite hocalarının katkılarıyla bu şurada en fazla üstünde durulan konu yükseköğretim olmuştur.⁴³

Yükseköğretimde yaşanan gelişmeler hızla İnönü döneminde de devam etmiştir. 1941 Ankara Hukuk Fakültesi, 1943 Ankara Fen Fakültesi kurulurken 1944 yılında çıkarılan 4619 sayılı kanunla Yüksek Mühendis Okulu İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürüldü. 1945'te ise Ankara Tıp Fakültesi kuruldu.⁴⁴ Böylece Atatürk'ün hedeflediği Ankara'nın bir kültür merkezi haline dönüştürülmesi hedefine devam edildi.

⁴¹ İlhan Tekeli, “Türk Üniversitelerine Alman Beyin Göçü 1933–1945”, Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, s. 654

⁴² Hilmi Ziya Ülken, “Cumhuriyet Devri 50 Yıllık Türk Eğitimi”.50. Yıl, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 20

⁴³ I. Maarif Şûrası (17–29 Temmuz 1939), Tıpkı Basım, Milli Eğitim Basımevi, 1991

⁴⁴ İbrahim Ethem Başaran, Türkiye Eğitim Sistemi, s. 96

Yeni yükseköğretim kurumları açılırken dünyada genelinde yaşanan büyük değişimler Türkiye’yi de etkisi altına almıştı. II. Dünya Savaşı’nın sonunda dünya genelinde totaliter rejimlere karşı bir akım oluşmuş ve tek parti yönetimi saygınlık kaybına uğramıştı. Türkiye ise, geleceğinin Batı dünyasında olacağına karar vermişti. Bu yeni politika dışı açılmayı gerekli kılıyordu. Özellikle Türkiye, Birleşmiş Milletler’e üye olduktan sonra demokratikleşme yolunda önemli adımlar atmak zorunda kalmıştı. 19 Mayıs 1945’te ise Milli Şef çok partili yaşama geçileceği müjdesini vermişti.⁴⁵

Bakanlık isteği üzerine, 01.04.1945 tarihli bir rapor, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Sıddık Sami Onar tarafından “Üniversitelerin Teşkilat ve İdaresinde Yapılması Faydalı Değişiklikler ve Konulması Lüzumlu Esaslar” başlığı ile hazırlandı. Bu rapor doğrultusunda 1945’teki ilk çok partili seçimlerin ardından 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı kanunla yeni bir üniversite kanunu çıkarıldı. Bu kanun İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve henüz kurulan Ankara Üniversitesi’ne özerklik ve tüzel kişilik veriyordu.⁴⁶ Bu yasa ile çok üniversiteli bir sisteme geçildiğinden eşgüdümü sağlamak için yetkileri belirsiz bir “Üniversitelerarası Kurul” kuruldu.⁴⁷ Milli Eğitim Bakanlığı’nın “Yükseköğretim Genel Müdürlüğü”⁴⁸ adını taşıyan bu kurumu, 1945 yılına kadar gelen otoriter tek parti sistemine uygun düşen bir kurum olarak kuruldu. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı “Üniversitenin ve Üniversitelerarası Kurulun Başkanı” haline getirildi.⁴⁹ Böylece devlet üniversiteler ve fakülteler üzerinde denetimi bir ölçüde korumuş oluyordu. 1946’da özerklik verilirken bazı üniversite hocaları da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nden uzaklaştırılmıştır.

1946 ve sonrasındaki bir diğer gelişme ise, Türkiye’ye genelde tam uyum sağlayamayan Alman bilim adamlarının savaş sonrası Alman üniversitelerinin çağrısı üzerine dönmeleri ya da Türk üniversitelerinden uzaklaştırılmasıdır.⁵⁰

⁴⁵ Tevfik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, s. 401

⁴⁶ Üniversiteler Kanunu, Kanun No: 4936, Düstur, 3. Tertip, Cilt:27, s.1323

⁴⁷ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, s.666

⁴⁸ Bu kurum 10.06.1933 tarih 2287 sayılı kanunla kurulmuştur fakat son şeklini 10.06.1946 gün 4926 sayılı kanunla almıştır. Bakınız, Ali Koçer, Türk Milli Eğitim, Teşkilatı I, s.87

⁴⁹ Hüseyin Korkut, Sorgulanan Yükseköğretim, s. 210

⁵⁰ Anılarım, Ernst E. Hirsch, s.361–369

1949'da 5239 sayılı yasayla Ankara Üniversitesi'nde bir "İlahiyat Fakültesi" kuruldu.

1950 yılına kadar kurulan üniversitelere, yüksek okullara ve akademilere ek olarak bilim araştırma kurumları da kurulmuştur. Bunlar Türk Dil Kurumu (1931) ve Türk Tarih Kurumu' (1932) dur.

Üniversite ve yüksekokullara öğrenci kayıtları bu dönem her kurumun açtığı sınava lise mezunu olan, üniversitelerin öğrenci kayıt şartlarına uyan 19–22/24 yaşları arasında herkes katılabilmekteydi. Fakat 1927'ye kadar Darülfünun'a ve yüksekokullara liseyi bitirmeyenler de kabul edilmekteydi.⁵¹ Bu tarihte bu uygulamadan vazgeçildi. Öğrencilere burs ve yatılılık imkânları da sağlandı. Fakat yeterli düzeye ulaşamadı.

1933–1945 yılları arasında üniversite en önemli malî kaynak olarak genel bütçeden aldığı kaynakken, 1946'dan sonra katma bütçe de üniversitelere mali kaynak oluşturmıştır.⁵²

Üniversiteler hükümet tarafından, Milli Eğitim Bakanı eliyle Üniversiteler Arası Kurul'a başkanlık ederek denetlenecekti.

Cumhuriyet döneminde yurt dışına gidecek öğrencilerle ilgili ilk düzenleme, 1924 yılında çıkarılan, "Maarif Vekâleti Hesabına Memaliki Ecnebiyeye Gönderilecek Talebeye Ait Talimatname"dir. 1927'de, güzel sanatlar eğitimi için seçilecek öğrencilerle ilgili düzenleme yapılmıştır. 1929 yılında ise, 1416 sayılı "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu işleri yürütmek üzere, Yükseköğretim Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir.⁵³

⁵¹ Haldun Özen, a.g.e. s.265

⁵² Aydoğan Ataüinal, a.g.e. s.33–46

⁵³ Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, s. 166

III. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİNİN 1950–1960 YILLARI ARASINDA SİYASİ, EKONOMİK, SOSYAL VE EĞİTİMSEL ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

Demokrat Parti (DP) yükseköğretim anlayışını incelemede istiyorsak, sadece bu konuya bakmamız incelememizin eksik kalmasına neden olur. Bu yüzden 1950–1960 yılları arasında etkin olan siyasal ve toplumsal düşünceleri incelemek, DP kadrolarının düşünme yapılarını anlamamıza ve yaptıkları icraatları daha doğru değerlendirmemize yardımcı olur.

1. Demokrat Parti’nin Siyasi ve Ekonomi Anlayışı:

DP, 7 Ocak 1946’da Halk Partisi milletvekili olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kuruldu.⁵⁴ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyesi olan bu milletvekilleri, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında bir önerge hazırlayarak parti grubuna sunmuş ve kanuna karşı muhalefet etmiştir. Bu önerge “Dörtlü Takrir” adıyla anılmaktadır.⁵⁵ Dörtlü Takrir reddedilmiştir. Bu reddetmeyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Birincisi Halk Partisi’nin var olan otoriter alışkanlığının devam etmesi, ikincisi CHP’nin kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmek için kasten sert davranmış olmasıdır. Böylece, halkın hoşnutsuzluğunun demokratik yollarla yönlendirilmesi ve patlamaların yeni bir parti kurulması yoluyla önlenmesidir.⁵⁶ Üçüncü olarak, partiyi içerden zayıflatan bazı unsurlardan kurtulmak olabilir.⁵⁷

21 Temmuz 1946’da yapılan seçimi CHP büyük bir çoğunlukla kazandı. Bu, ilk çok partili seçimde DP’nin örgütlenmesini tamamlayamaması, CHP’nin kırsal

⁵⁴ Kemal H. Karpat, Türk demokrasi Tarihi, s. 322

⁵⁵ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, 27

⁵⁶ Cem Eroğul, Çok Partili düzenin Kuruluşu:1945–1971 Geçiş Sürecinde Türkiye, s.114

⁵⁷ Kemal H. Karpat, a.g.e. s. 322

kesimde yaptığı propaganda ve vergi ödünleri etkili oldu.⁵⁸ Bunun dışında seçimlerde yapılan bazı usulsüzlük ve baskılarda etkili olmuştur. 1946–1950 DP’nin yaşam savaşı verdiği ve örgütlenmesini tamamlamaya çalıştığı dönemdir. 1946–1947 yılları Recep Peker başbakanlığında geçmiş ve DP’ye karşı sert tedbirlerin alındığı dönem olmuştur. Hasan Saka’nın başbakanlığı ile CHP muhalefete karşı daha hoşgörülü yaklaşmaya başlamıştır.

Bu dönemin en dikkat çekici özelliği, çok partili bir siyasi yaşam geleneği olmadığı için, iktidar ve muhalefetin sorumluluklarının farkında olmamasıdır. Taraflar birbirlerine karşı sert ve anlayışsızdır.⁵⁹ Muhalefet ve hükümet değiştiğinde de bu yaklaşımda değişiklik olmayacaktır. Bu da, DP ve CHP’nin 1946–1960 yılları arasında genelde birbirlerine karşı sert ve acımasız davranmalarına neden olacaktır.

14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde, DP büyük bir zafer kazanarak iktidara geldi. 27 Mayıs 1960’a kadar da iktidarda kaldı.

DP’nin izlediği siyasete baktığımızda dikkatimizi çeken nokta, aslında bu siyasetin CHP politikalarından bir kopuş değil, aksine devam niteliği taşımasıdır. DP’nin iç ve dış politikasının temelleri, CHP döneminde atılmıştır. DP politikalarının temelleri, II. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde yaşanan gelişmelere bağlıdır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de bazı değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimleri iki başlık altında toplayabiliriz (a) Batı ve özellikle ABD ile yakınlaşma çabaları (b) buna bağlı olarak çok partili Batı düzeni doğrultusunda Türkiye’nin siyasal, toplumsal ve ekonomik olarak yeniden yapılanması. Dolayısıyla Türkiye 1945–1950 döneminde dış politikadan ekonomiye, toplumsal yapıdan demokrasi anlayışına kadar tüm kurumsal yapısını Anglo-Sakson Batıcılığı ve Amerikan benzeri toplum tipine dönüştürmeye çalışmıştır.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Türkiye’nin Batı bloğuna yönelmesi ve blok içerisinde yer almasında iç koşulların yanında asıl rolü Amerika’nın Ortadoğu,

⁵⁸ Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.478

⁵⁹ Zafer Gazetesi, 11.08.1955

Akdeniz, Batı Avrupa politikası ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik baskıları oluşturmuştur.

1945'lerde başlayan Amerika'nın dünya egemenliği ve Türkiye'nin Amerika'nın yanında yer alma politikası Türkiye'nin yeni roller almasına ve bu roller gereği iç politikada da yeni dönüşümlerin başlamasına neden olmuştur. Kısacası Türkiye dış konjonktürel gelişmelere bağlı olarak, 1945'ten itibaren geçirmeye başladığı dönüşümlerin ürünlerini 1950–1960 döneminde toplamaya başlamıştır.⁶⁰

İç politika da 1945–1950 arasında çok partili demokrasiye geçiş, dini alanda verilmeye başlanan tavizler, sol karşıtlığı, ekonomide devletçilik ilkesinin yumuşatılarak liberal ekonomiye geçiş çabaları ve Amerika'nın Avrupa'ya yaptığı yardımlardan faydalanma çabası dikkatimizi çekmektedir.⁶¹

Yukarıda belirttiğimiz temel politikalar DP dönemine de hâkim olmuştu. DP'nin hazırladığı program bile, temelde CHP'nin programından farklı değildi. Fakat CHP 27 yıllık iktidardan sonra toplumun içinde birçok kesimin hoşnutsuzluğunu kazanmıştı. II. Dünya Savaşı sırasında izlenen siyasetle ekonomi, savaşa girilmemesine rağmen sarsılmıştı. Köylüler büyük bir yoksulluk içindeydi ve vergisini ödeyemeyenler çeşitli angaryalara tabi tutuluyordu. İşçiler, birçok haktan yoksundu ve düşük ücretle çalışıyorlardı. Orta ve alt dereceli memurlarında işçilerden bir farkı yoktu. 1940 tarihli “Milli Korunma Yasası” ise tüccar ve sanayicileri rahatsız etmişti. 1946 tarihli “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” büyük toprak sahiplerini ürkütmüştü.⁶² Özellikle üniversitedekiler olmak üzere aydınlar, daha çok politik ve kültürel özgürlük istiyorlardı.⁶³ Varlık vergisi de, gayrimüslimlerin devlete karşı güvenlerini sarsmıştı. DP, işte bu geniş muhalefet yelpazesinin desteğini kazanmıştı. Bu muhalefet, şariatçılardan liberallere kadar

⁶⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, s.12

⁶¹ Zafer Gazetesi, 09.01.1955

⁶² Tevfik Çavdar, Türkiye Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze), s.14

⁶³ Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, a.g.e. s.475

uzanan bir cepheydi.⁶⁴ 1950’de yapılan seçimde CHP, bu muhalefete rağmen, oyların % 39,9’unu almayı başarmıştır.

1950–1960 döneminde, devletin ekonomik rolü, dış ekonomik ilişkiler, kalkınma stratejisi, din-devlet ilişkileri, kültür değişimleri ve Batılılaşma, solun tasfiyesi ve sol karşıtlığı, dış politika gibi konular temel tartışma konularını oluşturmuştur. Yukarıda belirttiğimiz gibi muhalefet (CHP) ve iktidarın (DP) temel eğilimleri açısından fark yoktur.⁶⁵

Yukarıda verilen bilgilere rağmen dönemin şartları içinde CHP laikliğin temsilcisi ve DP ise muhafazakârlığın ve liberalizmin temsilcisi olarak görülebilir. Bu iki parti dışında Millet Partisi ise İslamcılığın temsilcisidir.⁶⁶ DP seçim çalışmalarında, dinî alandaki vaatlere yer vermiş olsa da, bu başarıda asıl etken CHP’ye karşı oluşan ortak tutumdur. Ayrıca din propagandası halk üzerinde çok aşırı etkili olsaydı, seçimde Millet Partisi daha büyük başarılar elde etmesi gerekirdi.

DP döneminde dış politikada üç temel hedef vardır:⁶⁷

- Sovyet yayılcılığının önlenmesi
- Batı ile ekonomik ve siyasi alanda ortak işbirliği
- Kıbrıs’ın paylaşımı

Bu temel hedefler doğrultusunda Batı ve ABD ile yakınlaşma çabaları artmıştır. NATO’ya girmek amacıyla Kore’ye asker gönderilmesi, Sovyet tehdidine karşı Balkan ve Bağdat Paktları’nın imzalanması, Kıbrıs sorunu yüzünden Yunanistan’la yaşanan kriz, milli kurtuluş savaşlarını veren devletlere karşı alınan tavır döneme damgasını vuran olaylardır.

⁶⁴ Ahmet Kardam-Sezgin Tüzün, “Türkiye’de siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları”, Bilânço 1923–1998 Siyaset, Kültür, Uluslar arası İlişkiler, s.124

⁶⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, s.12

⁶⁶ Turgut Erumcu, Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Politikaları (1923–1960), s. 126

⁶⁷ Hüseyin Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, s. 42

DP'nin kabul edilen ilk hükümet programı 10 yıllık iktidarı döneminde DP'nin politikalarının ana hatlarını da belirlemişti. Bu ana hatları şu şekilde sıralayabiliriz:⁶⁸

- Tek parti döneminin halk üzerindeki olumsuz izlerini sonuna kadar kullanmak.
- Ekonomi de serbest piyasa uygulamasını gerçekleştirmek, fakat uygulamaya geçilememiştir.
- Ulaşımında karayollarına önem vermek.
- Karayolu, baraj, sulama kanalları, elektrik santralleri vb. altyapı yatırımlarına ağırlık vermek.
- Tarıma destek sağlanması.
- Sola karşı baskı.

DP'nin iktidardaki ilk yılları sıkıntılı geçmiştir. Her ne kadar seçimle iktidara gelse de, devletin fiili yöneticisi durumunda olan Halk Partisi idi. Bu yüzden DP ilk aylarda zorla iktidardan uzaklaştırılacağına dair bir korkuya kapılmıştı. CHP'nin devlet ve ordu içindeki etkinliğini azaltmaya yönelik bazı tedbirler alarak bu sorunu çözmeye çalışmıştır.

1950'de ve daha sonra 1954'te kazandıkları ezici seçim başarıları DP'lilerin muhalefete yönelik tutumlarında kendilerini halk iradesinin tek temsilcisi olarak görmelerine neden oldu. Kendilerini, sadece kendilerinin sorumlu oldukları “ulusal irade”nin (milli irade) temsilcileri olarak görüyorlardı. Halka ters düşen işler yaparlarsa, halk bir sonraki seçimlerde bu durumu anlamalarını sağlayacaktı. Bu yüzden muhalefete karşı pek hoşgörülü davranmadılar. CHP ise ilk kez muhalefete düşmüştü ve bunu henüz hazmedememişti. Bu nedenle, DP'ye karşı sert bir muhalefete yöneldi.

DP döneminde iç politikada en dikkat çekici girişimler ise dünya ve Amerika'yı sarmış olan komünist avının Türkiye'de de hızla yayılmasıdır.⁶⁹ DP, Türkiye'yi komünizm tehlikesinden koruma misyonunu yüklenmiştir. Özellikle

⁶⁸ Tevfik Çavdar, Türkiye Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze), s. 25-27

⁶⁹ Kemal H. Karpat, a.g.e. s. 306

eğitim camiasındaki komünistleri temizlemek, dönemin en önemli gayelerden biridir.

⁷⁰ Diğer bir girişim ise, seçimler sırasında verilen sözlerin yerine getirilmesi için dinî alanda yapılan faaliyetlerdir. Dini alanda yapılan çalışmalar halkın gözünde önem taşımış ve oy olarak geri dönmüştür. CHP'nin aynı dinî vaatleri, DP'den önce vermesine rağmen başarısız olmasının sebebi ise, kendisine karşı oluşan geniş muhalefettir.

1950–1954 yılları arasındaki DP döneminde, Türkiye büyük bir gelişim süreci içine girmişti. Demokratların ekonomiye yaklaşımları gelişigüzel. Kapsamlı bir plan yapma düşüncesi yoktu; çünkü bunun bürokratik ve komünist bir uygulama olduğu düşünülüyordu ve demokratlar ikisinden de hoşlanmıyorlardı.⁷¹ Bu konuda eleştiriler, DP iktidarının yeni başladığı dönemde, CHP milletvekillerinden gelmekteydi.⁷² Hükümet daha çok tarımsal ürünlere ve madencilğe öncelik verdi. Ulaşım ve enerji alanlarına büyük yatırımlar yapıldı bu sayede hızlı gelişmeler kaydedildi.⁷³ Ekonomi yaşanan bu gelişme de havanın uygun olması ile tarım üretiminde yaşanan artış, Amerikan yardımı ve Kore Savaşı'nın etkisiyle ihraç mallarımıza olan aşırı talep, yabancı devletlerden elde edilen kredi imkânı en büyük etkenler olmuştur.⁷⁴ Madencilik alanında DP'nin ilk yıllarında madenlerin çıkarılması ve işlenmesi devlet tekelinden çıkarılarak yerli ve yabancı sermayeye devredildi.⁷⁵ Fakat yabancı sermaye istenen seviyede ülkeye girmediği için ilerleyen dönemde “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu” çıkarıldı.

DP'nin ilk yıllarında milli gelir %15 oranında artmıştır. Ticaret hacmi hızla büyümüştür. Bu gelişmeyi, 1949'da 336 anonim ve 399 limited şirket sayısının, 1955'e gelindiğinde, 576 anonim ve 1060 limited şirkete yükselmesi de açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁶

⁷⁰ H. Rıdvan Çongur, Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri, s.21

⁷¹ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev: Yavuz Alogan), s. 164

⁷² Ulus Gazetesi, 31.05.1951

⁷³ Enerji yatırımları için Zafer Gazetesi, 18.05.1953, ulaşım alanında yaşanan gelişmeler için Zafer Gazetesi, 19.01.1959

⁷⁴ Atilla Sönmez, “Türkiye’de 1950 Sonrası Sanayileşme Politikası Üzerine Gözlemler”, Bilânço 1923–1998 Siyaset, Kültür, Uluslar arası İlişkiler, s.59

⁷⁵ Zafer Gazetesi, 15.06.1953

⁷⁶ Zafer Gazetesi, 22.04.1955

Fakat bu ekonomik büyüme sürekli hale getirilemedi ve 1954'ten itibaren ekonomik alanda sıkıntılar yavaş yavaş ortaya çıktı. Dış kaynak açığı yaşandı, dış borçlanma ve dış yardım bulma çabaları yoğunlaştı. 1957'yi izleyen yıllarda ekonomi iyice sıkıntıya girdi. Liberal ekonomi savunulsa da, kamu yatırımları daha da arttı.⁷⁷ 1957 genel seçimlerinde toplamda %50'nin altında oy alan DP zayıflasa da, yönetim kademelerine hâkim olmayı başardı. 1960 yılına doğru ise ekonomi daha da kötüleşmeye devam etti.

DP iktidarının dikkat çeken bir diğer yaklaşımı ise, CHP'nin başarısız olduğu ya da halkın sıkıntı çektiği konular üzerinden hareketle popülist bir politika izlemesidir.⁷⁸ Türkiye'de popülizmin ilk sözcüsü DP olmuştur. Ekonomik kriz dönemlerinde, popülist partiler siyasal seferberliğin ve ideolojik çağruların dozajını yükseltmekte, hatta bu ortamdan otoriter rejime doğru da kayabilmektedir.⁷⁹ DP de bu yaklaşım olmuştur. Ekonomi bozuldukça popülist politikalar artmış, hatta ileriki dönemlerde şartların etkisiyle DP otoriter yönetim anlayışı sergilemeye başlamıştır.

DP iktidarı 1956'lardan sonra ekonomik alanda başlayan sıkıntıları dinî duyguları kullanma yoluyla kapatma eğilimi göstermeye başlamıştı. Hatta 17 Şubat 1959 yılında Londra'da 14 kişinin ölümüyle sonuçlanan uçak kazasından yara almadan kurtulan Adnan Menderes'in "ermiş" olduğuna dair söylentiler halk arasında etkili olmuştu. Fakat dini hareketler örgütlü ve tehlikeli aksiyonlara giriştiğinde DP gerekli tedbirleri almaktan geri kalmamıştır.

Ekonomik alandaki başarısızlıklar, muhalefetin ve basının artan sert eleştirileri karşısında DP; CHP'nin yanı sıra üniversite gibi kurumlara ve basına karşı anti-demokratik yasalar çıkardı. Liberal vaatlerinden ötürü başından itibaren DP'yi desteklemiş olan liberal kesim de DP'ye karşı yabancılaştı. Menderes'in zaten ağır olan ceza yasasını daha da ağırlaştırması, basına karşı aldığı sert önlemler, muhalefetin varlıklarını müsadere etmesi ve üniversite özerkliğine saldırması, bütün

⁷⁷ Fahriye Üstüner, "Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçerken Demokrasi Tartışmaları", Bilânço 1923–1998 Siyaset, Kültür, Uluslar arası İlişkiler, s.70

⁷⁸ "Adnan Menderes", Türkiye Ansiklopedisi (1923–1973), Kaynak Kitapları, s. 1050

⁷⁹ İlkey Sunar "Demokrat Parti ve Popülizm", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, s. 2077

bunlar, Türkiye’yi daha özgür ve demokratik bir ülke haline getirme vaatlerinden vazgeçtiğini gösteriyordu. Laiklik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle Millet Partisi’ni kapatması çok partili siyasetin ne kadar kırılgan olduğunu gösterdi.⁸⁰

CHP’nin sert muhalefeti karşısında morali bozulmuş olan DP (özellikle 1957 seçimlerinden sonra) dağılma belirtileri gösteren DP tabanını, artan popülist politikalarla bir arada tutmaya çalışmıştır. DP yöneticileri özellikle din ve milliyetçiliği son çare olarak kullanmıştır.

İktidar ve muhalefetin restleşmesi, DP’nin çıkardığı antidemokratik yasalar, DP karşıtlarında DP’nin iktidarı seçimle teslim etmeyeceği korkusunu oluşturdu. Tahkikat Komisyonu’nun kurulması bu düşünceye bir kanıt olarak görüldü.⁸¹ Üstüne sıkıyönetimlerin ilanı, öğrenci olaylarının artması, en sonunda 27 Mayıs 1960’ta askeri darbenin yapılmasıyla sonuçlandı.

Bu dönemde yaşanan ekonomik ferahlık geçici olsa da nüfusun artmasında olumlu etki yapmıştır. 1940–1950 arasında nüfus yaklaşık 17,8 milyondan 20,9’a 3,1 milyon artmışken 1950–1960 yılları arasında nüfus 20,9 milyondan 27,7 milyona çıkmıştır. Tabii ki bunda II. Dünya Savaşı sırasındaki silâh altına alınan gençlerin geri dönmesi, liberal ekonomiye geçişle çeşitli ilaçların getirilmesi, sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler etkili olmuştur.⁸²

2. Demokrat Parti’nin Eğitim Anlayışı

DP 2. Kurultayı’nda (1949) kabul edilen programında⁸³ eğitimle ilgili görüşleri daha sonra iktidar dönemindeki hükümet programlarına da yansımıştır. 1949 kurultayında alınan kararlara bakıldığında, 13. maddede, eğitimde kültür ve ülkü birliğini savunan birleştirici milliyetçilik anlayışının temel alındığını görürüz. Madde 14’te ise, devlet ve din işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelen laiklik kabul edilerek din hürriyeti benimsenmektedir.

⁸⁰ Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Doğuşu, (Çev: yavuz alogan), s. 160

⁸¹ Sadık Göksu, Darbeler “Demirkırat”lar ve 27 Mayıs, s. 42

⁸² Ferruh Solak, “Türkiye Nüfusunun Cumhuriyet Dönemindeki Gelişim Seyri”, Yeni Türkiye Cumhuriyet 1923–1998 dönemi değerlendirilmesi, s.128

⁸³ Yusuf Ekinci, Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920–1994), s. 65

Yine bu programa göre, dini eğitim ve din adamı yetiştirme konularında uzmanlarca bir program hazırlanmalı ve üniversitede ilahiyat fakültesi ve bilimsel içerikli diğer kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı önderliğinde kurulmalıdır.

Yukarıdaki maddeler DP hükümet programlarına da yansımış ve 10 yıllık DP iktidarında uygulanmaya çalışılmıştır. DP'nin hükümet programları⁸⁴ incelendiğinde dikkat çeken noktalar milli ve manevi duygulara sahip gençlerin yetiştirilmesi, din ve vicdan hürriyetinin sağlanması olan laikliğin benimsenmesi; ilköğretim, ortaöğretim, teknik eğitim ve yükseköğretimin genel bir milli eğitim siyasetiyle idare edilmesi; Doğu'da bir üniversite kurulması ve kaliteli öğretmenlerin yetiştirilmesi üzerinde durulmasıdır. Bu programların genel özellikleri ise hükümet programlarındaki esaslar Milli Eğitim bakanlarınca ana ilkeler olarak kabul edilmesi, programların ayrıntılı olmaması, programların arka arkaya bütünlük arz etmesi, hükümetin ve bakanların birbirlerinin devamı olduğunun vurgulanmasıdır. Programlardan çıkarılan ortak ilkeler şunlardır: Milliyetçilik, Maneviyatçılık, Bilimsellik, Demokraticlik, Laiklik, İlerlemecilik, Halk Eğitimi ve Fırsat Eşitliğidir.⁸⁵

Milli Eğitim bakanı olarak atananlar da parti programı, hükümet programı Başbakan Adnan Menderes'in görüş ve hedefleri ile paralellik içinde kalmışlardır. Bütün bakanlarda milli manevi çizginin ortak olduğu, ahlâklı ve manevi değerlere sahip öğrencilerin ve öğretmenlerin yetiştirilmek istendiği görülmektedir.

DP döneminde eğitimle ilgili yapılan düzenlemeler kısaca şunlardır: Türk dilinin gelişmesi için uydurmacılığın bırakılması, öğretmenlerin tek kaynaktan yetiştirilmesi amacıyla Köy Enstitüleri'nin kapatılması ve öğretmen yetiştiren kurumların birleştirilmesi, Halkevleri'nin kapatılarak halk eğitimi için Milli Eğitim içerisinde Halk Eğitim Bürosu kurulması, İslam Enstitüsü kurulması, İmam Hatip Okulları'nın sayısının artırılması, köylüden okul yapma mecburiyetinin kaldırılması, dini eğitimin yeniden verilmeye başlanması, okul sayısının artırılması, Milli

⁸⁴ Bakınız, <http://www.tbmm.gov.tr> veya Yusuf Ekinci, Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920–1994)

⁸⁵ İsmail Şahin, Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde Eğitim-Kültür Politikaları (1950–1960), s.37

Eğitim'in günlük politikanın dışında tutulması amacıyla düzenlemeler yapılması, yeni üniversitelerin kurulması.⁸⁶

DP döneminde iki tane Milli Eğitim Şurası yapılmıştır. V. Milli Eğitim Şurası ve VI. Milli Eğitim Şurası. V. Milli Eğitim Şurası'nda ağırlıklı olarak ilköğretim konusu görüşülmüştür.⁸⁷ VI. Milli Eğitim Şurası'nda ise mesleki ve teknik öğretim ile halk eğitimi konuları görüşülmüştür.⁸⁸ Yükseköğretimle ilgili bu şûralarda alınan herhangi bir karar yoktur. Fakat açılacak okullara personel yetiştirme amacıyla üniversitelerde yeni bölüm açılması ile ilgili düşünceler ileri sürülmüştür.

DP, Türk eğitim sistemini, 1950'ye kadar örnek alınan kıta Avrupa ülkelerinin eğitim sistemi modellerinden Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi modeline göre yeniden biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede her eğitim kademesi için ABD'den uzmanlar getirilmiş, bu uzmanların hazırladığı raporlar uygulamalara rehberlik etmiştir.⁸⁹

Bu dönemde hazırlatılan raporlardan bazıları şunlardır:

Watson Dickerman "Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor", Prof. Dr. Kate Wolferd "Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor", Prof. Dr. John Ruffi "Türkiye'de Orta Öğretim, Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler", Prof. Dr. Roben J. Maske "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor", Ellsworth Topkins "Türk Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş", Lester Beals "Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor", Ford Vakfı Eğitim Müşaviri Philip Louis Smith'te Champion Ford'dan oluşan bir heyetle gelerek "Türkiye'de öğretmen yetiştirme meselesi" üzerine bir rapor hazırladılar. Çağrılan uzmanların hemen hepsi ABD'li eğitimcilerdir. Uzmanların ileri sürdükleri görüşlerin yerlerinde uygulanışını görmek amacıyla birçok Türk eğitimci ve eğitim yöneticisi de ABD'ye inceleme

⁸⁶ İsmail Şahin, Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde Eğitim-Kültür Politikaları (1950–1960), s. 44 – 52

⁸⁷ Beşinci Milli Eğitim Şurası (5–14 Şubat 1953), Tıpkı Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951

⁸⁸ Altıncı Milli Eğitim Şurası (18–23 Mart 1957), Tıpkı Basım, Milli Eğitim Bakanları Yayınları, Ankara, 1991

⁸⁹ Toprak Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 59

gezilerine gitmiştir.⁹⁰ Getirilen uzmanlar ilköğretim ve ortaöğretimle ilgili raporlar tutmuşlardır.

Dini eğitime önem verilmesi ile İslam kültürüne dönüş yapan DP, eğitim alanında ABD'yi örnek alarak, Amerikan kültürünün eğitim sistemimizde nüfuz kazanmasına neden olmuştur. Buna örnek olarak, İngilizce eğitim veren kolejlerin açılması verilebilir.⁹¹ Amerikan kökenli eğitim yaklaşımlarına göre eğitimi dönüştürme, özellikle Tefik İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı dönemine rastlar.

DP yükseköğretimle ilgili bu şekilde raporlar hazırlamamıştır. Daha çok yeni üniversitelerin kuruluşu ile ABD uzmanlarının yardımına başvurulmuştur. ABD'den hem bilimsel ve teknik bilgi hem de maddi yardım alınmıştır.

Yukarıdaki gelişmelere bakıldığında, DP döneminde izlenen dış politikaya uygun olarak, Batı ve özellikle ABD'ye yaklaşma siyasetinin kendini eğitim alanında da hissettirdiği görülmektedir. Yeni kurulacak üniversitelerde ABD modellerinin esas alınması ve ABD'li uzmanların danışmanlığından yararlanılması da, bu politikanın eğitim alanındaki yansımalarından biri olarak dikkat çekmektedir.

⁹⁰ İsmail Şahin, Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde Eğitim-Kültür Politikaları (1950–1960), s. 53 – 58

⁹¹ Toper Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 59

IV. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELERİMİZ, ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Üniversite fakültelerden, enstitülerden, fakülte içindeki kürsülerden ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerinden oluşan bir kurumdur. Üniversitelerin amaçlarını ve görevlerini daha önceki bölümlerde belirttiğimiz için bu konu üzerinde durmadan üniversitenin örgüt yapısı ve eğitim yöntemlerinden bahsedilecektir.

1. Üniversitenin Örgütlenmesi ve Lisans Eğitimi

DP döneminde de 1946 Üniversiteler Kanunu uygulandığı için üniversitelerin temel yapılarında ya da örgütlenmelerinde değişiklik yapılmamıştır. 1946 Üniversiteler Kanunu'nu tamamlamak için CHP iktidarı döneminde 5234 Sayılı, 1948 tarihli Üniversiteler Kanunu'na Ek Kanun⁹² çıkarılmıştır. Bu kanunla Ziraat Fakültesi Ankara Üniversitesi'ne, Orman Fakültesi İstanbul Üniversitesi'ne katılmıştır.

1946 Üniversiteler Kanunu'na göre üniversite; fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmaktadır. Üniversite yönetim organları; senato, üniversite yönetim kurulu ve rektördür. Fakültelerin yönetim organları ise; genel kurul, profesörler kurulu, yönetim kurulu ve dekanıdır. Bu kurullar üniversitedeki ordinaryüs profesörler, profesörler ve doçentlerden oluşmaktadır. Bunlar öğretim mesleği üyeleridir. Öğretim yardımcıları ise; okutmanlar, uzmanlar, tercümeciler ve asistanlardır. Üniversite personelinin maaşları ise üniversitenin kendi bütçesinden ödenecektir.⁹³

⁹² 5234 Sayılı Üniversiteler Kanununa Ek Kanun, Düstur, Cilt 29, s. 1134

⁹³ Üniversiteler Kanunu, Kanun No: 4936, Düstur, 3. Tertip, Cilt:27, s.1323–1343

Üniversitedeki öğretim üyelerinin ve öğretim yardımcılarının her türlü disiplin işleri “Senato” tarafından karara bağlanmaktadır. Yine yurt dışına gönderilecek öğretim üyelerinin masrafları senato tarafından karşılanacaktır. Öğrenci seçimleri liseyi bitirmiş öğrenciler arasından sınavla seçilecektir. İmkânı olmayan öğrenciler ise devlet tarafından yatılı ve burslu okutulabilecektir. Öğrencilerin masrafları ilgili Bakanlıklarca karşılanacaktır. Lisans ve doktora öğrencilerine fakülteler de burs vermektedir.

Üniversitelerin denetlenmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanının başkanlığında her üniversitenin rektör, dekan ve her üniversite senato temsilcisinden oluşan Üniversitelerarası Kurul kurulacaktır. Aynı zamanda bu kurul üniversiteler arasında eş güdümü sağlayacaktır (madde 13). Milli Eğitim Bakanı ise, 1946 Üniversiteler Kanunu’na göre üniversitelerin başıdır. Üniversite, fakülte ve bunlara bağlı kurumları Hükümet adına denetleyecektir. Bakan onamadığı senato kararlarını yada üniversite ve fakülte kurullarının uygulamakta bulunduğu kararlardan uygun görmediklerini Üniversitelerarası Kurula gönderecektir (madde 14).⁹⁴

Bu dönem üniversiteleri “Basit Yapılı” üniversitelerdi. Üniversitenin başı olan rektör, güçlü bir liderdi.⁹⁵ Özellikle kuruluş ve gelişme aşamalarındaki bütün kurumlarda bu tür liderler görülür.

Üniversitelerde yapılan eğitim öğretim ise öğrenim görülen alana göre değişmektedir. Üniversitelerde öğretilen bilim alanları ise fen bilimleri, sosyal bilimler, sağlık bilimleri, filolojiler (dil bilimleri), ilahiyat bilimleri, güzel sanatlar ve konservatuar eğitimi, yabancı dil öğretimi idi. Üniversitelerde verilen bu bilimlere göre üniversiteleri oluşturan fakülteleri bir gruplamaya tabi tutmamız uygun olur. Fakülteleri konu ve hedef bakımından ikiye ayırabiliriz.⁹⁶ I) Konusu pratik bir sanata bağlı olan, pratik hedefleri olan fakülteler; tıp, eczacılık, hukuk, iktisat gibi. Bu fakülteler belirli alanlara göre insan yetiştirmektedir. Bu insanlar bir yandan serbest

⁹⁴ Üniversiteler Kanunu, Kanun No: 4936, Düstur, 3. Tertip, Cilt:27, s.1327

⁹⁵ Kemal Gürüz, “Üniversite Yönetimi ve Özerklik”, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, 18 Nisan 1992 Tarihli Rektörler Toplantısında Takdim Edilen Raporlar, s. 409

⁹⁶ Hilmi Ziya Ülken, “Cumhuriyet Devri 50 Yıllık Türk Eğitimi”.50. Yıl, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 48

meslek öte yandan da sosyal görevleri olan insanlardır. II) Konusu pratik bir alan yönelik olmayıp sadece bilimle uğraşan fakülteler: fen, edebiyat, bazen tarihi bilimlerdir. Fakülteler pratik amaçlarla kurulsalar da alanları ile ilgili bilimsel gelişmeleri takip etme görevleri de vardır. Fakültelerin içindeki kürsüler ise, tek bir bilimin uygulanması üzerine çalışmaktadır.

Pratik bir alan bağlı üniversitelerde eğitim daha çok deney, saha çalışması ile yapılmaktadır. Tıp, eczacılık, fen fakültelerinde daha laboratuvar ve deney eşliğinde eğitim verilirken, coğrafya, ziraat gibi alanlarda saha eğitimi önem kazanmıştır. Fakat yeterli düzeye ulaşamamıştır. Tarih, edebiyat, iktisat, hukuk alanlarda ise üniversite hocalarının derslerdeki konuşmaları, notları ders işlemede etkili olmuştur. Yani takrire dayalı bir eğitim verilmiştir. Öğrenciler laboratuvar, kütüphane ve saha çalışmasına alıştırılamamıştır.

Üniversitelerin fakülte, enstitüleri ya da doktora programları için ayrı ayrı yönetmelikleri vardır. Bu yönetmelikler ilgili bölümler tarafından hazırlanmaktadır. Üniversite senatosuna sunulduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilerek onaylanması beklenmektedir. 1946 Üniversiteler Kanunu'na göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın onamasına bağlı olan senato kararlarındandır. Bu işlemler tamamlandıktan sonra yönetmelikler yürürlüğe girmektedir. Yönetmelik değişiklikleri de aynı uygulamaya tabidir.⁹⁷

Bir eğitim yılı, kış ve yaz sömestri olarak iki döneme ayrılmıştır. Ekim ayının son haftası ya da kasım ayının ilk haftaları içinde üniversiteler eğitime başlamakta, şubatta ara tatil yapmakta ve haziran ayında eğitim yılı sona ermektedir. Sene başı kayıtları ise eylül ayı içinde yapılmaktadır. Üniversitelerin açılma, kapanma, kayıt ve sınav tarihleri gazetelerde ilan edilerek duyurulmaktadır.⁹⁸ Her yılın sonunda derslerden kalan öğrencilere kurtarma amacıyla sınavlar açılmaktadır. Dersler ise mecburi, seçimlik ve serbest olmak üzere üç kısımda toplanmaktadır.

⁹⁷ Zafer Gazetesi, 04.04.1953

⁹⁸ Zafer Gazetesi, 22.08.1954

Lisans ve önlisans eğitimi öğrencinin okuduğu fakülteye göre değişmektedir. Önlisans öğrencileri 2–4 yıl arasında mezun olabilmektedir. Fakültelerde ise, lisans eğitimi 4–6 yıl arasında değişmektedir.

2. Lisansüstü Eğitim

Lisansüstü öğretim, özellikle ülke sorunlarının çözümlenmesine yönelik araştırma yapmada ve ülke kalkınmasında gerekli olan yüksek nitelikli insan gücünü (öğretim üyesi, bilim insanı ve araştırmacı) yetiştirmede önemli bir role sahiptir. Lisansüstü öğretim; bir alanda derinlemesine çalışarak, lisans öğretiminden daha üst düzeyde bilgi ve etkinliğe sahip, yüksek ihtisas gücünü yetiştiren bir öğretim programıdır. Her ne kadar işlevleri farklı da olsa amaç, “bilim insanı, öğretim üyesi ve araştırmacı” yetiştirmektir.⁹⁹ Üniversitelerin lisansüstü eğitim vermedeki bir diğer amacı ise öğrencilerine profesyonel uygulamaların temel ve sistematik bilgilerini aktarmaktır. Aktarmak istedikleri konu sadece temel bilgiler değil, profesyonel bilgideki gelişmelerin nasıl takip edileceğine ilişkin bilgilerdir.¹⁰⁰ Bu süreçte öğretim elemanları ne kadar iyiye, mezunları da o kadar iyi olacaktır.

Lisansüstü öğretimin Türkiye’deki gelişimini incelersek; 1960’ların sonlarına kadar, yüksek lisans (master) aşaması olmaksızın, yalnızca doktora programı şeklinde yürütülen 3–4 yıllık lisansüstü öğretim, tümüyle usta-çırak ilişkisi esasına göre yürütülmüştür. Yükseköğretim yapmayı planlayan öğrenciler, lisans eğitimini tamamladıktan sonra doktora eğitimine başlıyordu. Her fakültenin doktora eğitimi ile ilgili yönetmeliği vardı. Doktoradan sonra doçentlik için eğitim görülüyordu. Doçent olabilme için kendi bilim alanında en az iki yıl çalışma koşulu vardı. Bu süreler ise; yeni kurulan üniversitelerde, ihtiyaçlar doğrultusunda değişebilmekteydi. Doçentlikten sonra, profesör olabilmek için de kendi alanında en az 4 yıl çalışma şartı vardı. Bu sürede değiştirilebilmekteydi.¹⁰¹

⁹⁹ Gökhan Tuzcu, Lisansüstü Öğretim İçin Yurtdışına Öğrenci Göndermenin Planlanması, Milli Eğitim Dergisi, S:160

¹⁰⁰ M. Çağatay Özdemir, Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili, s.7

¹⁰¹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 198

Yüksek lisans eğitimi ise, 1960 yılına kadar gündem de yokken, 1960'lı yıllardan itibaren üniversitelerin gündemine girmiştir.¹⁰²

Lisansüstü öğretimin, yurt içi ve yurt dışı programlar olmak üzere iki kaynağı bulunmaktadır. Yurt içi eğitim fakültelerde verilmekteydi. Fakülteler kürsüler halinde örgütlenmişti. Her kürsü özel bir konuya (örneğin ceza hukuku, mikrobiyoloji vb) ayrılmıştı ve başına bir profesör atanırdı. Bu profesör ancak emekli olduğu ya da öldüğü zaman kürsüden ayrılırdı. Böylece genç akademisyen meslek hayatının bütün aşamalarında aynı profesörün önce asistanı, sonra doçenti olur son olarak da onun kürsüsünde profesörlüğe yükselirdi. Alman modeline göre bir yüksek eğitim sistemi uygulanmaktaydı.¹⁰³

Asistanların eğitimi bir tür çıraklık sistemiydi. Asistanların laboratuvarlarda öğrencileri denetlemekten, kürsüdeki diğer profesörlere kaynakça hazırlamaktan tutun, sınav kâğıtlarını okumaya kadar birçok görevleri vardı. Asistandan sonra doçent ve profesör olunurdu. Bu katı ekberiyet sisteminde bir akademisyen bütün meslek hayatı boyunca kürsü profesörünün değerlendirmeleri ve tavsiyelerine uymak zorundaydı. Yükselmesi için profesörünün otoritesine boyun eğmek zorundaydı.

Lisansüstü eğitiminin bir diğer kaynağı ise; lisansını bitirmiş ya da lisansüstü eğitimini bitiren öğrencilerin, devlet tarafından burslu ya da kendi imkânları ile yurt dışındaki üniversitelerde eğitimlerine devam edebilmesiyle olmaktadır. Yurt dışına çıkan bu öğrenciler seçtikleri alanda temel eğitim almalarının yanında kendi konularında ihtisas yapabilmekteydi.

Öğretim elemanlarının akademik olarak yükselmelerini, 4936 sayılı 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu düzenlemekteydi. Bu kanuna göre yükselmede esas olan, akademik yeterlilikten ziyade deneyim kazanmak için beklemektir. Asistan, yıl olarak belli bir süre geçmeden doktora giremez. Doktorasını yaptıktan sonra, yine

¹⁰² Haz: Hakkı Bilgehan ve diğerleri, Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955–2005, s.58

¹⁰³ Ayşe Öncü, “Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı”, Modernleşme ve Batıcılık, s. 530

yıl olarak belli bir süre geçmeden doçentliğe aday olamazdı. Akademik yükselme verimsizdi.¹⁰⁴

3. Yurt Dışı Yüksek Öğrenim

Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan kaynaklarından biri de, yurt dışı eğitimi idi. Aynı zamanda Batı uygarlığına yönelen Türkiye'nin, Batı uygarlığını benimsemiş kuşaklara ihtiyacı vardı. Bu amaçla Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren batı ülkelerine öğrenci gönderilmesi ile ilgili düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

Yurt dışı eğitimi için yapılan ilk düzenleme 1924 tarihli "Maarif Vekâleti Hesabına Memaliki Ecnebiye Gönderilecek Talebeye Ait Talimatname"dir.¹⁰⁵ 1926 yılında ise Bakanlar Kurulu, hükümet adına Avrupa'da öğrenimde bulunan öğrencilerin denetim şekli ve yollukları hakkında 4400 sayılı kararı almıştır. 1927 yılında ise, Milli Eğitim Bakanlığı adına güzel sanatlar öğrenimi için yabancı memleketlere gönderilecek öğrencilerin seçim ve denetimine ait yönetmelik yapılmıştır.

1929 tarihinde 1416 sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun¹⁰⁶ kabul edilmiş ve bu kanuna göre, dış ülkelere gönderilecek öğrencilerle ilgili seçim ve denetim Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nda, bu işleri yürütmekle, Yükseköğretim Genel Müdürlüğü görevli kılınmıştır.

Yurt dışına gönderilecek öğrenciler Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı sınavı, kurulan komisyonların önünde geçerek yurt dışına gitme hakkının elde ediyorlardı. Genelde haziran ayı içinde yapılan sınavlar, daha önceden gazetelerde duyurulmaktaydı.¹⁰⁷ Yurtdışına giden bu öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığı müfettişleri tarafından denetlenmekteydi.

¹⁰⁴ Aydoğan Ataüinal, Türkiye'de Yükseköğretim, s.43

¹⁰⁵ Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, s. 166

¹⁰⁶ Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, Milli Eğitim Basımevi, s.516

¹⁰⁷ Zafer Gazetesi, 03.06.1953

Türk öğrencilerin yurt dışında okumaları ile ilgili, DP döneminde de bir talimatname yayınlamıştır. 19 Ağustos 1958 tarihli “Türk Öğrencilerin yabancı memleketlerde okumaları ile ilgili Talimatnamenin mer’iyete konulması hakkında İcra Vekilleri Heyeti Kararı”na¹⁰⁸ göre yabancı memleketlerde doktora, ihtisas, staj veya öğrenim yapacak Türk vatandaşları bu talimatnameye uymak zorundadır. Bu talimatnameye göre, yurt dışına gidecek öğrenciler resmi ve özel öğrenciler olarak ikiye ayrılmaktadır. Resmi öğrenciler, resmi bir kurum adına giden, resmi kurumca tüm masrafları karşılanan ve zorunlu hizmet yükümlülüğü olan öğrencilerken, kendi adlarına yabancı ülkelere öğrenim görmeye gidenlere özel öğrenci denmektedir. Özel öğrenciler de kendi içinde dövizli ve dövizsiz olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yurt dışına çıkan öğrenciler belli bir döviz kontenjanına tabiydiler.

Dövizli öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığı’nca açılan döviz imtihanını kazanıp kendi adına döviz tahsis edilen, her türlü öğrenim, geçim, tedavi masraflarını ve yolluklarını kendileri karşılayan öğrencilerdir. Dövizsiz özel öğrenciler ise, yabancı memleketlerde kendi öğrenim ve geçim masraflarını karşılayabildiklerini belgelendiren adlarına döviz tahsis edilmeyen öğrencilerdir.¹⁰⁹

DP döneminde üniversitelerimizin özellikle ABD üniversiteleri ile işbirliği içine girmesi hem öğrenci hem de öğretim görevlisi değişimi imkânını sağlamıştır. Buda yurtdışı eğitim olanaklarının daha fazla artmasını sağlamıştır.¹¹⁰

Uzun süreli yurt dışı eğitimin dışında kısa süreli kurs, seminer ya da kongrelere de eğitim amaçlı gidilebilmekteydi.¹¹¹

Yurt dışına burslu öğrenci gönderme işlemine, Cumhuriyet’in ilânından kısa bir süre sonra başlanmıştır ve bu şekilde öğrenim görenler Türkiye’nin kalkınmasına büyük katkılar da bulunmuşlardır.

¹⁰⁸ Türk Öğrencilerin yabancı memleketlerde okumaları ile ilgili Talimatnamenin mer’iyete konulması hakkında İcra Vekilleri Heyeti Kararı, Düstur, Cilt:39, s. 1314–1319

¹⁰⁹ Cumhuriyet’in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, s. 167

¹¹⁰ Ankara ve Newyork Üniversiteleri arasındaki kültür münasebetleri, Zafer Gazetesi, 07.03.1955

¹¹¹ Beynelmilel Üniversite Kursu, Zafer Gazetesi, 12.05.1953

4. Üniversiteler ve Özerklik

Üniversitede özerklik sadece Türkiye’de değil, dünya bilim çevrelerinde de tartışılan bir konudur.

Üniversite özerkliği nedir? Öncelikli olarak, bu kavram üzerinde durmak gereklidir. Üniversite özerkliği, üniversitenin kendi seçtiği organlar eliyle kendini yönetmesi olarak tanımlanabilir.¹¹² Özerkliğin ana hatlarıyla üç farklı şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bunlar “idari özerklik”, “mali özerklik” ve “bilimsel özerklik” tir. İdari özerklik, üniversitenin sadece öğretim üyelerince seçilen kurullar eliyle yönetilmesidir. Mali özerklik, devletin üniversiteye tahsis ettiği kaynakların, üniversite organlarının uygun gördüğü amaç ve usullere göre harcanmasıdır. Bilimsel özerklik ise, üniversite öğretim üyelerinin uygun göreceği dersleri kendi anlayışlarına göre anlatmaları, devletin tahsis ettiği kaynakları kullanarak kendilerinin tespit edeceği konularda araştırma yapmaları şeklinde anlaşılmaktadır.

Üniversite için özerklik ve akademik özgürlük oldukça önemlidir. Özerklik ve akademik özgürlük kavramları hakkında, birbirinden farklı çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı üniversite özerkliğini, üniversitelerin bilimsel, idari ve mali açılarından devlet veya dışarıdan herhangi bir kurumdan bağımsız olmaları gerektiğini savunurken; diğer kesim ise, özerkliğin devlet veya dışarıdan bir kurum tarafından denetlenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.¹¹³

Türkiye’de de bu konunun tartışılması Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar gitmektedir. Darülfünun kendi içinde belli oranda özerkliğe sahipti fakat beklentilerin gerisinde kaldığı için, 1933 reformu ile bu üniversite özerkliğini kaybetti.

Cumhuriyet döneminde yükseköğretim kurumlarından bazılarına ayrı ayrı kısmi özerklik verilmiştir. Fakat yükseköğretimin temel kurumları olan üniversitelere özerklik verilmesi için ilk girişimler 1945 yılına gitmektedir. Çok partili hayata geçen Türkiye’de, hükümet üyeleri üniversitelerin yeterli olgunluğa ulaştığını

¹¹² Kemal Gürüz, Üniversite Yönetimi ve Özerklik, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, s.414

¹¹³ M. Çağatay Özdemir, Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili, s. 6

düşünmeye başladı ve bundan sonra, yasaya bağlı olarak özerk bir biçimde yaşamını sürdürmesi gerektiği fikri yaygınlaştı. Bunun için, Milli Eğitim Bakanlığı, Şubat 1946'da üniversite öğretim üyelerinden de oluşmuş karma komisyon kurarak, bir kanun taslağı hazırlattı. Bu taslağın adı, "Üniversitelerin, Fakültelerin ve Bunlara Bağlı Diğer Kurumların Özerklikleri Üzerine Kanun Tasarısı" idi.¹¹⁴ Bu komisyon çalışmaları sonucunda hazırlanan taslak; üniversitelerin, fakültelerin ve bunlara bağlı öteki kurumların özerkliği konusunda gerekçeli bir kanun taslağıydı. Bu kanun taslağına dayanılarak, Milli Eğitim tarafından, Talim Terbiye Kurulu'na yeni bir taslak hazırlatılarak kanunlaşması için meclise sunuldu. Bu taslağı 27 Nisan 1946'da Başbakan, nihai biçimiyle, gayet etraflı gerekçesiyle bir Üniversiteler Kanununu hükümet tasarısı olarak parlamentoya sundu. Taslak 1946 tarihli 4936 Üniversiteler Kanunu olarak kabul edildi.

1946 Üniversiteler Kanunu'nun en karakteristik özelliği, üniversitelerle fakültelere tanınmış olan fevkalade geniş kapsamlı özerkliktir. Siyasi güçlerin bu konudaki tavırları tesadüf değil, tam tersine son derece bilinçli ve ön şartlarıyla etkileri etraflıca düşünülmüş bir önlemdi. Politik açıdan, ikinci bir partinin kurulması ve milletvekillerinin doğrudan doğruya seçimini öngören seçim kanunu ile başlatılmış parlamenter demokrasiye geçiş doğrultusunda atılmış bir adımdı ve otoriter merkezîyetçilikten bilinçli olarak uzaklaşma anlamına geliyordu.

Üniversitelere özerklik verilme nedenlerinden birini de Arslan (2005: 11) ise; bu dönemde Türkiye'de siyasi ve ilmi kuruluşlar arasındaki sürtüşmelerin başlamış olması da etkilidir, şeklinde açıklamaktadır.

Üniversitelerin özerkliği henüz iktidar tarafından sindirilemeden, 1950 seçimlerinde DP iktidara geldi. DP, muhalefetteyken üniversitelerin özerkliğini savunsa da, iktidara geçtiğinde davranışlarında değişimler meydana geldi. Ne CHP ne de DP iktidardayken üniversitelerin özerkliğini tam olarak kabul etmemiştir. DP iktidardayken en çok üniversitelere ve basına baskı uygulamıştır. Bunun için 1953 tarihli 6185 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 46. Maddesinin (d) fıkrasının

¹¹⁴ Nurkut İnan, "Üniversite ve Yükseköğretim Kavramı Açısından Türkiye'de Gelişmeler", Yükseköğretimde Değişmeler, Türk Eğitim Derneği XII Eğitim Toplantısı, s. 24

değiştirilmesi hakkında Kanun¹¹⁵ kabul edilerek, üniversite öğretim üyeliğinden çıkarılma sebepleri arasına, siyasi yayın ve beyanlarda bulunmak da eklenmiştir. Bu üniversitelerin bilimsel özerkliğine yönelik bir müdahale olarak dikkat çekicidir. Dönemin basın organlarında da bu yasa aleyhine çeşitli açıklamalar yapılmış ve üniversite özerkliğine vurulan bir darbe olduğu dile getirilmiştir. Yasaya karşı olan milletvekilleri, yürürlükte olan Memurin Kanunu’nun, üniversite hocalarının siyasetle uğraşmalarını engellediğini dile getirmiştir.¹¹⁶ DP milletvekili Celal Yardımcı ise; Memurin Kanunu’nun profesörlerle ilgili bir düzenleme getirmediğini, siyasetle fiili uğraşan profesörlerin üniversite ile ilgili durumlarının, kendi üniversite senatolarına bırakıldığını belirtmiştir. Amaçlarının üniversite özerkliğini azaltmak olmadığını savunmuştur.¹¹⁷ 21 Temmuz 1953’de yasalaşan kanunla Milli Eğitim Bakanı Rıfkı Salim Burçak bu kanunun üniversite muhtariyetini takviye ettiğini ileri sürmüştür.¹¹⁸ Böylece profesörler sadece ilimle uğraşacak, günlük ve demagojik politika ile uğraşmaları engellenecektir.

Hükümet 1954 yılında, Milli Eğitim Bakanı’na öğretim üyelerinin res’en bakanlık emrine alınması ve görevinden uzaklaştırılması yetkisini veren, 6435 sayılı “Bağlı Bulundukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun” kabul edildi. Bu yasa ile üniversitelerin yönetsel özerkliğine müdahale edilmiştir.¹¹⁹ DP bu kanunla da particilik yapan memurların akıllarını başlarına toplanmasını sağlamak istemektedir. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’nin üyesi gibi davranan memurlar DP’lilerin en büyük sıkıntısıdır. Bu yasayla devlet memurlarının daha hızlı çalışması da sağlanacaktır.¹²⁰ Muhalif gazetelerde ise bu kanun memurları tasfiye kanunu başlığı ile yayınlanmış ve kanuna karşı sert eleştiriler yapılmıştır.¹²¹ Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı’nın,

¹¹⁵ Üniversiteler Kanunun 46. Maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun, Düstur, Cilt:34, s. 1693

¹¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 19.08.1953

¹¹⁷ Zafer Akşam Postası, 19.07.1953

¹¹⁸ Zafer Akşam Postası, 22.07.1953

¹¹⁹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 213

¹²⁰ Mümtaz Faik Fenik, Tasfiye Değil Hakları Tanzim Kanunu, Zafer Gazetesi, 03.07.1954

¹²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 05.07.1954

profesörleri kolayca bakanlık emrine alabildiği dile getirilmiştir. Bu yasaya göre profesörler; siyasi suç işlemeseler bile bakanlık emrine alınabileceklerdir.¹²²

DP iktidarı 25 Temmuz 1954 gün ve 6422 sayılı bir yasa daha çıkardı.¹²³ Bu yasa ile kurumu gerek gördüğünde 25 yılını dolduran öğretim üyeleri yaş kaydı aranmaksızın, res'en emekli edilebileceklerdi. Bu da özerkliği kısan önemli bir yasadır. Bakanlığın isteği üzerine üniversite senatoları yaş haddinden emekliye ayrılacak olan profesörlerin listelerini hazırlayıp Milli Eğitim Bakanlığı'na göndermiştir. Bu konuda DP'nin görüşü, bu profesörlerin hepsi emekli edilmeyecek fakat ilimle ilişkisi kalmamış kalemini siyaset için kullananlar emekli edileceklerdir.¹²⁴

1956 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Prof. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasını izleyen dönemde yaşanan olaylar üzerine DP'de Üniversiteler Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Hatta Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin tekrar yüksekokul haline getirilmesi bile düşünüldü. Fakat Feyzioğlu'nun görevine iadesi ve gerginliklerin azalması ile bu yasa değişikliği de gündemden düştü.¹²⁵ 1958'te Prof. H. Nail Kubalı olayı yaşandığında da Üniversiteler Kanunu'nda tekrar değişiklik gündeme gelmiştir.¹²⁶

1960 yılına geldiğimizde DP'nin üniversite özerkliği ile ilgili görüşünü Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu “ Muhtariyet artık lüzumsuz, modası geçmiş bir metadır. Öğretim üyelerinin hemen hepsi ilim ve kemal yolunda olan muhterem insanlardır. Üniversiteler inzivayı terk ederek hükümetle işbirliği yapmağa mecburdurlar.” diyerek belirtmiştir.¹²⁷

Özerkliği getiren 1946 yasası, daha uygulanma ve olgunlaşma fırsatı oluşmadan, DP'nin baskıcı girişimleri ile karşı karşıya kaldı. Çıkarılan ek yasalar

¹²² E. T, Memurların Tasfiyesi, Cumhuriyet Gazetesi, 05.07.1954

¹²³ Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun, Düstur, Cilt: 35, s.1939

¹²⁴ Mümtaz Faik Fenik, Üniversite Profesörleri ve Emeklilik, Zafer Gazetesi, 18.07.1954

¹²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 06.12.1956

¹²⁶ Akis, 1 Şubat 1958, Cilt: XII, Sayı: 195, s.13

¹²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 15.01.1960

sonucunda üniversite ve iktidar arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve ilerleyen dönemde bu gerginlik gün yüzüne çıkmıştır. Sonuçta, on yıllık DP iktidarı üniversite iktidar gerginliği ile geçmiştir.

5. Demokrat Parti Dönemi Üniversitelerimiz ve Diğer Yükseköğretim Kurumları:

DP öncesinde kurulan üniversitelerimiz ve DP döneminde kurulan üniversitelerimiz bu bölümde ayrı ayrı anlatılmıştır. Üniversitelerimizin yanında diğer yükseköğretim kurumları ise, kendi içinde alt başlıklar halinde verilmiştir.

5.1. İstanbul Üniversitesi (1933) (İÜ)

İstanbul Üniversitesi daha önceki konularda belirttiğimiz gibi Darülfünun'dan doğmuş bir üniversitedir. Gerçek anlamda İstanbul Üniversitesi 1933 reformu ile ortaya çıkmıştır. 2252 Sayılı Yasa ile İstanbul Darülfünun'u ilga edilerek yeni bir üniversite açma yetkisi Maarif Vekâletine verilmiştir. Maarif Vekâleti İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi'ni¹²⁸ çıkararak; tıp, hukuk, edebiyat ve fen fakülteleri ile bunlara bağlı okul ve enstitülerle kurulmuştur. 18 Kasım 1933 tarihinde de öğretime başlamıştır. Fakat 31 Ağustos 1933'ten 1934 tarihine kadar 10 ay süreyle geçici bir tüzükle yönetilmiştir.

İstanbul Üniversitesi için çıkarılan bir diğer kanun ise, 30 Mayıs 1934 tarih ve 2467 sayılı İstanbul Üniversitesi'nin Muvazeneyi Umumiye alınmasına dair yasadır. Bu yasa ile 2252 sayılı yasa yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yasa ile İstanbul Üniversitesi genel bütçe içine alınmıştır. 2467 sayılı yasa ile üniversitedeki akademik unvanlar değiştirilmiştir. Ordinaryüs, profesör, doçent ve asistanlar akademik kadrodan sayılmıştır. Asistanlarla ilgili ayrıntılı düzenlemeler Maarif Vekilliği'ne bırakılmıştır.

¹²⁸ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 105

24 Ekim 1934 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 2/136 sayılı “İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi” adlı kararname ile üniversitenin işleyişle ilgili asıl düzenleme yapılmıştır.¹²⁹

Üniversite; rektör, üniversite heyeti ve üniversite meclisi tarafından idare ediliyordu. Rektör, Maarif Vekili’nin temsilcisi olarak üniversiteyi yönetmekteydi. İstanbul Üniversitesi’nin ilk rektörü, Tıp Fakültesi’nden Dr. Neşet Ömer İrdelp’ tir. (Ağustos 1933 –Temmuz 1934)

1933’den itibaren akademik personel için tam gün çalışma getirilmiştir. Öğretim üyeleri bakanın izniyle sürekli olmayan başka görevler de yapabileceklerdi. Üniversitenin öğretim kadrosu 29 Mayıs 1934 tarihli 2467 sayılı Teşkilat Yasası ile üç kaynaktan gelmişti: İlki, lağvedilen Darülfünun’dan gelenler; ikincisi, Cumhuriyet döneminde Batı’da eğitim görmüş, bilimsel yeterliliğe sahip olanlar ve üçüncüsü, Almanya’dan gelen hocalar¹³⁰. Ayrıca 1933 reformu ile "Fakülte", "Dekan", "Rektör" gibi günümüzde kullanılan temel kavramlar yerleşmiş, bilimsel faaliyet ve araştırmalar karışıklık ve rastlantılardan kurtarılarak etkin bir denetim altına sokulmuştur.¹³¹

1937 yılında ise İktisat Fakültesi de kurularak, eğitim öğretime başladı. 1948 yılında ise, Üniversiteler Kanunu’na Ek Kanun ile Yüksek Ziraat Enstitüsü kapatılınca Orman Fakültesi de İstanbul Üniversitesi’ne bağlanmıştır.¹³² Böylece DP dönemine girerken İstanbul Üniversitesi’nde 6 tane fakülte bulunmaktaydı. DP döneminde İstanbul Üniversitesi’nde yeni fakülteler kurulmamıştır. Fakat üniversitenin kapasitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucu, öğrenci sayısı 1950’de 11.591 civarındayken 1960’da 19.453’e ulaşmıştır.¹³³

¹²⁹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 120

¹³⁰ İstanbul Üniversitesi Tarihçe, www.istanbul.edu.tr/tarihce.php

¹³¹ Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

¹³² Üniversiteler Kanununa Ek Kanun, Kanun No: 5234, Düstur, 3. Tertip, Cilt:29, s.1134

¹³³ Toper Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi, s. 64

Tablo 1
DP Döneminde İstanbul Üniversitesi'nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler

	1950 -1951	1951 - 1952	1952 1953	1953 -1954	1954 -1955	1955 -1956	1956 -1957	1957 -1958	1958 -1959	1959 -1960
<i>Öğrenci Sayısı</i>	11591	10378	10600	9082	10654	13957	14511	13024	15044	19453
<i>Öğretim Üyesi Sayıları</i>	642	618	635	656	688	717	760	743	958	990

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, 1967, s.64-79)

5.2. İstanbul Teknik Üniversitesi (1944) (İTÜ)

İstanbul Teknik Üniversitesi'nin geçmişi gerilere, Osmanlı dönemine, Sultan III. Mustafa'nın saltanat yıllarına kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk kez Batılı anlamda mühendislik eğitimi vermek üzere 1773 yılında kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (İmparatorluk Deniz Mühendishanesi), gemi inşaatı ve deniz haritalarının yapılması konusunda uzman personel yetiştiriyordu.¹³⁴

1793 yılında, III. Selim döneminde açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun (İmparatorluk Kara Mühendishanesi) topçu subayı yetiştirmek için kurulmuştu. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un genişletilmesiyle oluşan bu okulun eğitim süresi dört yıldır. 1883 yılında Hendese-i Mülkiye'ye dönüşen Mühendishane-i Berr-i Hümayun, 1909 yılında Mühendis Mekteb-i Âlisi adını alarak, sivil mimar ve mühendislerin yetişmesi konusunda eğitim vermiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu ile mühendislik ve mimarlık eğitimi yeniden düzenlendi. Mühendis Mekteb-i Âlisi yol, demiryolu, su işleri ve inşaat-mimarlık dallarını kapsayacak şekilde eğitim veren bir okul olarak örgütlenmişti. 1928'te Mühendis Mekteb-i Âlisi'nin ismi değiştirilerek İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi haline getirildi. İlk mezunlarını 1931 yılında veren Yüksek Mühendis Mektebi Cumhuriyet Türkiye'si'nin bayındırlık işleri için gerekli teknik elemanları

¹³⁴ İstanbul Üniversitesi Tarihçe, www.itu.edu.tr/gb-5.d4 (20.06.2007)

yetiştiriyordu. 1940'larda Almanya ve İsviçre'yi terk eden öğretim üyelerinin katılımı ile kadrosu güçlendi.

İstanbul Teknik Üniversitesi aslında, 28 Nisan 1928 tarih ve 1275 sayılı yasayla kurulan “İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi’nin” isim değiştirerek yeniden örgütlenmesidir.¹³⁵ 06 Haziran 1933 tarih ve 2252 sayılı yasanın 3. maddesi ile İcra Vekilleri Heyeti’ne, Yüksek Mühendis Mektebi’ni, üniversite içine alması için yetki verilmiştir. 1944 yılında mektep bağımsız bir üniversite haline gelmişti. İlk yıllarında inşaat, mimarlık, makine, elektrik fakültelerinden ibaretti. İlk rektörü ise Ord. Prof. Osman Tevfi Taylan’dır. 1946 yılından itibaren genel üniversite mevzuatları içine alındı. 1953 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’ne Maden Fakültesi eklendi ve fakülte sayısı 5’e yükseldi.

15 Nisan 1951 tarihinde, İstanbul Teknik Üniversitesi’nin Milletlerarası Üniversiteler Birliği’ne dâhil olması hakkında Bakanlar Kurulu Kararı¹³⁶ çıkarıldı. Böylece İstanbul Teknik Üniversitesi yurtdışındaki diğer üniversitelerle daha rahat işbirliği yapma imkânına kavuşmuştur.

Tablo 2.
DP Döneminde İstanbul Teknik Üniversitesi’nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler

	1950 -1951	1951 -1952	1952 1953	1953 -1954	1954 -1955	1955 -1956	1956 -1957	1957 -1958	1958 -1959	1959 -1960
<i>Öğrenci Sayısı</i>	1466	1594	1755	2026	2057	2251	2610	2827	2894	2798
<i>Öğretim Üyesi Sayıları</i>	210	214	230	203	228	267	294	297	322	334

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, 1967, s.64–79)

5.3. Ankara Üniversitesi (1946) (AÜ)

Cumhuriyet döneminde; İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi, çeşitli reform hareketleri sonucu, eski yükseköğretim kurumlarının

¹³⁵ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 158

¹³⁶ İstanbul Teknik Üniversitesi’nin Milletlerarası Üniversiteler Birliğine dâhil olması hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, Düstur, Cilt: 31, s. 1721

değişime uğramasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, Türk devriminin hedefi olan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı bilimsel araştırmalara dayandırmak amacıyla ve yeni Türk toplumunu Batı dünyası içinde kısa sürede yerine oturtmak için, bilim kuruluşlarını artırmak ve yaymak düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır.

Atatürk'ün yeni üniversiteler ya da fakülteler kurulmasıyla ilgili düşünceleri, Türk devrimlerinin yerleşmesi, Cumhuriyetin sağlam temellere oturması ve çağdaş bilimin rehberliği ile yola devam edilmesi noktalarında toplanıyordu.

Ankara Üniversite'sinin kökeni Leyli Adliye Hukuk Mektebi adıyla 1925'te kurulan Ankara Hukuk Fakültesi'dir.¹³⁷ Bu okul 1927'de fakülte adını almıştır. 14 Haziran 1935 tarihinde ise yasa ile kurulan ilk üniversite fakültesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olmuştur. 9 Ocak 1936 tarihinde, Ankara Halkevinde törenle açılan fakülteye, o zaman, ilkokul öğretmeni olanlar da kayıt olabilmişlerdir.¹³⁸ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu, Atatürk'ün tarih, coğrafya ve dil konularına verdiği büyük önemin bir sonucudur.

Hukuk Fakültesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden sonra, kurulması düşünülen Ankara Üniversite'nin pozitif bilimler yanını tamamlayacağı görüşüyle, 17 Eylül 1943 tarih ve 4492 sayılı yasa ile Fen Fakültesi kurulmuştur. 20 Haziran 1945 de ise, 4761 sayılı yasa ile bir Tıp Fakültesi kurulması görevi Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmiş ve 1945-46 öğretim yılı başında bu fakülte 308 öğrencisi bulunan iki sınıfta öğretime başlamıştır.

Böylece; Ankara'da dört fakültenin kuruluşu tamamlanmış, sıra Ankara Üniversitesi'nin bir rektör yönetiminde örgütlenmesine gelmiştir.

İstanbul'dan sonra Ankara'da da üniversite açma hedefi 1946 üniversite reformu ile gerçekleştirilmiştir. 4936 Sayılı 1946 Üniversiteler Kanunun 78.

¹³⁷ Şevket A. Kansu, Ankara Üniversitesi'nin İlk Öğretim Yılı (1946-1947) Açış Söylevi, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhf-arsiv/AUHF-1946-03-02-03-04/AUHF-1946-03-02-03-04-takdim.pdf>

¹³⁸ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

maddesine göre “Ankara’daki Hukuk, Dil ve Tarih - Coğrafya, Fen ve Tıp Fakültelerini içine almak üzere Ankara Üniversitesi kurulmuştur”.¹³⁹ Böylece Anadolu’da kurulan ilk üniversite olma özelliğini de kazanmıştır.¹⁴⁰ İlk rektör olarak da Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu görevlendirilmiştir.

Ankara’da daha önce açılmış olan yükseköğretim kurumları ve fakülteler 1946 yasasıyla tek çatı altında toplanmıştır. Fakat bazı yüksek okullar, ayrı olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bunlardan Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde bulunan tabii ilimler, ziraat, veteriner, ziraat sanatları ve orman fakülteleri 5234 sayılı 30 Haziran 1948 tarihli Üniversiteler Kanuna Ek Kanun ile kapatılmıştır. Bünyesindeki Veteriner Fakültesi ile içine, tabii ilimler ve ziraat sanatları fakültelerini de almak üzere, Ziraat Fakültesi Ankara Üniversitesi’ne; Orman Fakültesi’ de İstanbul Üniversitesi’ne katılmıştır.¹⁴¹

DP dönemine gelindiğinde Ankara Üniversitesi’nin Hukuk, Dil ve Tarih - Coğrafya, Fen, Tıp, Ziraat, İlahiyat, Siyasal Bilgiler Fakültesi ile birlikte 8 fakültesi bulunmaktaydı.

Tablo 3
DP Döneminde Ankara Üniversitesi’nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler

	1950 -1951	1951 -1952	1952 1953	1953 -1954	1954 - 1955	1955 -1956	1956 -1957	1957 -1958	1958 -1959	1959 -1960
<i>Öğrenci Sayısı</i>	6814	6813	6810	6634	8029	12671	12257	13434	14423	14838
<i>Öğretim Üyesi Sayıları</i>	551	594	630	690	741	789	912	840	1014	1061

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, 1967, s.64–79)

¹³⁹ Üniversiteler Kanunu, Kanun No: 4936, Düstur, 3. Tertip, Cilt:27, s.1339

¹⁴⁰ Şevket A. Kansu, Ankara Üniversitesi’nin İlk Öğretim Yılı (1946–1947) Açış Söylevi, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhf-arsiv/AUHF-1946-03-02-03-04/AUHF-1946-03-02-03-04-takdim.pdf>

¹⁴¹ Üniversiteler Kanununa Ek Kanun, Kanun No: 5234, Düstur, 3. Tertip, Cilt:29, s.1134

5.4 Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955) (KTÜ)

Tarımsal toprakları az, dağlık Doğu Karadeniz Bölgesindeki illerin sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm arayacak, madenleri, enerji kaynakları ve meyveleri bol olan bu bölgeye her yönden öncülük yapacak olan bir teknik üniversitenin Trabzon'da açılması 20 Mayıs 1955'de kabul edilen 6594 sayılı yasa ile mümkün olmuştur.¹⁴² Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ve 28 arkadaşının verdiği teklifin, kabul edilmesi ile kurulmuş olan Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstanbul ve Ankara illeri dışında kurulan ilk üniversitedir.

Karadeniz Teknik Üniversitesinden yalnız bilim üreten bir kurum değil, aynı zamanda hizmet vereceği geniş bölgenin bir araştırma merkezi ve laboratuvarı olması, bölgenin doğal kaynaklarının işlenmesinde, yöresel koşullara uygun kalkınmanın ve sağlıklı gelişmenin yollarının aranıp bulunmasına öncülük etmesi beklenmektedir.¹⁴³

Karadeniz Bölgesi'nde kurulacak üniversitenin bulunacağı şehirde hemen belirlenememiş, bölgede birkaç şehirde yapılan incelemeler sonucunda Trabzon'da kurulmasına karar verilmiştir.¹⁴⁴

6594 sayılı kanuna¹⁴⁵ göre KTÜ'nün kuruluşu ile ilgili tüm işlemlerle Milli Eğitim Bakanlığı görevlidir. 6594 sayılı yasaya göre; üniversite iki fakültesi kuruluşunu tamamladığı ve öğretime açıldığı takdirde üniversiteler yasasına tabi olacak ve tüzel kişilik kazanacaktır. Kanunun kabulünden sonra üniversitenin faaliyete geçmesi sekiz yıl gecikmiştir. Kanunun kabulünden yedi yıl sonra İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. A. Hamdi Peynircioğlu başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Fakat bu komisyonun görevini bırakması üzerine KTÜ oluşumu için, İstanbul Fen Fakültesinde KTÜ Temel Bilimler Fakültesi Merkez Danışma Kurulu kuruldu.¹⁴⁶

¹⁴² Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

¹⁴³ Osman Kaya ve Murat Yüksel, Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarihi Gelişimi, 1

¹⁴⁴ Zafer Gazetesi, 25.09.1955

¹⁴⁵ Karadeniz Teknik Üniversitesi Adıyla Trabzon'da Bir Üniversite Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 6594, Düstur, 3. Tertip, Cilt:36, s.1499

¹⁴⁶ Halis Duman, Anılarım 1925 ve Sonrası, s. 187

19 Eylül 1963 tarihinde 336 sayılı kanunla Rektörlük ve Fakülte kadroları verilerek Temel Bilimler, İnşaat-Mimarlık, Makine-Elektrik ve Orman Fakülteleri kurulmuştur. Üniversitede eğitim-öğretime ise 2 Aralık 1963 tarihinde Esentepe Mahallesi'ndeki Trabzon Atatürk İlköğretim Okulu'nun ilkokul binasında başlanabilmiştir. Üniversite 4 Temmuz 1977 tarihinde rektör seçimi yaparak özerk statüye geçmiştir.¹⁴⁷

5.5 Ege Üniversitesi (1955)

Türkiye’de hem nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanması, hem de bulundukları bölgeleri kalkındırması amacıyla “bölgesel üniversiteler” kurulması düşüncesi, 1950’li yıllarda ağırlık kazanmıştır. Bu düşüncenin esin kaynağı, dünyada üniversitelerin içinde bulundukları çevreye hizmet götürme düşüncesiyle, 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki “Land-Grant” tipi üniversitelerdir. Bu üniversiteler, bölgelerinin tarımsal ve ekonomik yapısı, sosyal refahı ve sağlık gibi temel sorunlarını ele alarak çözümlemişler; böylece yöre kalkınmasına, dolayısıyla ülke kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bölgenin geliştirilmesine yönelik araştırmalar yapan bu üniversiteler yetişkin araştırmacı grupları kurmuşlar, uzun dönemli planlamalar gerçekleştirmişler, yeterli maddi ve manevi desteği sağlamak için çevredeki ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmışlardır.¹⁴⁸

İstanbul’dan sonra, 1946’da Ankara’da bir üniversitenin kurulması, İzmir’de de bir üniversite kurulması isteğini yoğunlaştırmıştır. İzmir’de daha önce açılmış olan yüksek okullar bölgenin yükseköğretim ihtiyacını bir ölçüde karşılasa da İzmir’deki güçlü sivil kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları ile yerel basın üniversite kurulması için yoğun çaba gösteriyordu.

İzmir milletvekillerinin girişimleri ile bu konu 1955’te meclis gündemine taşındı.¹⁴⁹ Aynı yıl 6595 sayılı “Ege Üniversitesi Adıyla İzmir’de Bir Üniversite

¹⁴⁷ Hüseyin Korkut, Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları, Milli Eğitim Dergisi S: 160

¹⁴⁸ Ali Rıza Erdem, “Türkiye’de Yükseköğretim ve Değişimi”, Üniversite ve Toplum Dergisi,

¹⁴⁹ Zafer Gazetesi, 04.02.1955

Kurulması Hakkında Kanun” kabul edilerek, Tıp ve Ziraat Fakültesi olmak üzere iki fakülte ve Yüksek Hemşire Okulu ile kuruldu.¹⁵⁰ Ord. Profesör Dr. Muhiddin Erel ve Prof. Dr. Vamık Tayşi önderliğinde Ege Üniversitesi kurulmaya ve örgütlenmeye başladı. Resmi açılış ise, 9 Mart 1956 tarihinde yapılmıştır.

Aslında Ege Üniversitesi İzmir de açılan ilk üniversite değildir. Daha önce Yunan işgali sırasında İzmir Yunan Üniversitesi adıyla bir üniversite kurulmuştur.¹⁵¹

1955–1956 ders yılında üniversite kuruluş hazırlıkları tamamlanmadan eğitime başlamıştır. Tıp Fakültesi 90, Ziraat Fakültesi 100, Hemşirelik Yüksek Okulu 2 öğrenci kaydetmiştir. İlk mezunlarını 1959 yılında vermiştir. İlk yıllarında ders veren öğretim görevlilerinin bir kısmı diğer üniversitelerden geçici olarak gelmekteydi.

Mart 1958’de ise, fakültelerdeki profesör sayısının, profesörler kurullarını oluşturmaya yetecek hale gelmesi üzerine, rektörünü de seçerek 4936 sayılı üniversiteler yasasının kapsamına girmiş ve tüzel kişilikle beraber özerk statüye kavuşmuştur.¹⁵² İlk rektör olarak Ord. Prof. Dr. Muhiddin Erel seçilmiştir.

Ege Üniversitesi DP döneminde öğrenci sayısını arttırarak öğretime devam etmiş ve 1961’de Fen Fakültesi de üniversiteye eklenmiştir. Üniversite hızla gelişerek Ege bölgesinin eğitim merkezi haline gelmiştir.

¹⁵⁰ Ege Üniversitesi Adıyla İzmir’de Bir Üniversite Kurulması Hakkında Kanun, Düstur, Cilt:36, s.1500

¹⁵¹ Haz: Hakkı Bilgehan ve diğerleri, Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955–2005, s.11

¹⁵² Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

Tablo 4
Ege Üniversitesi Öğrencilerinin Yıllara Göre Dağılımı

E.Ü. Öğretim Kurumları	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Fen Fakültesi	91	189	339	526	690	708
Ziraat Fakültesi	101	193	295	403	584	538
Hemşirelik Yüksek Okulu	2	-	-	-	12	16
Yıllık Toplam	194	382	634	929	1286	1262

(Kaynak: Haz: Hakkı Bilgehan ve diğerleri, Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955–2005, s.52)

Tablo 5
Ege Üniversitesi öğretim elemanlarının yıllara göre dağılımı

E.Ü. Öğretim Kurumları	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Fen Fakültesi	12	24	48	72	94	156
Ziraat Fakültesi	10	19	28	49	50	42
Hemşirelik Yüksek Okulu	-	-	-	-	1	-
Yıllık Toplam	22	43	76	121	145	198

(Kaynak: Haz: Hakkı Bilgehan ve diğerleri, Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955–2005, s.43)

5.6 Atatürk Üniversitesi (1957)

Türk üniversite tarihinde Atatürk Üniversitesi özel bir yere sahiptir. Kuruluş evresi çok uzun sürmüş ve bu üniversite için üç yasa çıkarılmıştır. ABD'nin kuruluşunda öncülük ettiği ilk üniversitedir. Bu üniversitenin sağ görüşlü, tutucu ve dinci görüşü eksen alan insan tipini yetiştirmesi öngörülmüştür.¹⁵³ Bu hedefte komünizme karşı yapılan savaş etkili olmuştur.

Doğu'da bir üniversite kurulması fikri, ilk defa Atatürk tarafından ileri sürülmüştür. 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında “Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokulları ile ve nihayet üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçilmelidir”¹⁵⁴ demiştir. Doğu'da kurulacak üniversite, öğretimin yanında, bölgenin problemlerine de eğilecek, bölgenin topyekûn kalkınmasına hizmet edecek bir halk üniversitesi olacaktı. Ne var ki, Atatürk'ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması gibi nedenlerle konu, ancak 1950'den sonra ele alınabildiği görülmüştür.

¹⁵³ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s.393

¹⁵⁴ 50. Yıl Armağanı Üniversitemizin Kuruluş ve Gelişmesi, Cilt III, s. 85

Doğu Üniversitesi kurulması hedefi, 1950 yılı DP hükümet programında yer almıştı. 1951 yılı Temmuz ayında İstanbul, İstanbul Teknik ve Ankara Üniversitesi profesörlerinden oluşan bir heyet kuruldu. Aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri A.I.D. (USAID) teşkilatı aracılığı sonucu Atatürk Üniversitesi, Nebraska Üniversitesi ile eşleştirilmiştir ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Nebraska Üniversitesi'nin seçilmesinin nedeni, Nebraska'nın Türkiye'nin doğu bölgesine benzer özelliklere sahip olmasıdır. Nebraska Üniversitesi de burada ziraat ekonomisini geliştirilmek için çalışmalar yapmaktadır.¹⁵⁵

Kurulan heyet çeşitli illerde araştırma yaparak Van yerine Erzurum'da üniversitenin kurulmasına karar vermiştir.¹⁵⁶ Bölgede yeterli etütler yapıldıktan sonra 25.2.1953 tarih ve 6059 sayılı "Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun" çıkarılmıştır.¹⁵⁷ Bu yasanın gerekçesinde, Doğuda kurulacak üniversitenin sosyal, ekonomik ve teknik gereksinimleri, el değmemiş enerji kaynakları, tarımı, madenleri öğretim ve araştırma konusu yapacağı, halka rehber olacağı, halkın sorunlarına cevap vereceği ve halktan gelecek tecrübeleri toplayıp etüt edeceği, kısacası Doğu'nun gelişmesine bir bilim merkezi görevini yapacağı kaydedilmektedir.

Kurulacak üniversitenin yeri belirlendikten sonra Nebraska Üniversitesi Türkiye delegasyonu tarafından, 1 Kasım 1954'de Atatürk Üniversitesi'nin gelişmesi hakkında rapor hazırlamıştır. Delegasyon ilk olarak ziraat, fen edebiyat, mühendislik ve mimarlık bölümlerinin açılmasında ve gerek duyuldukça ilave bölümlerin açılmasında hem fikir olmuştur.¹⁵⁸

20 Mart 1954 tarih ve 6373 sayılı kanunla Doğu Üniversitesi'nin adı Atatürk Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Üniversitenin bilumum inşaat ve tesisatı için yıllık 12 milyonu lirayı geçmemek üzere, 60 milyon liraya kadar gelecek yıllara ait

¹⁵⁵ Atatürk Üniversitesi Tarihçe, <http://www.atauni.edu.tr/operation.php?op=32>

¹⁵⁶ Zafer Akşam Postası, 01.08.1953

¹⁵⁷ Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun, Düstur, Cilt:34, s.630

¹⁵⁸ Atatürk Üniversitesi Tarihçe, <http://www.atauni.edu.tr/operation.php?op=32>

taahhütlere girişmeye Bayındırlık Bakanlığı görevlendirildi. Atatürk Üniversitesi'nin 1958 yılına kadar tamamlanarak faaliyete geçmesi için çaba gösterildi.¹⁵⁹

31 Mayıs 1957 tarih ve 6990 sayılı Atatürk Üniversitesi Kanunu¹⁶⁰ gerekçesinde ise, Doğu Anadolu'da bir kültür merkezi oluşturulması konusunda Atatürk tarafından ortaya atılan fikir doğrultusunda, Doğu Anadolu'nun sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik bakımdan kalkınmasında önemli rol oynayacak olan Atatürk Üniversitesi'nin kurulmasına karar verildiği belirtilmektedir.

Erzurum'da kurulan bu üniversitenin Amerikan Land-Grant üniversiteleri tipinde olması düşünülmüştür.¹⁶¹ Üniversitede geleneksel mesleklere de yer verilmekle beraber, çeşitli alanlarda "çiftçinin, hayvan yetiştiricinin, inşaatçının, imalatçının, işçinin, iş adamının" sorunları ile de ilgilenilecektir. Üniversite teorik araştırmalar yapmakla beraber, özellikle uygulama değeri olan araştırmalar üzerinde duracak, bilginin ve araştırmanın dershanedeki öğrenciye olduğu kadar, üniversite dışındaki vatandaşlara yayılması ile de uğraşacaktır.

Atatürk Üniversitesi kuruluş yasasını, 4936 sayılı yasadan ayıran en önemli hüküm, Land-Grant tipi üniversitelerde bulunan mütevelli heyetlerine karşılık, bu üniversitede de "hükümet ve halk arasında bağ vazifesi görece ve üniversiteye, üniversite dışında bulunan ve öğretim mesleğine mensup olmayan muhtelif grupların ihtiyaçlarını ve seslerini duyuracak olan "Müşavirler Heyeti"nin kurulmasını öngören hükümdü. Ne var ki; üniversite kurulduktan sonra, hiçbir zaman, böyle bir heyet faaliyet göstermemiştir.

Atatürk Üniversitesi, DP'nin kurduğu özerk olmayan ikinci kurumdur. Üniversiteyi yöneten MEB'dir.¹⁶² Rektör, profesörler arasından Maarif Vekili'nin göstereceği adaylar arasından hükümetçe atanacaktır. Üniversitede "öğretim ve araştırma faaliyetlerini disiplin altına almak amacıyla bölüm sistemi getirilmiş"

¹⁵⁹ Zafer Gazetesi, 21.11.1956

¹⁶⁰ Atatürk Üniversitesi Kanunu, Düstur, Cilt:38, s.1337

¹⁶¹ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

¹⁶² M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s.394

profesörlük ve doçentlik için gereken sürelerde iki yıla kadar kısaltma olanağı verilmiştir.

Atatürk Üniversitesi, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yönetimi altında (md. 1) 17 Kasım 1958 tarihinde ziraat, fen-edebiyat fakülteleri ile öğretime başlamıştır. ABD Nebraska Üniversitesi ile yapılan anlaşmayla Ziraat Fakültesi'nden çok sayıda öğretim elemanı ABD'ye gönderilmiş ve doktora yaptırılmıştır. Aynı zamanda üniversitenin kuruluş tarihi olan 1957'den itibaren 14 yıl boyunca maddi olarak USAID tarafından karşılanan 50 adet uzun dönem görev kadrosu Nebraska personeli tarafından doldurulmuştur.

Tablo 6
DP döneminde Atatürk Üniversitesi'nde Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler

	1950 -1951	1951 -1952	1952 -1953	1953 - 1954	1954 -1955	1955 -1956	1956 -1957	1957 -1958	1958 -1959	1959 -1960
<i>Öğrenci Sayısı</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	132	224
<i>Öğretim Üyesi Sayıları</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	78	71

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, 1967, s.64-79)

5.7 Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) (1957)

Doğu'da bir üniversite kurulması için gerekli hazırlıklar yapılırken, Ankara'da da uluslararası nitelikte bir üniversite kurulması görüşü ortaya atılmıştı.

ODTÜ ilginç bir kuruluş süreci sonucunda kurulmuştur. Kuruluşuna Birleşmiş Milletlerin (BM) Amerikalı uzmanları öncülük etmiştir. Amaç, Türkiye'nin mimar ve kentçilik uzmanlarını yetiştirmektir. Yepyeni ve farklı üniversite kurmak düşüncesiyle üniversitenin kurulması için hazırlıklara başlanmıştır.¹⁶³ Sonunda, Birleşmiş Milletlerin de desteği ile ODTÜ'nün çekirdeğini oluşturan bir Bölge Planlaması ve Mimarlık Okulu, 1956 yılında öğretime başlamıştır. ODTÜ'nün kuruluş öncesi adı "Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü"

¹⁶³ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s.388

dür. Yasası olmadan, tamamen hükümet yetkisiyle, 16 Kasım 1956 günü mimarlık ve şehircilik şubeleriyle faaliyete başlamıştır. Türkiye’de şehircilik alanında yükseköğretimdeki ilk bölümde bu enstitü açılan bölüm olmuştur.¹⁶⁴

29 Ocak 1957 tarihli 6887 sayılı ODTÜ’nün Kuruluş ve Hazırlıkları Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Sonraki yıllarda; sosyal ve beşeri bilim dallarında öğretim yapan bölüm ve fakülteler de açılmış ve yönetsel açıdan klasik Türk üniversitelerinden farklı olan Anglosakson modeline uygun olarak ODTÜ kurulmuştur.¹⁶⁵

7307 sayılı 4 Haziran 1959 tarihli Orta Doğu Üniversitesi Kanunu¹⁶⁶ adıyla kurulan üniversitenin kuruluş kanunda üniversitenin kuruluş amaçları Orta Doğu’nun kaynaklarını geliştirmek ve ekonomik sorunlarını çözümlmek, Türk ulusuna ve diğer uluslara yarar sağlayacak uygulamalı araştırmalar yapmak, İngiliz dilinde ileri öğretim vermek olarak belirtilmiştir.

ODTÜ’nün fakültelerine baktığımızda, ilk olarak 1956 yılında Mimarlık Bölümü öğretime açılmıştır. 1957 Şubat döneminde de, Makine Mühendisliği Bölümü öğretime başlamıştır. 1957–1958 öğretim yılı başında Mimarlık, Mühendislik ve İdari Bilimler Fakülteleri kurulmuş, 1959 yılında da Fen Edebiyat Fakültesi’nin kuruluşu tamamlanmıştır.

ODTÜ özerklik bakımından diğer üniversitelerden farklıdır. Bu üniversitenin özerkliği yoktur. Ancak tüzel kişiliği vardır. Tüzel kişiliğinin temsilcisi rektör değil, 9 kişiden oluşan Mütevelli Heyetidir. Bu da devlet üniversitelerinde bir ilktir.¹⁶⁷ Bu mütevelli heyetine seçilecek üyeler, kesinlikle üniversitede görev yapan öğretim üyesi, idareci ve müstahdemlerden oluşmayacaktır. Bu heyet üniversitenin tüm mali işlerini yürütme, üniversite idaresi için çeşitli organları kurma, öğretim üyelerini tespit etme gibi alanlarda yetkili kılınmıştır. Mütevelli Heyeti dışında üniversitenin başlıca organı rektördür. Türk vatandaşları arasından seçilecek rektörün yanında bir

¹⁶⁴ Zafer Gazetesi, 16.11.1956

¹⁶⁵ Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

¹⁶⁶ Orta Doğu Üniversitesi Kanunu, Kanun No: 7307, Düstur, 3. Tertip, Cilt:40, s.1208

¹⁶⁷ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s.390

de yabancı kökenli müşavir rektör seçilir ve müşavir rektör, rektörün başlıca müşaviri olarak görevlendirilmiştir.¹⁶⁸

Üniversitenin demokratik kurumu ise profesör, doçent ve asistanlardan oluşan “Üniversite Konseyi”dir. Üniversitede ilk rektörler ve bazı dekanlar yabancıdır. 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra Türk rektörler atanmaya başlanmıştır. ODTÜ’de diğer üniversiteler gibi Milli Eğitim Bakanlığına bağlıdır. Bakanlık ve hükümet ODTÜ’de yetkilerini atadıkları mütevellî heyet yoluyla kullanmaktadır.

ODTÜ Amerikan üniversitelerinin ve yardım kuruluşlarının desteği ve yol göstericiliğinde kurulmuştur. Tam anlamıyla Amerikan modelinde kurulan bir üniversitedir.

Üniversitede dikkati çeken bir diğer noktada, üniversite DP döneminde açıldığı için alınan ilk personel DP’lidir. Bunun etkisi de, DP üniversite zıtlaşması sırasında ODTÜ’lü öğretim üyelerinin hükümete karşı tavır koymamasında görülmüştür.¹⁶⁹

Tablo 7
Demokrat Parti Döneminde ODTÜ’de Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayısındaki Gelişmeler

	<i>1950 -1951</i>	<i>1951 -1952</i>	<i>1952 -1953</i>	<i>1953- 1954</i>	<i>1954 -1955</i>	<i>1955 -1956</i>	<i>1956 -1957</i>	<i>1957 -1958</i>	<i>1958 -1959</i>	<i>1959 -1960</i>
<i>Öğrenci Sayısı</i>	-	-	-	-	-	-	67	183	315	573
<i>Öğretim Üyesi Sayıları</i>	-	-	-	-	-	-	24	38	66	76

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, 1967, s.64–79)

5.8 Diğer Yükseköğretim Kurumları

Üniversitelerin dışında yer alan yükseköğretim kurumları ise yüksek okullar, akademiler ve konservatuarlardır. Ayrıca üniversitelerden ayrı olarak kurulan ya da

¹⁶⁸ Orta Doğu Üniversitesi Kanunu, Kanun No: 7307, Düstur, 3. Tertip, Cilt:40, s.1209–1214

¹⁶⁹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s.388

faaliyet gösteren enstitülerde yer almaktadır. Bunun dışında yükseköğretimin doğrudan bir parçası olmasa da, araştırma ve bilim kurumları da yükseköğretim hayatına katkı sağlamaktadır.

DP döneminde artmaya başlayan öğrenci sayısını karşılamak ve ihtiyaç duyulan insan gücünü karşılamak için dört yeni üniversitenin dışında birçok şehirde yüksekokul ve akademi açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılan bu yüksekokulların çoğu iktisadi ve ticari ilimler ile mimarlık ve mühendislik alanındaydı. Var olan diğer yüksekokullar ise, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Deniz Ticaret Okulu, Yüksek Öğretmen Okulu, Harp Okulu, Yüksek Mühendis Okulu, Tekstil Teknik Yüksekokulu, Yüksek Teknik Okulu'dur. Bu yüksek okulların dışında İslam Enstitüsü, Eğitim Enstitüsü gibi kurumlarda kurulmuştur. Bu dönemde ve öncesinde açılan yüksekokulların hepsi devlet okuludur.

Yükseköğretim alanında yapılan en büyük düzenleme, yüksek okulların 1959 yılında 7334 sayılı yasayla üniversiteler dışında ayrı bir yüksek eğitim sistemi haline getirilmesidir. İstanbul, İzmir, Ankara ve Eskişehir'de kurulan İktisadi Ticari İlimler Yüksekokulları, İktisadi İlimler Akademileri'ne dönüştürüldü. Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri ve Devlet Güzel Sanatlar Akademileri kuruldu. Bu akademilerin kuruluşu ile ilgili ayrı kanunlar çıkarılmıştır. 1969'da 1184 sayılı kanunla Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri, 1172 sayılı kanunla Devlet Güzel Sanatlar Akademileri kurulmuştur.

Her akademinin bir reisi, idare heyeti, profesörler meclisi bulunuyordu. Akademiler arası eşgüdümü, başkanı Milli Eğitim Bakanı olan Akademiler Arası Kurul sağlayacaktı. Yükseköğretimde böyle ikinci bir yönetim modelinin ortaya konulmasının nedeni, bu kuruluşların üniversitelerden ayrı bir kurumsal yapıda olmasından ziyade, üniversite özerkliğinden rahatsız olan DP iktidarının, ikinci bir yönetim modeliyle bu kurumları üniversitelerin etkisinden uzak tutmaktı.¹⁷⁰

¹⁷⁰ İlhan Tekeli, Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi, Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, s. 671

Bir diğerk yükseköğretim kurumu ise müzik, bale, opera ve tiyatro eğitiminin yapıldığı sanatçı yetiştiren konservatuarlardır. Türkiye’de 1917 yılında açılan ve Cumhuriyet’in ilanından sonra yeniden düzenlenerek İstanbul Belediye Konservatuvarı adını alan Dârülelhan, Türkiye’nin ilk konservatuvarı sayılabilir. Cumhuriyet Dönemi’nin kurulan ilk konservatuvarı ise; 1924’te açılmış olan Musiki Muallim Mektebi’nin bir uzantısı olan; Ankara Devlet Konservatuvarı’dır. 3829 sayılı ve 20.5.1940 tarihli kanunla kurulan devlet konservatuarları¹⁷¹ Ankara, İstanbul ve bazı büyük şehirlerde öğrenci yetiştirmişlerdir. 1957 yılında ise, İstanbul’da Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu da faaliyete geçmiştir. 1958’de İzmir’de de Devlet Konservatuarları kurulmuştur.

Ayrıca bu dönemde, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak 2, 3 ve 4 yıl öğrenim süreli öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları da faaliyetlerine devam etmiştir. Yüksekokullar nicelik ve nitelik yönünden geliştirilirken öğretmen yetiştiren kurumlara ayrı bir önem verilmiştir. Eğitim Enstitüleri ve yüksek öğretmen okullarının sayısı artırılırken, mesleki alanda da yeni öğretmen okulları açılmıştır.

DP devir aldığı 16 yüksek okulu iktidarının sonuna doğru 23 yüksek okula yükseltmeyi başarmıştır. Yüksekokullara devam eden öğrenci sayısı da, 10 yıllık iktidarı döneminde ikiye katlanmıştır.¹⁷²

Dönemin önemli yükseköğretim kurumları ise şunlardır:

5.8.1 Yüksek Öğretmen Okulları. Lise ve dengi okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Yüksek Öğretmen Okulları, Osmanlı’dan Darül Muallimi Âliye adıyla Cumhuriyet dönemine miras kalmıştır. 1934’de ismi Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir. 1946 Üniversiteler Kanunu ile sıkıntılı bir döneme girmiştir. Çünkü bu kurumda çalışan öğretim üyelerinin kendi üniversiteleri dışında çalışmaları yasaklanmıştır. 1949 yılında okul kapanmak zorunda kalmıştır. 1 Mart 1951 yılında tekrar öğretime başlamıştır. Lise öğretmeni yetiştiren tek kaynak durumundaki Yüksek Öğretmen Okulu’nun verdiği mezun sayısındaki gerilemenin

¹⁷¹ Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, s.165

¹⁷² İsmail Şahin, Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim-Kültür Politikaları, s.84

tersine, 1950’li yıllarda, sanayileşmenin hız kazanmasıyla köyden kente göçün başlaması nedeniyle lise ve lise öğrenci sayısında önemli bir artış başlar.

Öte yandan, Türkiye’de bu yıllarda mühendislik dallarının gözde meslek olmaya başlaması Yüksek Öğretmen Okulu’nun çekiciliğini olumsuz etkilemiş, sonuçta okul nitelikli öğrenci bulmada eski gücünü yakalayamamıştır. DP döneminde, her yıl verdiği 3–5 mezunla öğretmen ihtiyacını karşılamaktan uzak kalmıştır. 1950’li yılların sonunda 52 öğretmen okulu bulunmaktaydı.¹⁷³

Mesleki ve teknik okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 1955 yılında Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulları da kurulmuştur.¹⁷⁴

5.8.2 Akademiler ve Enstitüler. DP dönemindeki bir diğer yükseköğretim kurumu ise enstitüler ve akademilerdir. Bu kurumlarda cumhuriyet dönemindeki eğitim reformları ile ortaya çıkmıştır. Üniversitelerin dışında oluşturulan bu yükseköğretim kurumları çeşitli alanlarda kalifiye eleman yetiştirme işlevi görmüşlerdir. DP öncesinde gelecek vaat eden enstitüler de kurulmuştur. Bunlardan bazılarının ömrü kısa olurken, bazıları DP döneminde daha da gelişme imkânı yakalamıştır. Bu enstitülerden bazıları şunlardır:

1933 Üniversite reformu sırasında İstanbul Üniversitesi kurulurken Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE) 2291 sayılı ve 20.6.1933 tarihli yasayla kurulmuştur. YZE işleyiş ve bakış yönünden tam bir üniversite kurumudur.¹⁷⁵ Tüzel kişiliği olan bu kurumun amaçları ders okutmak, ilmi ve fenni araştırma yapmak, görüş bildirmek, yayın yapmak şeklinde sıralanmıştır. 15 yıl 10 gün yaşayan bu kurum, 1948’te 5234 sayılı yasayla kapatılmış; Tabii İlimler, Ziraat ve Ziraat Sanatları, Veteriner Fakülteleri Ankara Üniversitesi’ne, Orman Fakültesi İstanbul Üniversitesi’ne bağlanmıştır.

¹⁷³ İsa Eşme, Öğretmen Yetiştirmede 130 Yıllık Bir Sürecin Öyküsü: Yüksek Öğretmen Okulları, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 160

¹⁷⁴ Nurten Tanrıku, Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihçesi, Teknik Eğitim: Dünyü Bugünü ve Geleceği, Teknik Eğitim Ulusal Kongresi Bildirileri, s.5

¹⁷⁵ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 152

Yüksek Köy Enstitüsü’de (YKE) çok kısa yaşayan bir kurum olmuştur (1942–1947). Köy Enstitülerine öğretmen ve gezici başöğretmen ve ilköğretim müfettişi yetiştirmek amacıyla açılmış bir kurumdur. 4774 sayılı Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu’na bağlı olarak 24.7.1943 tarihli Yüksek Köy Öğretmen Enstitüleri Yönetmeliği’ne göre açılmıştır. Öğrenim süresi 3 yıldır.

1947’de kapatılan Yüksek Köy Enstitüsü’nün görevleri, Gazi Orta Öğretmen Okulu’na verilmişti. Ancak yeni ihtiyaçları karşılamak için, 1946 yılından itibaren Eğitim Enstitüsü adıyla yeni bir öğretmen okulu tipi açılmaya başlamıştır.¹⁷⁶ Balıkesir, İstanbul ve Gazi Eğitim Enstitüleri’ne; 1958–1959 yılında Bursa, 1959–1960 yılında Buca Eğitim Enstitüleri eklenmiştir. Bu enstitülere de Resim-İş, Beden Eğitimi, Müzik, Eğitim (Pedagoji), Fransızca, İngilizce, Almanca vb. bölümlerde eklenmiştir.

DP döneminde eğitim adına dikkat çeken bir diğer gelişme ise, “Test Hazırlama Merkezi”nin kurulmasıdır. MEB Talim ve Terbiye Dairesi’ne bağlı olarak Gazi Eğitim Enstitüsü’nün bir odasında kurulan bu kurumun amacı: Her basamaktaki okullar için personel yetiştirmede yayın yapmaktır. Başlangıçta Eğitim Enstitüleri ile Galatasaray Lisesi geçme sınavları için testler hazırlayan büronun çalışmaları tüm eğitim sisteminde “testle sınav”ların hızla yaygınlaşmasını sağladı.¹⁷⁷

Beden Eğitimi alanında ihtiyaç duyulan öğretmenlerin yetiştirilmesi için, Ankara Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü bünyesinde 1932 yılında Beden Eğitimi bölümü açıldı. 1932–1933 yıllarında da eğitim ve öğretime başladı. 1947–1950 öğretim yılında Beden Eğitimi bölümü Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinden fiziki olarak ayrılma çabası gösterip, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’ne bağlanarak, Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü adını aldı. Ekonomik

¹⁷⁶ Mustafa Ergün, Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi, <http://www.egitimdergisi.hacettepe.edu.tr/19872MUSTAFA%20ERG%C3%9CN.pdf> , (29.11.2007)

¹⁷⁷ Muharrem Güneş&Hasan Güneş, Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum, s.72

nedenler yüzünden, 1951–1952 Öğretim yılı sonunda Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü tekrar Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesine alındı.¹⁷⁸

DP, ekonomi alanında kurduğu uluslararası enstitü ise, 17 Ocak 1955'te faaliyete geçen Yakın ve Ortadoğu Çalışma Enstitüsü'dür. Beynelmilel Çalışma Teşkilatı ve Çalışma Bakanlığı tarafından ortaklaşa kurulan bu enstitünün amacı Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinde iş ve işçi mevzuatlarının uygulanmasını sağlamak, sosyal hizmetleri yerine getirecek memurlarla uzmanları yetiştirmektir.¹⁷⁹ Enstitü'nün kuruluşu Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı imzaladığı döneme denk gelmektedir.¹⁸⁰ Enstitü kuruluşundan kısa süre sonra hızlı bir tempo ile çalışmaya başlamıştır. 1955 yılı içinde 3. devre derslerine başlarken, işçi zehirlenmelerine ve muhtelif hastalıklara karşı bir tahlil laboratuvarı bile kurulmuştur.¹⁸¹

Sağlık alanında kurulan enstitülerden biri de, 1940 yılında çıkarılan 3959 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Teşkiline Dair Kanunla kurulan Hıfzıssıhha Enstitüsü'dür. Kanunda enstitünün görevleri, Halk Hıfzıssıhha şartlarını ıslah ve inkişafına ve her nevi hastalıklarla mücadelede yarayacak sıhhi ve fenni araştırmaları ve incelemeleri yapmak, Vekâletçe nevileri tayin edilen serum ve aşılı ve sair biyolojik ve kimya maddelerini hazırlamak olarak belirtilmiştir.¹⁸²

İlahiyat Fakültesine alternatif olarak 19.11.1959 tarihinde İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü kuruldu.¹⁸³ Bu kurum eğitim enstitüleri düzeyinde yüksek bir din okulu olarak kuruldu.¹⁸⁴ Bu kurumun amacı, aydın din adamı ve imam hatip okullarına öğretmen yetiştirmektir. Ayrıca, imam hatip okulu mezunlarını kabul edebilecek dört yıllık bir yüksek okul olarak faaliyete başladı. DP Milli Eğitim Bakanlarından biri olan Tefik İleri, Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılış töreninde bu kurumun amacını şu şekilde ifade etmektedir "...Milletimize İslamiyet'i her türlü

¹⁷⁸ F. Şeker, 1909'dan Bu Yana Tarihi Süreç İçinde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştirme Politikası, <http://www.sporbilim.com/index.php?s=icerik&katid=99&id=195>, (29.11.2007)

¹⁷⁹ Çalışma Enstitüsü Pazartesi Açılıyor, Zafer Gazetesi, 12.01.1955

¹⁸⁰ Türk-İrak Paktı İmzalandı, Zafer Gazetesi, 25.02.1955

¹⁸¹ Zafer Gazetesi, 23.08.1955

¹⁸² Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Teşkiline Dair Kanun, http://www.rshm.gov.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=6&Itemid=16, 08.12.2007

¹⁸³ Yüksek İslam Enstitüsü Dün Merasimle Açıldı, Zafer, 20.11.1959

¹⁸⁴ Turgut Erumcu, Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Politikaları (1923–1960), s. 150

hurafelerden uzak olarak ve bütün güzellikleriyle telkin edecek, edebilecek vasıfta din adamları yetiştirilecektir.” (İleri, 2003, s.38)

Akademiler Cumhuriyet’e Osmanlı’dan kalmadır. Akademilerin en eskisi 1848’de Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane ismi ile kurulan Harp Akademileridir. 1882 Hamdi Bey önderliğinde Sanayi-i Nefise Mektebi de kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde ilave atölyeleri yapılmış ve okulun adı 1925’de Güzel Sanatlar Akademisi haline getirilmiştir. Akademi de; mimarlık, resim, dekoratif sanatlar ve heykel bölümleri yer almıştır. Bu akademiye 1937 yılında Türk Sanat Tarihi Enstitüsü eklenmiştir. İstanbul’da deneme, araştırma ve uygulama ağırlıklı bir eğitim sistemi öngören Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi 1957–58 öğretim yılında eğitim çalışmalarına başladı. Bu okul 1919’da Almanya’da kurulan ve endüstrinin gereksinimlerinin karşılamayı amaçlayan Bauhaus Okulu’nu model olarak almıştır. Eğitim kadrosunda birçok Alman hoca vardır.¹⁸⁵

Kondüktör Mektebi Âlisi ise 1922 ve 1931 yılında yeniden düzenlenmiş ve adı Nafia Fen Mektebi olmuştur. 1936 tarihli 3074 sayılı yasa ile Nafia Fen Mektebi lağvedilerek Teknik Okul haline getirildi. 1941 yılında “İstanbul Yüksek Mühendis Okulu ve Teknik Okulu’nun Maarif Vekâleti’ne devri Hakkında Kanun”a göre Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. 1959 yılında lisansüstü eğitimde vermeye başlandı. Tren yolu ulaşımı için gerekli personelin eğitimi de bu kurumun temel amacıdır.¹⁸⁶

DP, kendi dönemine kalan akademilerin yanı sıra yeni akademiler de açmıştır. 1952’e kadar yüksek okul olarak faaliyet gösteren Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları 1959’da İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri haline getirilmiştir. Sadece İstanbul’da bulunan bu okulu 1954’de Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1958’de Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi izlemiştir. 1959 çıkarılan 7334 Sayılı yasayla İktisadi İlimler Akademilerinin yönetimi tek çatı altında toplanmıştır.

¹⁸⁵ Cumhuriyet’in 75 Yılı 1954–1978, Cilt: II, s. 421

¹⁸⁶ Yıldız Teknik Üniversitesi Tarihçe, <http://www.yildiz.edu.tr/tarihce.php>

İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde de düzenleme yapılmış ve 1950 yılından itibaren Türkiye'de ilk defa Harita-Kadastro Mühendisliği bölümü kurulmuştur.¹⁸⁷

1957 yılında ise 6996 sayılı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu kabul edildi. Bu kanunla Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) “Milli Müdafaa Vekâletine bağlı ilmi muhtariyeti haiz yüksek eğitim, öğretim ve araştırma yapan akademik bir müessese ve ordunun sağlık işlerinin en yüksek istişare organı” olarak faaliyete geçti.¹⁸⁸

5.8.3 Bilim ve Araştırma Kurumları. Bilim ve araştırma kurumları doğrudan yükseköğretimin parçası sayılmasa da, Atatürk döneminden itibaren çeşitli amaçlarla bilim ve araştırma kurumları kurulmuştur. Bu kurumlar kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyetler gösterirken bazıları da kendi alanlarında uzman yetiştirme amacı taşımışlardır. Bu kurumlardan DP döneminde faaliyet gösterenleri ise; Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Kandilli Rasathanesi, Türkiye ve Orta - Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Türk Atom Enerjisi Komisyonu, Maden Tetkik Enstitüsü'dür.

Tablo 8
Türkiye’de Kamusal veya Yarı Kamusal Araştırma- Bilim Kuruluşları

Araştırma Kurumu	Kuruluş Tarihi
Kandilli Rasathanesi	1911
Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)	1921
Türk Tarih Kurumu (TTK)	1931
Türk Dil Kurumu (TDK)	1932
Türk Hukuk Kurumu	1934
Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA)	1935
Tetkik Araştırma Dairesi	1950
Türkiye Standartları Enstitüsü (TSE)	1954
Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK)	1957
Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)	1958

¹⁸⁷ İsmail Şahin, Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim-Kültür Politikaları, s.83

¹⁸⁸ Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu, Düstur, Cilt:38, s.1380

Atatürk'ün çabaları üzerine Türk Tarih Kurumu, 15 Nisan 1931 günü 16 üye ile "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adıyla kurulmuştur. 3 Ekim 1935'te ismi, Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun amacı; "Türk tarihi ile Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymaktır. Kurum bu amaçlarını gerçekleştirmek için anma törenleri, konferanslar, seminerler, kongreler düzenler, kazılar yaptırır, Türk ve Türkiye tarihine ait kitaplar yayınlar." Türk Tarih Kurumu Bakanlar Kurulu'nun 21.X.1940 gün ve 2/14556 sayılı kararnamesiyle kamu yararına çalışan dernekler arasına alınmıştır.¹⁸⁹

Türk Dil Kurumu, Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla 12 Temmuz 1932'de Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları, hepsi de milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçılarıdır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" olarak tespit edilmiştir. Atatürk, ölümünden kısa bir süre önce yazdığı vasiyetname ile mal varlığını Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumuna bırakmıştır. Bu iki kurumun bütçesi, bugün de Atatürk'ün mirasından karşılanmaktadır. Bu miras bugün Türkiye'nin en büyük bankalarından biri olan Türkiye İş Bankası sermayesinin %28,9'unu oluşturmaktadır.¹⁹⁰

Türk Dil Kurumu'nun yapısıyla ilgili ilk önemli değişiklik 1951 yılındaki olağanüstü kurultayda yapılmıştır. Atatürk'ün sağlığında Millî Eğitim Bakanının kurum başkanı olmasını sağlayan tüzük maddesi 1951'de değiştirilmiş; böylece kurumun devletle bağlantısı koparılmıştır. İkinci önemli yapı değişikliği 1982-1983 yıllarında gerçekleştirilmiştir. 1982'de kabul edilen ve şu anda da yürürlükte olan Anayasa ile Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu, bir anayasa kuruluşu olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altına alınmış; böylece devletle olan bağlar yeniden ve daha güçlü olarak kurulmuştur.

Türk Hukuk Kurumu, 09.04.1934'de "Hukukçular Cemiyeti" adıyla kurulmuş, bu ad 23.11.1935'de "Hukuk İlmini Yayma Kurumu"na, 05.04.1941'de de

¹⁸⁹ Türk Tarih Kurumu Tarihçe, <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=1>

¹⁹⁰ Türk Dil Kurumu Tarihçe, <http://www.tdk.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?>

“Türk Hukuk Kurumu”na çevrilmiştir.¹⁹¹ Türk Hukuk Kurumu’nda 1942 yılında değişik dillerden dünya devletlerinin ana kanun ve eserlerin çevrilmesi ve parça parça bastırılması için Tercüme Bürosu kuruldu. Türk Hukuk Kurumu etkinliklerini olabildiğince çok alanda sürdürmüştür. İlmi konferanslar yapmış¹⁹², öğrenciler arasında çeşitli müsabakalar düzenlemiş, çeşitli hukukla ilgili kitapları basmış, yabancı uzmanlar konferans vermek için çağırılmış ve kurum tarafından Türk Hukuk Dergisi adıyla bir dergide yayınlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, kalkınma çabaları içerisinde madencilik konusu da ele alınmış, yeraltı kaynaklarımızın devlet eliyle çıkarılması ve değerlendirilmesi amacıyla, 1933 yılında Ekonomi Bakanlığı’na bağlı "Petrol Arama ve İşletme" ile "Altın Arama ve İşletme İdaresi" adıyla iki bağımsız kurum kurulmuştur. Daha sonra madenlerimizin gerekli jeoloji ve madencilik yöntemleriyle sistemli olarak araştırılması ve işletilmesi amacıyla 22 Haziran 1935 tarihinde 2804 sayılı yasayla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü, kuruluş kanununa göre; yurdumuzun maden ve taş ocakları kaynaklarını aramak, bulmak ve işletmeye uygun olup olmadığını tespit amacıyla gerekli etütleri, kimyasal ve teknolojik analizleri yapmak ve sektöre mühendis, yardımcı personel ve kalifiye işçi yetiştirmekle görevlendirilmiştir. Enstitü çalışmalarına DP döneminde de devam etmiştir. 1951’de Maden Etüt Şubesi, 1954’te de Jeoloji Şubesi kurulmuştur.¹⁹³

İstatistik günümüzde bir bilim dalı haline gelmiştir ve ulusal gelişmede yeri yadsınamaz. Bu alanda Cumhuriyet döneminde kurulan ilk kurum 1926’da ki Merkezi İstatistik Dairesi’dir. 1930’da 1554 Sayılı Kanun ile "İstatistik Umum Müdürlüğü" adını almıştır. Genişletilerek faaliyetlerine devam eden kurumun adı 1945’da "İstatistik Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir. 1950’de ise 5629 Sayılı Kanun ile 3656 ve 4644 Sayılı Kanunlardaki bazı kadrolar kaldırılarak yeni kadrolar ve yeni faaliyetlerin başlaması öngörülmüş, "Tetkik ve Araştırma Dairesi" kurulmuştur. 1962’de ise Devlet Planlama Teşkilatının kurulması kararı ile birlikte

¹⁹¹ Türk Hukuk Kurumu Tarihçe, <http://www.turkhukukkurumu.org/thkscan.htm>

¹⁹² Zafer Gazetesi, 18.01.1955

¹⁹³ Maden Tetkik Enstitüsü Tarihçe, <http://www.mta.gov.tr/mta/mta.html>

53 Sayılı Kanunla kurumda, Devlet İstatistik Enstitüsü adı altında yeni bir organizasyon kurulmuştur.¹⁹⁴

Türk Standartlar Enstitüsü kuruluş çalışmaları, 1950 yılında hükümetin talebi üzerine, Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Örgütü'nün ülkemize gönderdiği standardizasyon uzmanı Mr. Olle Sturen'in uzun çalışmaları sonucunda bir Milli Standardizasyon Enstitüsü'nün kurulması konusunda geniş bir tarihi rapor hazırlanmasıyla başlamıştır. Bu raporda yer alan tavsiyeler de dikkate alınarak; Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kuruluş Kanunundaki bir maddeye dayanarak, o zamanın İktisat Vekaletince "Norm ve Standardizasyon Enstitüsü" kurularak işletilmesi görevi Birliğe verilmiş ve 16 Ekim 1954'te Türk Standartları Enstitüsü kurularak, Birlik bünyesinde çalışmalarına başlamıştır.¹⁹⁵ Bu enstitünün görevleri her türlü standartları hazırlamak, hariçte hazırlanan standartları tetkik etmek, bunları yayınlamak, özel ve resmi sektörün talebi üzerine standartları veya projeleri hazırlamak ve görüş bildirmek, bu konuda her türlü ilmi ve teknik inceleme ve araştırmalarda bulunmak, üniversite ve bilimsel kuruluşlarla işbirliği yapmaktır.

1955'te Türk ve Amerikan hükümetlerinin kendi aralarında vardığı anlaşma sonucu atom araştırması için reaktör kurulmasına karar verilmiştir.¹⁹⁶ 1956 yılında Atom Enerjisi Komisyonu Genel Sekreterliği 6821 sayılı Yasa ile Başbakanlık' a bağlı olarak Ankara'da kurulmuştur. Bu kurum eğitim ve insan gücü geliştirme, araştırma yapılacak merkez ve laboratuvarlar kurulması, çalışmaların koordine edilmesi, mevzuat çalışmaları, çeşitli üretim ve uygulamalar için kurulmuştur. 1956 yılında devlet bütçesine bir araştırma reaktörünün kurulması ve ilk masraflarını karşılamak amacı ile 760.000 TL (~ 270.000 \$) tahsisat konmuş ve İstanbul'da Küçükçekmece Gölü kenarında şimdiki arazi istimlak edilmiştir. 1957 yılında nükleer bilimlere ait deneysel çalışmaları yapmak üzere TR-1 Araştırma reaktörü için müracaat eden 5 firmadan "American Machine Foundary (AMF)" firmasına

¹⁹⁴ Türkiye İstatistik Kurumu ve İstatistiğin Tarihçesi, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=tarihce> (08.12.2007)

¹⁹⁵ Türk Standartları Enstitüsü, <http://www.kemalizm1938.org/pdf/kitap2/22.pdf> (08.12.2007)

¹⁹⁶ Zafer Gazetesi, 14.05.1955

“anahtar teslimi” usulüne göre TR-1 Reaktörü yapımı ihale edilmiştir. TR-1 Reaktörü 1959–1962 yılları arasında bu merkezde inşa edilmiş, ilk kez 6 Ocak 1962’de kritik olmuş ve 27 Mayıs 1962’de işletmeye açılmıştır. Projeye, kenarında bulunduğu göle izafeten 1960 yılında “Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi” adı verilmiştir.¹⁹⁷

DP dönemindeki bir diğer araştırma kurumu ise, 25.6.1958 tarih ve 7163 sayılı kanunla¹⁹⁸ kurulan Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü’dür. Kuruluş kanunda enstitünün amaçları dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; öğretim ve yetiştirme, araştırma ve yardım, derleme ve neşriyat, öğretim, araştırma ve inceleme yardımları sağlamaktır. Yine bu kanuna göre “Amme İdaresi Enstitüsü’nün giriş müsabakasına katılabilmek için üniversite veya yüksek okul mezunu olmak şarttır. Bu şartı haiz bulunan kimseler arasından, idare heyetinin tespit edeceği esaslar dairesinde yapılacak müsabaka imtihanını kazananlar Türkiye ve Orta Doğu Amme Enstitüsüne devam edebilirler.” Bu enstitü kamu yönetimi alanında İktisadi ve İdari Bilimler bölümleri mezunlarına yüksek lisans ve doktora seviyelerinde eğitim veren bir enstitü durumdadır.

Ülkemizin en eski ve köklü kuruluşlarından biri olan Kandilli Rasathanesi, Rasathane-i Amire adı ile 1868 yılında Pera Caddesi (bugünkü İstiklal Caddesi) üzerinde Della Suda Eczanesi’nin karşısında açılmıştır. Kurulan Rasathane önceleri bir astronomi rasathanesi olmayıp, bir meteoroloji merkez bürosu idi. Cumhuriyeti takip eden yıllarda, resmi yazışmalarda bir süre Rasathane-i Amire adı kullanılmıştır. Harf devrimini takip eden yıllarda Rasathane’nin adı “Maarif Vekâleti Heyet ve Fiziki Arzi İstanbul Rasathanesi” adını almıştır.¹⁹⁹ Rasathane arşivinde yapılan araştırmada, ilk defa 1936 yılında resmi olarak Kandilli Rasathanesi adının kullanıldığı görülmüş, 1940 yılından sonra da “Kandilli Rasathanesi Astronomi ve Jeofizik” adını almıştır. 1926 yılında kurulan ilk deprem kayıt sistemi 1948 yılında geliştirilerek yenilenmiştir. Ülkemizin bu en köklü bilimsel kuruluşu, 1982’den sonra

¹⁹⁷ Türkiye Atom Enerji Kurumu Tarihçe, <http://www.taek.gov.tr/ustmenu/tarihce.html> (02.02.2008)

¹⁹⁸ Türkiye Ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Teşkilat Kanunu, Düstur, Cilt:39, s.1244

¹⁹⁹ Kandilli Rasathanesi Tarihçe, <http://www.koeri.boun.edu.tr/> (02.02.2008)

Boğaziçi Üniversitesi'nin bünyesinde bir enstitü haline dönüşünce, görevlerinde genişleme, organizasyonunda yenilenme olmuştur.

6. Demokrat Parti Döneminde Üniversitelerin Mali Kaynakları

Çeşitli ülkelerde uygulanan eğitimin ve yükseköğretimin finansman biçimleri üç başlık altında toplanabilir.²⁰⁰ Birincisi kamusal (doğrudan) finansman, ikincisi karma (kısmi) finansman, üçüncüsü de özel (dolaylı) finansman. Doğrudan finansmanda yükseköğretim masrafları tamamen devlet bütçesinden karşılanır. Karma finansmanda ise, kurumlar gerekli parasal kaynakların bir kısmını devletten alırken bir kısmını da öğrencilerden alır. Dolaylı finansmanda, eğitim özel olarak kabul edildiği için kurumlardan hizmet alanların aldıkları hizmetin bedelini karşılaması beklenir.

Türkiye’de DP dönemini üniversitelerinin mali durumları ile ilgili düzenlemelerin 1946 Üniversiteler Kanununda açık bir şekilde yapıldığı görülür. Madde 53 “Üniversiteler birer katma bütçe ile yönetilir. Bir üniversiteye bağlı olmayan fakültelerin giderleri, genel bütçenin fakülteler kısmında ayrı ayrı gösterilir. Üniversite merkez örgütü ile doğrudan doğruya üniversiteye bağlı kurumların ita amiri rektördür. Fakültelerin ita amiri dekanıdır”.

Madde 54’te ise, üniversite ve bunları oluşturan fakülte ve kurumların gelir kaynakları şunlar olarak gösterilmektedir:²⁰¹

- a) Genel bütçeden verilecek ödenek,
- b) Özel idare ve belediyelerce ve başka kurumlarca yapılacak yardımlar,
- c) Üniversite, fakülte ve bunlara bağlı kurumlarca yapılacak her türlü harçlar ve ücretler,
- d) Üniversite ve fakültelerin bunlara bağlı enstitü ve kurumlarda yaptırılacak araştırma ve danışmanlar karşılığı olarak ilgili kuruluş veya kişilerden alınacak paralar,
- e) Yayın satış gelirleri,

²⁰⁰ Kasım Karatürk, Yükseköğretimin Finansmanı, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 171, s. 223

²⁰¹ Üniversiteler Kanunu, Kanun No: 4936, Düstur, 3. Tertip, Cilt:27, s.1323–1343

- f) Üniversite, fakülte ve bunlara bağlı kurumların menkul ve gayrimenkul mallarının gelirleri,
- g) Enstitü, laboratuvar, klinik ve poliklinik gelirleri,
- h) Döner sermayeli işlerden elde edilecek kârlar,
- i) Bağışlar ve vasiyetler.

Ayrıca Madde 58 ile, “Üniversite ve fakültelerin bunlara bağlı enstitü ve kurumlardan gerekli görülenler için kullanılmak üzere her üniversiteye 300.000 ve bir üniversiteye bağlı olmayan her fakülteye 50.000 liraya kadar bütçeye konulacak ödeneklerinden döner sermaye verilebilir” hükmü getirilmiştir.

Üniversiteler çeşitli kaynaklardan gelir elde etme imkânına kavuşsa da, temel gelir kaynakları her yıl genel bütçeden alacakları ödenek olmuştur. Maliye Bakanlığı 6. kısım Yardımlar başlığı altında üniversitelere ödenek ayrılmıştır.

Yeni üniversite inşaları ya da var olan üniversitelerdeki büyük çaplı olan onarım işleri ise yine hükümet tarafından genel bütçede Maliye Bakanlığı harcamaları kısmında (6. kısım) yatırımlar başlığı altında ayrılmıştır.

1950–1960 yılları arasında üniversitelerin sene başında kabul etikleri bütçeler bir tablo halinde verilmiştir.²⁰²

²⁰² Düstur Tertip 3, Cilt 31–41 kullanılmıştır.

Tablo 9
DP Döneminde Üniversitelerimizin Sene Başı Kabul Edilen Bütçeleri

Yıllar	İstanbul Üni.	İstanbul Teknik Üni.	Ankara Üni.	Ege Üni.	Karadeniz Teknik Üni.	Atatürk Üni.	Orta Doğu Teknik Üni.
1950	14 359 734	3 776 412	7 401 300	--	--	--	--
1951	10 327 916	3 122 500	7 688 722	--	--	--	--
1952	16 268 378	4 754 442	9 844 794	--	--	--	--
1953	13 029 257	5 164 838	11 590 879	--	--	--	--
1954	14 356 149	6 626 713	13 713 839	--	--	--	--
1955	18 102 972	9 836 149	17 454 567	--	--	--	--
1956	20 829 087	11 722 602	19 480 348	--	--	--	--
1957	22 728 426	13 369 605	20 595 939	--	--	--	--
1958	24 074 446	14 972 249	24 222 536	7 179 547	--	--	--
1959	27 685 454	17 217 034	29 294 298	11 399 312	--	--	--
1960	40 574 825	25 004 388	41 225 853	21 748 791	--	--	--

Bu tabloda üniversite bütçelerinde ayrı olarak belirtilen yatırımlar dâhil edilmemiştir. Yıl içindeki veriler ve kesin harcamalar sonunda ortaya çıkan verileri de kapsamamaktadır. Yeni kurulan üniversiteler ise tüzel kişilikler kazanamadıklarından bu tabloya dâhil edilmemiştir.

Tablodaki verilere bakıldığında, DP iktidarının ilk yılında bütün devlet kurumlarında olduğu gibi üniversitelere verilen ödenekler de biraz kısılmıştır. Üniversitelerden yaptıkları harcamalar için hesabı kati kanunları istenmiştir. Amaç eğitim bütçesinde tasarruf sağlamaktır.²⁰³ Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri de 25 Ekim 1950’de İstanbul Üniversitesi konferans salonunda yaptığı toplantıda da üniversite bütçelerinin indirileceğini fakat inşaatlar için gerekli ödemelerin yapılacağını belirtmiştir.²⁰⁴ Bu da CHP milletvekillerinin üniversitelere mali baskı yapıyor iddialarını ortaya atmalarına neden olmuştur.

1950–1957 yılları arasında ülkenin genel gelişimine bağlı olarak üniversitelerin gelirlerinde de artış olmuştur. 1958–1960 yılları arasında üniversitelerin bütçelerindeki aşırı büyüme eğiliminde, Türkiye’de enflasyon oranındaki büyük artışların etkisi vardır. Bu nedenle, tablodaki rakamlarda yükseliş, üniversite gelirlerinin reel artış oranını tam olarak yansıtmaz.

²⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 03.06.1950

²⁰⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 26.10.1950

Devlet üniversitelerinin finansman kaynakları ve payı, bütçe ödenekleri (% 80), döner sermaye kanalıyla yapılan hizmetler, bağışlar, yardımlar, kantin, kafeterya, yurt işletmeleri ve kiralardan elde edilen gelirler (% 19) ve öğrencilerin ödediği harç ve katkı paylarıdır (%1). Oranlar yıldan yıla büyük değişiklikler göstermemektedir.

7. Demokrat Parti Döneminde Üniversitelerin Gelişimi

DP iktidarı yükseköğretimin hem niceliksel hem de niteliksel gelişmesi için oldukça çabalamıştır. İlk olarak niceliksel olarak yetersiz gördüğü yükseköğretim kurumlarının sayılarını artırmaya yönelik çaba göstermiştir. Yükseköğrenim insan kaynağı liselerden sağlandığı için liselerle ilgi düzenlemelerden başlamıştır. Bu düzenlemeler sadece lise düzeyinde kalmamış tüm ilköğretimi kapsayan bir eğitim seferberliği haline dönüşmüştür.

DP döneminde liselerin küçük ve seçkin azınlığın okulu olmaktan çıkıp ortaokullarla beraber kitle öğretimine yönelmesi, öğrenci kompozisyonlarının değişmesi ve her tipten ailelerden gelen öğrencilere açılması, 1955'ten itibaren yoğunlaşmış; bunun sonucu olarak lise mezunu öğrenci sayısında artışlar yaşanmıştır.

1950'lerin başında DP için üniversite ile ilgili en çok çalıştığı konu kurulacak olan Doğu üniversitesi idi. Bu üniversitenin bölgenin kalkınmasında etkili olacağı düşünülmüyordu. Bu nedenle doğu da birçok şehir tetkik edilmiş ve Van yerine Erzurum'da bu üniversitenin kurulmasına karar verilmiştir.

DP'nin çalıştığı bir diğer konu ise; 1950'li yıllarda, öğretim sistemlerinin ve kurumlarının, halkın eğilimlerine göre yönlendirilmesi sürecini başlatmasıdır. Bu durum kaçınılmaz olarak üniversite ve yüksek okulların bölgelere yaygınlaştırılması sonucunu doğurmuştur.²⁰⁵ Bunun sonucunda 4 yeni üniversite ve birçok yüksekokul açılmıştır. Fakat 1950–1960 arasında kaliteyi göz ardı eden okullaşma çabaları, 1960'lardan sonra üniversitelerin ve yüksekokulların kapasitelerini birkaç misli aşan

²⁰⁵ Necdet Sakaoğlu, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, s.119

lise mezunlarının birikmesine neden olmuştur. Fakat 1960'a kadar her lise mezununun bir yükseköğretim programına seçilebilme imkânı vardı.

DP döneminde yeni üniversitelerin açılması öğrenci ve öğretim üyelerinin sayılarında artış yaşanmasını sağlamıştır. 1950–1951 ders yılında, 19–22 yaş arası genç nüfusun, her 100 gencinden %1,5'i her hangi bir yüksek okul veya üniversitede öğrenim yapma imkânı bulabilmiştir. 1955–1956 ders yılında bu sayı %2'e yükselmiştir. 1960–1961 ders yılında oran %3,4'e yükselmiştir. Sadece üniversitelerin fakültelerine kayıtlı öğrenci oranları ise 19–22 yaş arası gençlerde 1950–1951 ders yılı için %1,2, 1955–1956 ders yılı için %1,5 ve 1960–1961 ders yılı için %2,3 olarak tespit edilmiştir.²⁰⁶ Toplam öğrenci sayısına bakıldığında, 1950–1951 yılında 24.815 olan yükseköğretim öğrenci sayısı, 1959-1960'da 54.069'a yükselmiştir ve artış oranı %117,8'dir.²⁰⁷ DP dönemi üniversite öğrenci sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 10
DP Döneminde Üniversite Öğrenci Sayılarında Görülen Gelişmeler

YILLAR	ÜNİVERSİTELER											
	İSTANBUL		ANKARA		İTÜ		EGE		ODTÜ		ATATÜRK	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1950–51	9070	2521	5599	1215	1422	44	-	-	-	-	-	-
1951–52	7883	2495	5780	1033	4547	47	-	-	-	-	-	-
1952–53	8235	2365	5746	1064	1709	46	-	-	-	-	-	-
1953–54	7113	1969	5526	1108	1965	61	-	-	-	-	-	-
1954–55	8363	2291	6940	1119	1993	64	132	64	-	-	-	-
1955–56	11200	2757	10788	1883	2167	84	267	118	-	-	-	-
1956–57	11664	2847	10436	1821	2509	101	450	195	55	12	-	-
1957–58	10502	2522	11403	2031	2719	108	665	254	149	34	-	-
1958–59	11848	3196	12200	2223	2782	112	780	313	265	50	24	8
1959–60	13983	5470	12198	2640	2684	114	798	315	380	193	194	30

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, s. 64–67)

²⁰⁶ Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, s.228–268

²⁰⁷ Ayşegül Dilek Nakkaş, Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikalarında Değişmeler, s. 134

Üniversite öğrenci sayıları ile ilgili dikkat çekici bir diğer unsur, temel bilimler ile ilgili alanlara öğrenci alan üniversitelerin öğrenci sayılarında artış fazla iken, teknik eğitim yapan üniversitelerin bölümlerindeki artışın fazla olmamasıdır. Buradan DP'nin ihtiyaç duyduğu teknik elemanları daha çok teknik yüksekokullardan yetiştirmeye çalıştığı sonucuna ulaşılabilir.

Yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci sayılarında yaşanan %100'lere varan artışlar, kalabalıklaşan sınıflarda eğitimin kalitesinin düşüp düşmediği sorusunu akla getirecektir. 1942-43'te mezun olanların toplam öğrencilere oranı %9 iken, 1950-51'de %12 ve 1959-60'ta %10 olduğu dikkatimizi çekmektedir. Beklenen seviyede artış oranı görülmemektedir. Ankara Üniversitesi'ne baktığımızda da bu oranlar açıkça görülür. Ankara Üniversitesi'nde öğrenci artışı %117'lere ulaşmışken, diploma alan öğrencilerin artış oranı %39'larda kalmıştır.²⁰⁸

Üniversitelerin alanlarına göre öğrenci dağılımı incelendiğinde öğrencilerin büyük oranda sosyal alanlara yöneldiği, ardından uygulamalı bölümlerin geldiği görülmektedir. Sağlık bilimlerindeki öğrenci sayısı ise, DP döneminde oran olarak gerilemiştir. Aşağıdaki tabloda veriler incelendiğinde sosyal alanların diğer alanların aleyhine genişlediği görülür.

Tablo 11
Yükseköğretimde Alanlara Göre Öğrenci Dağılımı (Yüzde) (1934–1960)²⁰⁹

Yıllar (5 Yıllık Aralıklarla)	Uygulamalı Bilimler	Sağlık Bilimleri	Sosyal Bilimler	Güzel Sanatlar	Tarım	Toplam Öğrenci Sayısı
1934 -1935	21,6	25,2	39,8	7,3	5,1	6890
1939 -1940	21,3	17,9	42,5	13,3	5,0	12260
1944 -1945	23,6	18,2	41,5	12,4	4,3	20011
1949 -1950	21,1	15,6	43,5	12,4	4,7	25091
1954 -1955	21,7	15,6	50,0	7,1	5,5	28059
1959 -1960	23,3	9,5	49,8	10,7	6,7	53484

Tablodaki sayılara öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları dâhil değildir.

²⁰⁸ Ayşegül Dilek Nakkaş, Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikalarında Değişmeler, s. 135

²⁰⁹ Şefik Uysal, Sosyal Bilimler Öğretimi, s.19

Öğretim üye sayısında yaşanan artışlar da yüksek miktarda olmasına rağmen ihtiyacı yeterince karşılayamamaktadır. 1950–1951 ders yılında üniversitelerdeki öğretim üyelerinin sayısı 1403 iken, 1955–1956 ders yılında 1773, 1959–1960 ders yılında 2751’e yükselmiştir. On yıllık DP iktidarının sonunda öğretim üye sayısı %99’luk bir artış yaşamıştır. Bu hızlı gelişmede Almanya ve ABD ile kurulan temalar sonucunda yeni kurulan üniversitelere profesör temin edilmesi de etkili olmuştur.²¹⁰ Bunun dışında yeni açılan üniversitelere gerekli öğretim üyesinin yetiştirilmesi için yapılan çalışmalarda bu hızlı artışta etkili olmuştur. Aşağıdaki tabloda öğretim üye sayılarında yaşanan artışlar izlenebilir.

Tablo 12
DP Döneminde Üniversite Öğretim Üyesi Sayılarında Görülen Gelişmeler

YILLAR	ÜNİVERSİTELER											
	İSTANBUL		ANKARA		İTÜ		EGE		ODTÜ		ATATÜRK	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1950–51	490	152	488	63	194	16	-	-	-	-	-	-
1951–52	496	122	520	74	199	15	-	-	-	-	-	-
1952–53	507	128	538	92	213	17	-	-	-	-	-	-
1953–54	512	144	594	96	193	10	-	-	-	-	-	-
1954–55	529	158	626	112	207	21	-	-	-	-	-	-
1955–56	555	162	672	117	242	25	-	-	-	-	-	-
1956–57	593	167	775	137	266	28	33	13	22	2	-	-
1957–58	573	170	700	140	266	31	60	22	37	1	-	-
1958–59	780	178	830	184	284	38	109	18	61	5	65	13
1959–60	791	199	847	214	292	42	184	35	70	6	59	12

(Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, s. 77–79)

1950–1960 yılları arası üniversitelerdeki öğretim görevlisi ve öğrenci sayıları karşılaştırıldığında, öğretim görevlisi başına düşen öğrenci sayısında artış yaşandığı gözlenir. 1950–1951 yılında bir üniversite hocasına 14 öğrenci düşmekteyken, on yıllık DP iktidarının son yılında bir üniversite hocasına 15.8 öğrenci düşmektedir.

²¹⁰ Ayşegül Dilek Nakkaş, Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikalarında Değişmeler, s. 136

Tablo 13
Tüm Yükseköğretimde Okul, Öğrenci ve Öğretim Görevlilerinin Artışının
Karşılaştırılması İçin Aşağıdaki Tabloyu İnceleyebiliriz

Yıllar	Okul	Artış %	Öğretim Elemanı	Artış %	Öğrenci (Bin)	Artış %
1945–46	31	55	1388	43.5	19.273	50.0
1950–51	34	9.6	1950	40.4	24.815	28.7
1955–56	40	17.6	2453	25.8	36.998	49.0
1956–61	55	37.5	4071	65.9	65.297	76.4

(Kaynak: Aydoğan Ataüinal, Türkiye’de Yükseköğretim, 1998, s.24)

8. Öğrenci Sosyal Hizmet, Yurt ve Burs İşleri

Yüksek öğrenimde eğitim alan öğrencilerin en önemli sorunlarından biri, büyük şehirlere taşradan gelen öğrencilerin kalacakları öğrenci yurtlarıdır. Yurtların sayısı yeterli değildir. Bu amaçla üniversite öğrencilerinin yurt ve aşevleri sorunuyla ilgili olarak 5375 Sayılı Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Kanunu²¹¹ 1949’da çıkarılmış ve bu konu Milli Eğitim Bakanlığı’na bırakılmıştır. Bu kanun DP döneminde de uygulanmaya devam edilmiştir. Bu kanuna göre; yüksek öğrenim öğrencilerinin barınmasına mahsus yemekli ve yemeksiz yurtlarla aşevleri açmaya ve işletmeye Milli Eğitim Bakanlığı görevlidir. Öğrenci yurtlarıyla aşevlerinin gelirleri öğrencilerden alınacak ücretler, yardımlar ve bağışlardır. Yine bu kanuna göre, başka bakanlıklar ve üniversitelerce idare edilen yurtlarda 1950 yılı sonuna kadar Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir.

DP iktidarı döneminde de öğrenci yurtlarının sayıları yetersiz kalmıştır. Üstelik yurtlar istenilen konfora ulaştırılamamıştır. Yeni yurtlar yapılmış fakat sürekli artan öğrenci sayısı nedeniyle tam olarak bu problem çözülememiştir. Bu sıkıntıyı gidermek amacıyla “üniversite sitesi” denen bir proje CHP iktidarının son aylarında ortaya atılmıştı. ²¹² Üniversite sitesi, yükseköğrenimde eğitim gören gençlerin kalacak yer ihtiyacını karşılamaya yönelik şehir dışında inşası düşünülen binalar kompleksiydi. DP bu proje için çalışmalara devam etmiş; fakat binaların temelini atılması 1952 yılını bulmuştur. Buradan Milli Eğitim Bakanlığı’nın bu

²¹¹ Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Kanunu, Düstur, Cilt 30, s. 942

²¹² Ayşegül Dilek Nakkaş, Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikalarında Değişmeler, s. 132

projeye yeterince önem vermediği ortaya çıkmaktadır. İlerleyen yıllarda yurt sorununu çözmek için yeni sitelerin yapımı gündeme gelmiştir.²¹³

Öğrencilerin kalacak yer dışında bir diğer sıkıntısı ise burs olanaklarıdır. İhtiyacı olan öğrencilere verilecek bursların büyük kısmı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bursların büyük kısmı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinde üniversite ve yükseköğretim öğrencilerine verilecek burslar ve muhtaç öğrencilere ilaç, tedavi ve para yardımları ayrı birer kalem olarak gösterilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın dışında öğrencilerin diğer burs olanakları ise şunlardır:

- Çeşitli bakanlıkların öğrencilere verdikleri burslar. Resmi kurumlardan burs alan öğrencilerin zorunlu hizmet yükümlülükleri vardır.
- Üniversitelerin kendi bütçelerinden ayırdıkları paylarla öğrencilerine verdikleri burslar
- Az sayıda olsa da, öğrencilerin çevrelerinden bulduğu özel burslar

Türkiye Milli Talebe Federasyonu, 1950 yılında öğrencilerin bazı sıkıntılarını şu şekilde dile getirmektedir:²¹⁴

- Öğrencilere verilen bursların tüm yıl devam etmemesi ve yılın belli dönemlerde kesilmesi,
- Leyli-Meccanilik (parasız yatılılık) şeklindeki devlet himayesinin kaldırılması,
- Burs alarak mezun olan öğrencilerin, burs karşılığında zorunlu hizmete gönderilmeleri yerine, borçların uzun vadeli ve az faizli nakit olarak alınmasıdır.

İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği ise, fakültelerinin talimatnamelerinin yetersiz olduğunu ve öğrenciyi koruyan maddeler bulunmadığını bildirmektedir. Dile getirdiği sorunlar ise; 1944'den beri 200 öğrencinin ihraç edilmesi, hasta olan öğrencilerin 3 ay önce haber vermelerine rağmen imtihanlara

²¹³ Zafer Gazetesi, 01.06.1955

²¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 02.12.1950

girememeleridir.²¹⁵ Ayrıca öğrencilerin yurt konusunda da sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir.

Öğrenci derneklerinin, sorunların çözümü için önerileri ise Leyli-Meccanicilik anlayışından Milli Eğitim Bakanlığı'nın vazgeçmesi, talebelere uzun vadeli düşük faizli borç verecek bir talebe bankasının kurulması ve öğrencilerin kalacak yer sorunlarının çözülmesi için talebe sitelerinin bir an önce bitirilmesinin sağlanması ve yenilerinin yapılması için bakanlığa girişimde bulunulmasıdır.²¹⁶

Öğrencilerin örgütlenmeleri ve dernekleri Cumhuriyet öncesine kadar gitmektedir. 1946 Üniversiteler Kanunu ile oluşan demokratikleşme ortamında öğrencilerin, önceki yıllara göre daha rahat örgütlendikleri ve öğrenci sorunlarıyla ilgilendikleri görülür. Bu duruma örnek olarak; Ankara Üniversitesi'nde Talebe Birliği tarafından her fakülte temsilcisinden oluşan "Burs ve Yurt İşleri Komisyonu"nın kurulması gösterilebilir.²¹⁷ Öğrenci dernekleri diğer ülke öğrenci dernekleri ile işbirliği de yapabilmekteydi. Bu durum ülkenin genel siyasi durumu ile paralellik göstermekteydi. Örneğin; DP, Balkan Paketi'nı imzalarken Türkiye'deki öğrenci dernekleri Yugoslavya ve Yunanistan'daki öğrenci dernekleri ile yakın ilişkiler içine girmiştir.²¹⁸

Öğrenci dernekleri milletlerarası organizasyonlara üye olarak kongrelere katılmakta ya da Türkiye'de bu tür organizasyonların yapılmasını sağlamaktadırlar. 1953 yılında "Dünya Üniversiteliler Servisi (WUS)" kongresinin ve yine aynı yıl yapılan "Beynelmilel Talebe Koordinasyon Sekreterliği (COSEC)" senelik kongrelerinden birinin Türkiye'de yapılması bu duruma güzel bir örnektir.²¹⁹

²¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 04.06.1950

²¹⁶ Ulus Gazetesi, 18.02.1951

²¹⁷ Zafer Gazetesi (30.12.1955), s.2

²¹⁸ 1954–1955 yılına ait gazetelere bakıldığında bu açıkça görülebilmektedir. Zafer Gazetesi, 02.01.1955–08.01.1955

²¹⁹ Zafer Gazetesi, 05.05.1953

Karşılıklı olarak öğrenciler birbirlerinin ülkelerini ziyaret edebilmekteydi. Hatta öğrenci dernekleri yurtiçine ya da Avrupa'ya çeşitli geziler tertip etmekteydi.²²⁰ Bu geziler tabîi ki yaz tatilinde ya da şubat tatilinde yapılmaktadır.

Öğrenci dernekleri, ülkenin genel siyasi olaylarına göre de tepkilerini gösterebilmekteydi. Öğrenci örgütlenmesi sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

9. 1950–1960 Arasında Üniversite Eğitime Genel Bir Bakış

1950 yılındaki iktidar değişikliğinden sonra, serbest piyasa ekonomisine göre süratle kalkınan bir ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünün, mevcut üniversite yönetimi sistemiyle yetiştirilemeyeceği ve yükseköğretimin ülke sathına yayılamayacağını gören yeni iktidar, yeni dört üniversiteyi Amerikan üniversiteleri esas alınarak, kampüs üniversitesi olarak kurmuştur. Ancak, bu üniversitelerden sadece ODTÜ'de Amerikan yönetim modeli benimsenerek gerçek anlamda uygulanabilmiştir.²²¹

1950'li yıllarda büyük kentlerin dışına üniversitelerin açılması ağırlık kazandı. Ancak bu üniversiteler, üniversitenin amaç ve fonksiyonlarına farklı bir boyut getirememiştir. Bunda, bu üniversitelerin “Büyük Kent Dışı Üniversite”, “Taşra Üniversitesi”, “Bölge Üniversitesi” gibi adlandırılmaları ve her kurulan üniversitenin “Büyük Kent” üniversitelerinden birini model olarak seçmesi ve ondan yardım istemesi etkili olmuştur.²²²

I. Eğitim Şurası'nda yükseköğretimle ilgili dile getirilen şikâyetler bu dönemde de çözülememiştir. Derslerin birçoğu takrir, profesörlerin notlarını ezberlemek yolu ile olmuştur. Öğrenciler laboratuvar, kütüphane ve saha çalışmasına alıştıırılamamıştır. Bu tabîi ki hem orta öğretimin kusurlu çalışma yolundan kurtulmamış olmasından, hem de profesör ve doçentlerin takrir alışkanlıklarının

²²⁰ Zafer Gazetesi, 29.05.1953

²²¹ Kemal Gürüz, “Üniversite Yönetimi ve Özerklik”, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, s. 414

²²² Ali Güler, Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformlarında Üniversitenin Amaç ve Fonksiyonları Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme”, İzmir 1. Eğitim Kongresi Bildirileri (25–26–27 Kasım 1991), s.299

devam etmesinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca bazı basın organlarında üniversite hocaları ile ilgili iddialarda vardır: “Bazı profesörlerin kendi işlerini iyi yapmadıkları, kitaplarını basarak bunların satışları ile ilgilendikleri, kongre ve seyahat paralarını alıp Avrupa’ya gidip orada gereken çalışmaları yapmadan geri döndükleri...”²²³

DP döneminde öğretim üyeleri için yapılan düzenlemeler ise öğretim üyelerinin beklentilerinin altında kalmıştır. Alman modeline göre daha önceden kurulmuş olan üniversiteler ve yeni üniversitelerdeki öğretim üyelerinin ücretleri düşük düzeyde kalmıştır. Profesörlüğe yükselmek zordu. Az sayıda profesörün yanında, çok sayıda yükselmeyi bekleyen alt düzey öğretim üyesi vardı. Bu durum, alt düzey öğretim üyeleri için uzun yıllar beklemek anlamına gelmekteydi. Emeklilikleri ile ilgili ayrı bir düzenleme yoktu, memurlarla aynı kanunlara tabiydiler. Emekli olduklarında ücretleri çok düşmekteydi. DP’nin uyguladığı serbest piyasa ekonomisi, 1957’lerden itibaren artan enflasyon öğretim üyelerinin DP’ye karşı cephe almalarındaki etkenlerden biri olmuştur.²²⁴

1930 ve 40’lı yıllarda, tıp fakülteleri dâhil, üniversitelerin pek çok bölümüne sınavsız öğrenci alınırken DP döneminde öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak üniversiteler ihtiyaç duyduğu öğrencileri lise mezunları arasından yaptığı sınavlarla seçiyordu. Özellikle kontenjandan fazla öğrenci başvurusu varsa, 5 Eylül 1950’de alınan karara göre öğrencilere sınav yapılacağı duyurulmuştur.²²⁵ Bu sınavlar sadece test usulüyle değil kompozisyona dayalı şekilde yapılmıyordu. Fakat DP döneminden başlayarak liselerin yaygınlaşması ve artan öğrenci sayıları üniversiteye girişte testlerin önemini arttırmıştır. Özellikle 1960’lı yıllardan sonra test tekniği yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunda Gazi Eğitim Enstitüsü’nde açılan “Test Hazırlama Merkezi”nin etkisi de vardır.

1946’daki değişikliklerle üniversitelere özerklik verilmiştir. Bu kurumlara sadece kendi seçtikleri organlar eliyle yönetilmeleri esası getirilmiştir. Bu özerklik

²²³ Şevket A. Birand, Üniversitelere Olan Tenkitlere Dair, Zafer Gazetesi, 15.04.1954

²²⁴ Stanford J. Shaw&Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 484

²²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 06.09.1950

anlayışının bazı sıkıntıları da vardır. Bir üniversite ve buna bağlı fakültelerin ayrı ayrı tüzel kişiliklere sahip olmaları ve rektör ile dekanların ayrı gruplarca seçilmeleri, üniversitenin bağlı birimleri arasında belirli bir ölçünün ötesinde işbirliği yapılmasını engelliyordu. Bu fakülteler arasındaki zayıf ilişkilerin giderek daha da kaybolmasına neden olmuştur. İdari birimlerinin de dağınık olması özerk fakülteler arasında eşgüdümü engellemiş ve ortak işler yapılamamıştır. Özellikle Ankara ve İstanbul'daki eski üniversitelerde karar almak çok zorlaşmıştır.²²⁶

Türkiye'de üniversiteler ortak yasayla yönetilirken, 1957'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin kurulmasıyla Özel Yasalı Üniversiteler dönemi başlamıştır. Çıkarılan özel yasalar üniversitelerin kuruluşunu sağladığı gibi, üniversitelerin yönetimiyle ilgili özel hükümleri de içermektedir.²²⁷ Özel yasalı üniversitelerin gelişmesi, özellikle ABD tarafından desteklenmiştir. Hem komünizm tehlikesine karşı bir eğitim cephesi, hem de Amerikan kültürünün etkileme gücü için bir odak olarak görülmüştür. Gerçekten de ABD etkisi, DP döneminde artarak devam etmiştir. ODTÜ ve Atatürk Üniversitesi'nin kurulması, var olan diğer üniversitelerimizin ABD üniversiteleri ile yakınlaşmaları²²⁸ yükseköğretimde Amerikan etkisini hissettirmiştir.

Dikkat çekici bir diğer gelişme ise, Alman bilim adamlarının gelmesi ile dünya üniversiteleri arasında saygın bir yer edinmeye başlayan Türk üniversitelerinin Alman bilim adamlarının geri dönmeye başlaması ile gerilemeye başlamasıdır. Alman bilim adamlarının gelişi ile Türk üniversitelerinde eğitim verilme dışında araştırmaların da başladığı, birçok alanda yayınların arttığı görülmektedir. Fakat 1946 Üniversiteler Kanunu ile Alman bilim adamlarına doçent olma engeli getirilmiş, ardından da 1946–1950 yılları arasında Alman bilim adamlarının bir kısmı kendi istekleri, bir kısmı maaş onaylarının verilmemesi vb. nedenlerle Türkiye'yi terk etmiştir. Fakat 1933–1953 yılları arasındaki 20 yıl içinde Türkiye'de çalışmış

²²⁶ Ayşe Öncü, "Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı", Modernleşme ve Batıcılık, s. 530

²²⁷ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 387

²²⁸ Ankara ve Newyork Üniversiteleri arasındaki kültür münasebetleri, Zafer Gazetesi, 07.03.1955

olan yabancı hocaların öğrencilerinin çoğu yetişerek, 1953 yılından itibaren Türk üniversitelerinde profesör, doçent ve asistan olarak görev yapmaya başlamıştır.²²⁹

DP döneminde yükseköğretimde bazı ilkler de yaşanmaktadır. Bunlardan biri de Profesör Nüzhet Gökdoğan'ın İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi dekanlığına seçilen ilk kadın profesör olmasıdır.²³⁰

Bu dönem yükseköğretim kurumlarının genel olarak ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı yeterli derecede desteklemediği, belli teknolojileri uygulayacak ve uzun dönemde teknoloji üretecek yeterli sayıda teknik işgücünü yetiştirecek yapıdan uzak bulunduğu; öğrencilerin genellikle genel eğitim dallarına yoğunlaştığı, mesleki ve teknik yükseköğretimde ise eğitimin teorik düzeyde kaldığı gözlenmektedir.²³¹

DP'nin yükseköğretimde yapmak istediği dönüşüm ise gerçekte tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Niceliksel olarak büyük gelişmeler kaydedilse de niteliksel olarak yükseköğretimde istenen gelişim olmamıştır. Ayrıca iktidar ve üniversiteler arasında işbirliği sağlanamamıştır. Bunda 1957'den itibaren açığa çıkan DP üniversite gerginliği de etkili olmuştur.

²²⁹ Ernst E. Hirsch, Anılarım, s. 215

²³⁰ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954–1978, Cilt: II, s. 388

²³¹ Yılmaz Tuna, Kalkınma Planlarında Yükseköğretim, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160

V. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SANAYİ-BİLİM VE ÜNİVERSİTELERİMİZ

1. Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Önemi

Bütün ülkeler teknolojik ve ekonomik gelişmelerini hızlandırmak için ellerindeki mevcut kaynakları, en rasyonel şekilde kullanmaya ve kıt olan kaynaklarından azami faydayı elde etmeye çalışmaktadır. Bir ülkenin doğal kaynakları ve yeraltı kaynakları ne kadar zengin olursa olsun, bu kaynakları değerlendirecek insan kaynağına sahip değilse, istenen gelişme düzeyi yakalanamamaktadır.

Bir ülkenin sahip olduğu kaynaklar içinde en pahalı olanı, yetişmiş insan gücü ve bilgi birikimidir. Bu kaynaklara sahip ülkeler istedikleri gelişmişlik düzeyine ulaşabilmektedir.

Üniversitelerin eğitim ve öğretim hizmetleri vermenin yanında diğer asli görevi de araştırma yapmaktır. Bu araştırmaların temel amaçlarından birisi bilgi üretmek, mevcut bilgilere yenilerini eklemektir. Araştırmaların bir diğer amacı ise; sanayinin problemlerine pratik çözümler getirmektir. Dolayısıyla üniversiteler hem bilgi üretmeye, hem de sorun çözmeye dönük araştırmaların yapıldığı kurumlardır. Buna göre üniversiteler endüstriyel araştırma hizmeti verme potansiyeline sahip kurumlardır. Sanayi ise; ülkedeki bilimsel ve teknolojik potansiyeli harekete geçirerek önceden yapılmış araştırma sonuçlarını üretime dönüştüren kesimdir.²³²

Yukarıdaki açıklamalar ışığında üniversite-sanayi işbirliği kavramını şu şekilde açıklayabiliriz. Üniversitelerin mevcut imkânları ile sanayinin mevcut imkânları birleştirilerek bilimsel, teknolojik ve ekonomik yönden güçlenmeleri için yaptıkları sistemli çalışmalar bütünüdür. Yani üniversitelerdeki mevcut bilgi

²³² Mehmet Küçükçirkin, Üniversite-Sanayi İşbirliği, s. 5

potansiyeli, yetişmiş insan gücü ile sanayinin mevcut deneyimi ve finansal gücünün bir sistem dâhilinde birleştirilerek; yapılan bilimsel, teknolojik ve ekonomik faaliyetler bütünüdür.

Üniversite-sanayi işbirliği doğrudan kurulmasa da, üniversiteler araştırmalarının eğitim yoluyla sanayiye ulaşmasını sağlayabilir. Bu üç yolla yapılabilir:

- Birincisi yayınlar yoluyla. Üniversiteler yurt dışındaki endüstri ve teknoloji ile ilgili gelişmeleri takip ederek bunları ülke geneline çeşitli yayınlar aracılığıyla yapabilir.
- İkinci olarak konferans, kongre ve teknik geziler ile endüstrinin yaşadığı sorunlar hakkında aydınlatma yapması.
- Üçüncü olarak da üniversite ve endüstrinin birbiriyle ortak çalışma yapmasıdır.²³³

Gerek sanayileşmiş, gerek de sanayileşme çabası gösteren bir toplumda, üniversite-sanayi işbirliği büyük önem arz etmektedir. Elbette ki, üniversite ve sanayi arasındaki iyi bir etkileşim hem üniversitenin, hem de sanayinin gelişmesi ve güçlenmesinde çok önemli rol oynar. Bilindiği üzere, birçok sahada üniversitelerimizin sanayiden, sanayimizin de üniversitelerimizden ileride olduğu sahalar vardır. Bu açıdan üniversitenin sanayiye, sanayinin de üniversiteye yapacağı ikazlar, vereceği ilhamlar ve sunacağı girdilerin, diğerinin gelişmesinde ve güçlenmesinde çok önemli katkılarının olacağı muhakkaktır.

Üniversite-Sanayi işbirliğinin sağlanması durumunda araştırma ve geliştirme faaliyetleri (Ar-Ge) ortaya çıkmaktadır. Araştırma geliştirme faaliyetlerini, gelişmiş ülkeler oluşturdukları genel planlarla yürütmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler ise, üniversite-sanayi işbirliğini tam olarak sağlayamadığı için araştırma ve geliştirme ile ilgili planlar ortaya koyamamakta, koysa bile uygulamada sıkıntılar yaşamaktadırlar.

²³³ Mehmet Küçükçirkin, Üniversite-Sanayi İşbirliği, s. 30

Üniversite-sanayi işbirliğinin sağlayacağı faydaları ise şu şekilde sıralayabiliriz:²³⁴

- a- İşbirliği sonucu karşılıklı ilmi ve maddi kaynakların birleştirilmesi ile eğitimin kalitesi artacak, sanayici açısından da üretimin kalitesi artarken maliyeti düşecektir.
- b- İşbirliğinin sağlanması ile öğrenciler eğitim kurumlarında ve uygun endüstri kuruluşlarında daha verimli yetişeceklerdir.
- c- Eğitimde ve sanayide verimlilik ve kalite artacaktır.
- d- Sanayi ve eğitim kurumları teknik personelinden daha verimli yararlanabilecektir.
- e- Yeni bilgilerin teknolojiye aktarılması, zaman kaybına neden olmaksızın kendiliğinden gerçekleşecektir.
- f- Üniversite-sanayi işbirliğinin gelişmesinden üniversitelerde yarar görecektir.

2. DP Döneminde Üniversite Sanayi İşbirliği

Ülkemizde sanayileşme çabaları, Osmanlı'dan günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Osmanlı'da 1840'lardan itibaren başlayan bu çaba başarı ile sonuçlanamamıştır. Kurtuluş savaşından sonra ekonomisi ve yetişmiş insan gücü savaşlarda telef olmuş bir ülke kalmıştır. 1927 nüfus sayımına göre kalan nüfusun yarısından fazlası kadın, diğer yarısının önemli bir kısmı ise yaşlı, çocuk ve sakatlardan oluşuyordu.²³⁵

Cumhuriyetin kurulması ile Atatürk'ün önderliğinde sanayileşme çabaları tekrar yoğunlaşmıştır. Bu konuda ilk önemli hareket, 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. Bu kongreyi izleyen dönemde sanayileşme hareketi başlatılmıştır. 1923–1929 yılları arasında Türkiye, dünya ekonomisine ham madde ihraç edip sanayi tüketim malları ithal ederek katılmaktaydı. 1938'e kadar teknoloji, sanayileşme ve eğitimde önemli gelişmeler yaşanmıştır.²³⁶

²³⁴ Muhiddin Can, Üniversite Bilim Adamı İlişkisi, s. 34–35

²³⁵ İsmail Hakkı Yücel, Türkiye'de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü, s.159

²³⁶ Kemal Güleç, Cumhuriyetin 75. Yılında Bilim, Teknoloji, Araştırma Politikalarını Sanayileşmeye Etkileri, s.14

Ülkede silah sanayi ile tekstil ve madencilik başta olmak üzere, 1930'lu yıllarda birçok kurum oluşturuldu. Madenleri araştırmak, bulup çıkarmak ve işletmek üzere MTA ve Etibank kuruldu. 1937'de Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları kuruldu. Bunların eleman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, yurt dışına çok sayıda öğrenci gönderilerek teknoloji transferi başlatıldı.

Atatürk zamanında başlatılan olumlu adımlar, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve CHP iktidarının benimsediği devletçi ekonomi anlayışı, demokratik olmayan uygulamaları kalkınma hedeflerinin beklenen seviyeye ulaşmasına engel olmuştur. 1923–1938 yılları arasında elde edilen gelişmeler, 1938–1950 döneminde aynı seviyelerde olmamıştır. Bu 12 yıllık dönemde çok az sanayi tesisi kurulabilmiştir. Bunlar arasında Sivas Çimento Fabrikası, Malatya Tütün Fabrikası, ikinci bir kâğıt ve selüloz fabrikası, Rize Çay Fabrikası, Sümerbank Kendir Sanayi, Türkiye Zirai Donatım kurumu sayılabilir.²³⁷

Ülkemizde, 1930'dan II. Dünya Savaşı sonuna kadarki dönemde ilk endüstriyel yatırımların yapıldığı; ancak topraktan kopma ve tarımda makineleşmenin yaşanmadığı görülür. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer gelişme ise, Almanya'dan gelen bilim adamlarının etkisiyle üniversitelerimizin kayda değer gelişmeler yaşamasıdır; fakat bu gelişmeler teknoloji alanına yansımamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili dönemle birlikte köyden kente göç artmış, endüstrileşme, örgütleşme, bütünleşme gibi olguları hız kazanmıştır.²³⁸ 1950'de DP yürütülmekte olan devletçilik politikasından ziyade liberal politikalara, OECD'nin dış ticarete yüzde 70 liberasyon teklifini kabul ederek önem verdiğini göstermiştir.²³⁹ DP bunu 1951'de Sivas Kongresi'ni toplayarak özel girişimciliğe öncelik tanınacağını vurgulayarak göstermiştir.²⁴⁰ 1950'li yıllar Türk ekonomisinde özel teşebbüsün etkinliğinin artmaya başladığı dönem olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde de, aksi istenmesine rağmen devletçilik yine ağır basmıştır.

²³⁷ Ahmet Ayhan, *Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri*, s. 86

²³⁸ İrem Altan, *Sanayileşmede İnsan Faktörü*, <http://www.kemalizm1938.org/pdfkitap230.pdf>

²³⁹ İsmail Hakkı Yücel, *Türkiye'de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü*, s.165

²⁴⁰ Ahmet Ayhan, *Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri*, s. 87

1950 yılında Türkiye bilim ve teknoloji alanında dışa açılmayı arttırmıştır. Tarım ve sanayide kitle üretimine geçilmiş, savunma sanayinde, sulama ve petrol araştırmalarında, tarımda yeni araç ve gereçler ile beraber teknoloji transferine ağırlık verilmiştir. Fakat DP'nin hedeflediği büyük kalkınma hamlesi için, büyük bir sermaye ve yetişmiş insan gücü gerekmektedir. Yeterli sermayeyi sağlamak için, yerli sermayeyi teşvik eden kanunlar çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmışsa da, yabancı sermaye yatırımı istenen düzeye ulaşmamıştır. Yetişmiş insan kaynağına duyulan ihtiyaç ise, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Ahmet Özel'in verdiği istatistikî bilgilere göre, 1953 yılı için yüksek mühendise 5.000, mühendise 15.000, teknikere 25.000 ihtiyaç vardır. Var olan toplam teknisyen sayısı ise 5.000'dir ve 40.000 kişilik bir toplam ihtiyaç vardır.²⁴¹

Ekonomi de özel teşebbüse öncelik veren bir yaklaşıma önem verilmiş; fakat planlı bir ekonomi politikası izlenmemiştir. Başlatılan sanayileşme hamlesi sırasında üniversite-sanayi işbirliği kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Bu amaçla organize edilen ilk kuruluş, 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversite (İTÜ) Rektörlüğüne bağlı olarak kurulan "Türk Teknik Haberleşme Merkezi"dir. Bu merkez uzun yıllar çalışmalarını verimli şekilde sürdürmüş, personel yetersizliği nedeniyle faaliyetlerini bir süre durdurmak zorunda kalmıştır. Bu merkez daha sonra görevini İTÜ Dış İlişkiler Müdürlüğü'ne devretmiştir.²⁴² Bu amaçla kurulan bir diğer kurum ise, 1963 yılında kurulan Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) dur.

Türk Teknik Haberleşme Merkezi dışında, İstanbul Üniversitesi'nin İktisat Fakültesi'ne bağlı olan İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü, işçilere yönelik, yerli ya da yabancı uzmanlar tarafından konferanslar düzenlemiştir.²⁴³ Bunun dışında, diğer üniversiteler de halka yönelik çeşitli konferanslar düzenlemiştir. 1955'te Ankara Üniversitesi tarafından düzenlenen halk konferansları, gördüğü yoğun ilgi sebebiyle, bu konferanslara iyi bir örnek oluşturur.²⁴⁴ İş ve işçi Bulma Kurumu'nun bir

²⁴¹ Memleketin Teknik Personel İhtiyacı, Zafer Akşam Postası, 12.09.1953

²⁴² Mehmet Küçükçirkin, Üniversite-Sanayi İşbirliği, s. 39

²⁴³ Zafer Gazetesi, 15.04.1953

²⁴⁴ Zafer Gazetesi, 05.03.1955

“Teknoloji Merkezi” kurma girişimleri de üniversite-sanayi işbirliği alanında yapılan çalışmalara bir örnektir.²⁴⁵ 1955’te “Yakın ve Ortadoğu Çalışma Enstitüsü” kurulmuş, uluslararası işbirliği yolları aranmıştır. Bütün bu çabalara rağmen, üniversiteler ve sanayi arasında sürekli ve güçlü bir koordinasyon kurulmamıştır. Bu koordinasyon eksikliğinde, sanayi-üniversite işbirliği için, bütünsel bir planlama yapılmamış olmasının yanı sıra, üniversitelerin 1957–60 yılları arasında hükümetle fikir çatışmasına girerek politize olması da etkilidir.

Başlatılan kalkınma hamlesi için gerekli insan kaynağı, yeni kurulan yüksekokullar ve üniversitelerle ya da var olan yükseköğretim kurumlarının kapasitelerini arttırarak sağlanmak istenmiştir.²⁴⁶ Bunun dışında teknoloji transferine gidilmiş ve yurt dışından getirilen uzmanlar aracılığıyla sanayi tesislerinin ve eğitim kurumlarının takviyesine çalışılmıştır. Yine yurt dışına, özellikle ABD’ye çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Yurt dışından teknoloji transferine gidilirken bilim adamı ve mühendis değişiminde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çok sayıda uzman ve araştırmacının teknik yardımlarından da faydalanılmıştır.²⁴⁷ Üniversite-sanayi işbirliğini sağlama da, ABD modeli örnek alınmıştır. Özellikle kendi bölgeleri ile iç içe geçmiş, çevrelerinin kalkınmasına yardımcı olan “Land-Grant” tipi üniversiteler kurulmaya çalışılmıştır. Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi bu hedeflerle kurulmuştur. Fakat üniversitelerin çevreleri ile bütünleşmeleri beklendiği gibi olmamıştır.

DP döneminde çok sayıda tekstil sanayisi kurulmuştur. Özellikle mensucat sanayinde büyük gelişmelere kaydedilmiştir.²⁴⁸ Beyaz eşya sektörü ise, ilk üretimini 1955’te montaj sanayi olarak başlamıştır. 1957’de kurulan Arçelik A.Ş. ile 1959’da ilk çamaşır makinesi ve 1960’da ilk buzdolabı üretilmiştir. 1950–1960 yılları arasında imalat sanayi ana kalemleri sırasıyla; gıda, dokuma, tütün, kimya (suni gübre) ve temel metaller idi.

²⁴⁵ Zafer Gazetesi, 02.12.1956

²⁴⁶ Zafer Gazetesi, 28.06.1953

²⁴⁷ Kemal Güleç, Cumhuriyetin 75. yılında Bilim, Teknoloji, Araştırma Politikalarının Sanayileşmeye Etkileri, s. 16

²⁴⁸ Zafer Gazetesi, 06.07.1955

Sanayi yatırımlarının başlaması veya bazı alanlarda hızlandırılması ile birlikte makine kullanımı ve tarımda makineleşme artmıştır. Bu artış mühendislik mesleğine olan talepleri büyütmüş, bu da İstanbul Teknik Üniversitesi'nin dışında, Karadeniz Teknik ve Orta Doğu Teknik Üniversiteleri'nin kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca çok sayıda teknik yüksek okul açılmıştır.

Üretimde ve eğitimde verimliliği artırmak amacıyla bir İşletme İktisadi Enstitüsü'nün kurulması kararlaştırılmıştır. ABD'nin Harvard Üniversitesi ve Ford Vakfı desteğiyle İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne bağlı olarak bu enstitü kurulmuştur. DP, İşletme İktisadi Enstitüsü vasıtasıyla, 1950 yılından itibaren özel sektörün de devreye girmesiyle yoğunlaşmaya başlayan işletmelerin elemanlarının kurslar ve lisansüstü eğitimlerle daha etkin ve verimli olmalarını hedefleyen çalışmalar başlatmıştır.²⁴⁹

Gereken insan kaynağını yetiştirmek amacıyla 1950–1960 döneminde eğitim seviyesinin yükseltilip bilgi açığının kapatılması ve toplumda yayılması çalışmalarına devam edilmiştir. Sadece yükseköğretimde değil, ilköğretimden başlayarak tüm eğitim kademeleri halka açılmaya çalışılmıştır. Bunun en belirgin örneği, lise sayılarının artırılması ve lise eğitiminin dört yıldan üç yıla indirilmesidir. Liselerin üç yıla indirilmesinin bir yararı da gençlerin bir yıl önce iş hayatına atılma imkânına sahip olmalarıdır.²⁵⁰

Ekonomide ise, uygulanan liberal sistemin Türkiye'nin şartlarında istenen sonuçları vermemesi ve bu politikanın sürdürülebilirliğinin olmaması hükümetçe anlaşıncı, 1956 yılında Milli Korunma Kanunu tekrar yürürlüğe konulmuştur. Bu yeni uygulama ile iktisadi hayat geniş ölçüde kontrol altına alınmıştır. Uygulanan politikalar, ilerleyen dönemlerde enflasyona, döviz darboğazına, mal darlığına ve dış borçların birikmesine neden olmuş ve Türkiye IMF ile anlaşmak zorunda kalmıştır.²⁵¹

²⁴⁹ Ahmet Ayhan, Düünden Bugüne Türkiye'de Bilim Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri, s. 89

²⁵⁰ Mümtaz Faik Fenik, Liseler 11 Sene, Zafer Gazetesi, 26.08.1954

²⁵¹ Ahmet Ayhan, Düünden Bugüne Türkiye'de Bilim Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri, s. 89

DP'nin tüm çabalarına rağmen on yıllık dönem sonucunda, sanayideki özel sektörün büyük çoğunluğu, sanayiden çok ticaretle uğraşmışlardır. İmalat sanayinin milli gelir içindeki payı, 1950'de %9.8 iken, 1960'da %9.1'dir. 1946 yılında GSMH'nın %45.5'ini tarım oluşturmaktayken, 1959 yılında tarım %37.9'a düşmüş, aynı döneme göre sanayi 2 puan, hizmet sektörü 6 puanlık bir artış sağlamıştır.²⁵²

DP liberal politikalarında yeterince başarılı olamamasında, cumhuriyetin ilk yıllarındaki en temel sorun olan sanayileşmeyi sağlayacak düzeyde yeterli sermaye birikiminin olmaması, teşviklere rağmen yeterince yabancı sermayenin gelmemesi, ekonomide planlı hareket edilmemesi, yeterince yetişmiş insan kaynağının olmaması etkilidir. DP'nin son yıllarında CHP'nin, üniversitelerin ve basının muhalefetine de bu başarısızlık üzerinde etkisi vardır.

3. Üniversiteler ve Bilim

Bilim, gözlemler neticesi elde edilen delillere dayalı olarak sıkı bir disiplin ile canlı bir hayal gücünün birleşimiyle ortaya gerçekleri çıkarmaktır. Bilim, sadece gerçekleri ortaya koyup onları basit olarak bir araya getirmez, bu gerçekler arasında kurulan mantık ilişkilerinden meydana gelen bir varsayım veya teori ortaya koymaya imkân veren bir sistemdir.²⁵³ Bilim, kökenleri Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bilimi, fizik, kimya, astronomi, matematik vb.den oluşan doğa bilimleri ve sosyoloji, tarih, felsefe vb den oluşan toplum bilimleri olarak iki ana grupta toplamak mümkündür.

Bilim günümüzde üniversiteler, yükseköğretim kurumları ve bilim dernekleri tarafından yürütülmektedir. Bilim olgusunun şekillenerek yeni bilimsel bilgilerin üretilmesinde asıl rol üniversiteler ve araştırma merkezlerine aittir. Üretilen bilginin halka aktarılmasında orta öğretim kurumlarından sonra yükseköğretim kurumları gelir.

Üniversitelerin asıl amaçlarından ve görevlerinden biri bilim yapmak ve bilgi üretmektir. Üretilen bu bilgi ise, teknoloji üretiminde kullanılmaktadır. Teknolojinin

²⁵² Emin Güzel, Cumhuriyetten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları, s. 79

²⁵³ Colin A. Ronan, Bilim Tarihi, s. 5

ilerlemesi ise bilimin yöntemlerini ve güvenilirliğini artırmakta ve yeni bilgilere ulaşmada farklı olanaklar sunmakta ya da üretilen bilgilerin, teorilerin sınanmasına olanak vermektedir. Üniversitenin bir diğer görevi ise, bilimi yapan bilim adamlarını yetiştirmektir. Bu bilim adamları yetiştirilirken bilimsel yöntemlerle bilgi üretecek insanlar olmalarını sağlamak üniversitenin gerçekleştirmesi gereken bir görevdir.

Üniversitelerin bilim üretme görevini kendilerine almaları üniversite tarihine göre çok yakın dönemlerde başlamıştır. Üniversiteler 19. yy' dan itibaren bilim üretmeye başlamış ve sadece öğretim yapma görevlerinin dışına çıkmışlardır.

Bir ülkenin bilimsel ve teknolojik gelişimi içinde yapılan araştırmalar kabaca üç grupta toplanabilir:²⁵⁴ Bunlar, temel araştırma, uygulama araştırma, veri tabanı oluşturulmasına yönelik araştırmalardır. Temel araştırmalar, sonuçlarının pratik değeri ve uygulanıp uygulanmayacağına bakılmaksızın kişilerin entelektüel merakları sonucunda bilimin sınırlarını genişletmeye, öğrenmeye yönelik çalışmalardır. Uygulamalı araştırmalar, temel araştırmalar sonucu üretilen bilgileri kullanarak belirli problemlerin çözümüne yönelik araştırmalardır. Veri tabanı oluşturmaya yönelik araştırmalar ise, topografik ve jeolojik harita hazırlanması, hayvan ve bitki, mineral, hormon vb. konularda tanımlama, sınıflandırma gibi faaliyetlerin yapılmasıdır.

Bilim ve teknoloji geliştikçe, bu gelişmelerin gerektirdiği yeni politikalar uygulamaya konulmakta ve yeni kurumsal yapılar ortaya çıkmaktadır. Yükseköğretim kurumları özellikle üniversitelerin bir kısmı bu politika ve yapıların ayrılmaz parçalarıdır. Dolayısıyla, bir ülkenin yükseköğretim sistemi ve politikasını o ülkenin bilimsel ve teknolojik Ar-Ge sisteminden bağımsız ele almak doğru değildir.²⁵⁵

Gelişmiş ülkeler teknolojik ve bilimsel gelişmelerini devam ettirmek ve ülke ekonomisine katkı sağlamak için birer bilim politikası oluşturup uygularlar. Bilim

²⁵⁴ Bilim Teknoloji ve Üniversiteler, Başbakanlık Basımevi, s. 105

²⁵⁵ Ali Güler, "Üniversite Geleneği ve Bilim Politikası Üzerine", Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler, Ed: Emine Akalın, s.270

politikası ise, bilimsel çaba ve etkinlikleri belirli standartlar doğrultusunda planlama işidir. Böyle bir politika ülkelerin savunma giderleri, politik etki ve ağırlıkları, toplum refahı ve sağlığının güvenceye alınması ile sanayi üretimi hızlandıracak etkenlerin düzenlenmesini kapsar.²⁵⁶ Bilim politikası oluşturulması ülkelerin dışa bağımlılığını azaltıcı bir unsurdur. Ekonomi, savunma, politik alanda ülkelerin güçlenmesine büyük katkıları vardır.

4. Türkiye’de Üniversite ve Bilim İlişkisinin Gelişimi

Ülkemizde bilimin yaşadığı en önemli sorun, yükseköğretim sistemimizin medrese sonrasında yakın geçmişimizde kurulmuş olması ve Batı’dan aldığımız bu yükseköğretim kurumlarımızın yeterince özümseyemediğimiz normlara göre değerlendirilmesidir.²⁵⁷ Türkiye’de bilim kendi iç dinamikleri ve kendi ölçütleri ile gelişmemiştir. Bilgi ve bilim derneklerinin Tanzimat döneminde başlattıkları yenileşmenin Cumhuriyet döneminde de sürmesi bilim eğitimi ve bilim politikalarında doğa bilimlerine yönelik tek boyutlu bir yaklaşıma neden olmuştur.²⁵⁸ Sosyal bilimler ikinci planda kalmıştır.

Ülkemizde bilimle uğraşan kurum ve kuruluşlar üç evrede incelenebilir. Bu evreler; dernekler evresi, Darülfünun evresi ve Üniversite evresidir. Bilimle uğraşmayı hedef alan ilk dernekler, Osmanlı Devleti’nde 1820 yılında kurulan Beşiktaş Cemiyet-i İlmiye ve 1861’de kurulan Cemiyet-i İlmiyeyi Osmaniye adlı derneklerdir. Fakat bu derneklerin ömrü fazla uzun olmamıştır. Darülfünun evresinde ise, kuruluş tüzüklerinde Darülfünun görevleri arasında bilimlerin ilerlemesini sağlamak ve halka yaymak belirtilmiştir. 1919 düzenlemesi ile Darülfünun’a bilimsel özerklikte sağlanmıştır. Fakat Darülfünun’da bilim yapma görevi, beklendiği düzeyde yapılamamıştır.²⁵⁹

²⁵⁶ İsmail Doğan, Türkiye’de Bilim Eğitimi ve Türk Bilim Politikası, İzmir 1. Eğitim Kongresi Bildirileri s. 235

²⁵⁷ Ali Güler, “Üniversite Geleneği ve Bilim Politikası Üzerine”, Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler, Ed: Emine Akalın, s.265

²⁵⁸ İsmail Doğan, Türkiye’de Bilim Eğitimi ve Türk Bilim Politikası, İzmir 1. Eğitim Kongresi Bildirileri s. 237

²⁵⁹ M. Tahir Hatiboğlu, “Türkiye’de Üniversite Yasalarında Tanım, Amaç ve İlkeler”, Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler, Ed: Emine Akalın, s.25

En son evre ise, üniversite evresidir. 1933 öncesi Darülfünun'daki bilimsel araştırmalar son derece yetersiz kalmaktaydı. Araştırmaya dayalı yayınlar da son derece azdı. Fakat buna rağmen 1927–1928 yıllarında çıkarılan, Batı tipi “Fen Alimi ve Tabiat Alimi” gibi dergilerin ve yazılanların varlığı da göz ardı edilmemelidir.²⁶⁰

Darülfünun'un durumunu 1933 üniversite reformu öncesinde, dönemin Maarif Vekili Reşit Galip Bey şu şekilde özetlemektedir: “Memleketteki güncel bilim düzeyi ile onun temsilcisi olan İstanbul Darülfünun'daki geçerli bilimin daha çok tercüme bilimi niteliğinde olduğu, asıl önemli olan tetkik ürünü bilimin yeterince var olmadığı görülür”.²⁶¹ 1932'de Albert Malche'in hazırladığı raporda da belirtilen aksaklıklar şunlardır.²⁶² Türkçe bilimsel yayın sayısının çok az olması, tercümelerin tez olarak kabul edilmesi, öğretim yönteminin ansiklopedik bilgiyi aktarma olduğu, öğrencinin araştırmaya yönlendirilmediği, özerklik sonucu Darülfünun'un toplumdan soyutlanması, öğretim üyelerinin maaşların yetersizliğidir.

Ülkemizde üniversite kelimesi, ilk kez 1933 düzenlemesi ile kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul Üniversitesi'nin 24 Kasım 1934'de Resmi Gazete'de yayınlanan kuruluş tüzüğünde üniversitenin amacı “bilgi alanında araştırmalar yapmak, ulusal kültürü ve yüksek bilgiyi genişletmeye ve yaymaya çalışmak, devlet ve ülke hizmet ve işleri için ergin ve olgun öğrenciler yetişmesine yardım etmek” olarak belirtilmiştir.

1933 reformunu izleyen dönemde Nazi Almanyası'nın baskısından kaçan birçok Yahudi, Alman ve Avusturya kökenli bilim adamının Türkiye'ye sığınması, İstanbul Üniversitesi'ni çağdaş anlamda bir bilim merkezi haline getirmiştir. Ancak 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, İstanbul Üniversitesi'ndeki bilimsel potansiyelin alt düzeylerde kalmasına neden olmuştur. Gerçi bütün dünyada bilimsel araştırmaların temposu yavaşlamıştır. Bu dönem savaş teknolojisine yönelik bilimsel

²⁶⁰ Emin Güzel, Cumhuriyetten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları, s. 37

²⁶¹ Cumhur Ertekin, “Bilim Üretimi ve Toplumsal Değişimler Arasında Varolan İlişkiler”, 3. Üniversite Kurultayı Bildirileri, s. 4

²⁶² Emin Güzel, Cumhuriyetten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları, s. 24

araştırmalar artmıştır. Buna rağmen Türk üniversitelerinin kaydettiği gelişmeler kayda değer gelişmelerdi.

1946 yıl ve 4936 sayılı yasa Türk üniversiteleri için önemlidir. Bu yasa ile üniversiteler ilk kez bilim ve yönetim özerkliğine birlikte kavuşmuşlardır. Üniversiteler yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleri olarak tanımlanmıştır. Bu yasa, II. Dünya Savaşı'nın sonrasında çıkarılmıştır. Dünyada etkili olan demokratikleşme rüzgârının Türkiye'yi etkilediği alanlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bilimsel alanda dikkat çeken en önemli gelişme Almanya'dan gelen bilim adamlarının doçent olmasının engellenmesi ve Alman bilim adamlarının birçoğunun çeşitli sebeplerle Türkiye'yi terk etmeye başlamasıdır. Bu da bilimsel alanda düşüş yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye'de üniversiteler ve kamu araştırma kurumları dışında bilimsel çalışmalar yapan cemiyetlerde kurulmuştur. Bu cemiyetlere örnek olarak; Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti, Türk Maarif Cemiyeti, Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu verilebilir.

3 Ekim 1914 tarihinde, İstanbul'da kurulan “Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti (Türk Nöro-Psikiyatri Derneği)”nin amacı, Nöro Psikiyatrik konuları incelemek, ruh sağlığı üzerinde bilimsel araştırmalar yapmaktır.²⁶³

31 Ocak 1928'de kurulan “Türk Maarif Cemiyeti” 1946'dan itibaren “Türk Eğitim Derneği” adını almıştır. Derneğin esas amacı bilimsel çalışmalar yapmak değildir. Fakat okul kurmak, yüksek nitelikli öğrenci yetiştirmek, Türk eğitim standartlarını yükseltecek bilimsel platformlar oluşturmak, araştırma projeleri hazırlamak gibi hedefler taşımıştır.²⁶⁴

²⁶³ Türk Nöro-Psikiyatri Derneği Tarihçe, <http://www.turknoropsikiyatri.org/default.aspx?pfm=staticHTML&shfn=dernekOncekiBaskanlardan> (10.04.2008)

²⁶⁴ Türk Eğitim Derneği Tarihçe, <http://www.ted.org.tr> (10.04.2008)

02.05.1947 tarihinde kurulan “Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği (TRASD)” kurulduğu yıl, Avrupa’da faaliyete geçen “Avrupa Romatizma Birliği (EULAR)”ne, “Türkiye’yi romatizmal hastalıklar konusunda bilimsel olarak temsil edecek dernek” sıfatıyla üye olmuştur. Derneğin amacı, romatizmal hastalıklar konusunda bilimsel araştırmalar yapmak, yapılan araştırmaları desteklemek, kurs, kongre ve sempozyumlar düzenlemektir.²⁶⁵

1946 yılında Birleşmiş Milletlere bağlı olarak “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)” kurulmuştur. Türkiye bu kuruma üye olarak, üyeliğini 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla onamıştır. Ardından “UNESCO Türkiye Milli Komisyonu”, eğitim, bilim, kültür ve iletişim işleriyle yükümlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşları, UNESCO tarafından yürütülen çalışmalar konusunda bilgilendirmek, bunların faaliyetlere katkı ve katılımlarını sağlamak, UNESCO ile ilgili iş ve konularda hükümete danışmanlık etmek ve UNESCO merkeziyle işbirliğini sağlamak amacıyla 25 Ağustos 1949 tarihli ve 3-9862 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur.²⁶⁶ 1949 yılında komisyona bağlı olarak, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde “UNESCO İstanbul Bilimsel İşbirliği Bürosu” kuruldu. Büronun amacı, müspet ve tabii bilimlerde çalışmalar yapmaktır.²⁶⁷

5. DP Döneminde Üniversite-Bilim İlişkisi

Bilim üreten kurumlar olan üniversitelerin hukuki yapıları daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi, 1946 yılında çıkarılan Üniversiteler Kanunu ile düzenlemiştir. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi’ne ek olarak, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi kurulmuştur. 1950–60 döneminde yeni dört üniversite daha kurulmuştur. İkinci Dünya savaşı sonrasında Almanya’dan gelen bilim adamlarının Almanya ve ABD’ye dönüşleri de devam etmiştir.

²⁶⁵ Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği Tarihçe, <http://www.trasd.org.tr/tarihce.php> (10.04.2008)

²⁶⁶ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, <http://www.unesco.org.tr/index.php?gitid=2> (10.04.2008)

²⁶⁷ Zafer Gazetesi, 05.02.1955

DP döneminin en dikkat çekici özelliği, dünya genelinde başlayan soğuk savaş ile Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve ABD'den yana tavır koymasındır. Bunlara paralel olarak ABD'ye hekim, mühendis ve diğer üniversite mezunlarının göçü başlamıştır. Bu üniversite mezunlarının, daha sonra geriye dönenlerinden önemli bir kesimi, Amerikan üniversitelerinde bilimsel yöntemleri öğrenmişler ve çağdaş bilimin önemini kavramışlardır. Ancak bu olgu üniversitelerimize uluslararası bilimsel düzeyi yakalayabilecek derecede etki etmemiştir. Daha çok transfer bilgi ve teknolojinin üniversitelerimize aktarılması şeklinde sonlanmıştır. Çağdaş bilimdeki yenilikler yakından izlenir ve olduğu gibi kabul edilip, yansıtılır olmuştur. Ancak eleştirel, rasyonel, akılcı yaklaşımlarla bilimsel sentez yapma yetisi sınırlı ölçeklerde kalmıştır.²⁶⁸

1950–1960 yılları arasında öne çıkan bilim dalları daha çok doğa bilimleri ve mühendislik ile ilgili alanlar olmuştur. Osmanlı'dan kalma bu anlayışa göre, Batı uygarlığını yakalamak için teknik alanda onlara yetişmek gerekir. Bu anlayış, Türkiye'de bilimin tek yönlü gelişmesine neden olmuştur. Sosyal alanlar pek fazla ilgi görmemiş ya da iktidar tarafından ikinci plana itilmiştir. DP döneminde de bu egemen anlayış devam etmiştir. Açılan yeni üniversitelerden iki tanesinin teknik üniversite olması çok sayıda teknik yüksekokul açılması ve teknik eğitime yönelik okulların artması bu dönemde dikkat çekicidir. 1950 yılında 140 olan Mesleki Teknik Öğretim Okulları, 1959 yılında 266'ye yükselmiştir. Aynı yıllara göre öğrenci sayısı da 22939'dan 45386'a yükselmiştir.²⁶⁹

1950–1960 yılları arasında bilim dalları alanındaki gelişmelere göz atıldığında, sosyal bilimlerin, özellikle de sosyolojinin bir duraklama dönemine girdiği görülür. Bunda, yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı'dan kalma bilime yaklaşım eğiliminin yanı sıra, II. Dünya Savaşı'ndan çıkan Batı devletlerinin Türkiye üzerindeki etkileri vardır. Ayrıca 1940'ların sonunda Ankara Üniversitesi'nde bazı kürsülerin kapatılması ve üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılması da etkili

²⁶⁸ Cumhuriyet, “Bilim Üretimi ve Toplumsal Değişimler Arasında Varolan İlişkiler”, 3. Üniversite Kurultayı Bildirileri, s. 5

²⁶⁹ İsmail Şahin, Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim Kültür Politikaları, s. 79–80

olmuştur.²⁷⁰ 1950’li yıllarda mühendislik ve doğa bilimlerinin yanında gözde bilim dalları hukuk, sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji olmuştur. Bu alanda yerli uzmanlar kadar yabancı uzmanlarında çalışma alanları olmuştur. 1950’li yıllarda Barbara Helling, George Helling ve Paul Stirling antropoloji ağırlıklı köy çalışmaları yapmıştır.²⁷¹

DP döneminde Türkiye’nin dışa açılması, teknoloji geliştirmesi için sonraki dönemlere yönelik bir alt yapı oluşturmuş ve Türkiye uluslararası birçok kuruluşla üye olmuştur.²⁷² OECD, NATO, IAEC gibi uluslararası kurumlara üyelik yanında birkaç araştırma kurumunun kurulduğu gözlenir.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu’na bağlı olarak İstanbul Teknik Üniversite’nde CHP döneminde kurulmuş olan merkezi Kahire’de bulunan Orta Şark Bilimsel İşbirliği Merkezi’nin “UNESCO İstanbul Bilimsel İşbirliği Bürosu” 1955’te UNESCO Genel Konferansı Umumi Heyeti tarafından kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesi olarak, büronun yaşadığı maddi sıkıntılar ve görevini yerine getirmiş olması gösterilmiştir. Büronun yetkilerini, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu devralarak bu konudaki çalışmalara devam etmiştir.²⁷³

DP döneminde faaliyet gösteren büyük araştırma kurumları ise, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Kandilli Rasathanesi, Türkiye ve Orta - Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Türk Atom Enerjisi Komisyonu, Maden Tetkik Enstitüsü’dür. Fakat bu araştırma kurumlarının doğrudan evrensel bilime katkı yapmaktan ziyade, pratik amaçlar kuruluğu ve bu tür bir faaliyet göstermesinin beklendiği unutulmamalıdır. Araştırma ve geliştirme amaçları ile faaliyetlerini yürüten bu kuruluşlar, kamu kuruluşudur. Üniversitelerle beraber faaliyette bulunmuşlardır.

Bu kurumlar Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren üniversite ve öğretim eleman sayılarının azlığı nedeniyle araştırma geliştirme faaliyetlerini yürütmek

²⁷⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, s. 64

²⁷¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, s. 65

²⁷² Kemal Güleç, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Bilim ve Teknoloji Politikaları”, Cumhuriyet 1923–1998 Dönemi Değerlendirmesi III, s. 2277

²⁷³ Zafer Gazetesi, 05.02.1955

amacıyla kamu kaynakları ile beslenen kurumlar olarak kurulmuştur.²⁷⁴ Böylece bu alandaki eksikliğin giderilmesi, ihtiyaç duyulan teknolojinin üretilmesinde kalıcı çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu yeni kurulan Cumhuriyet'in kültürel temelini atma görevi ile doğrudan Atatürk'ün çabaları sonucunda kurulmuştur. Türk tarihi ve Türk dilini araştırmak ve araştırma sonuçlarının yayılmasını sağlamak gibi görevleri vardır. Türk Tarih Kurumu, kuruluşundan itibaren çeşitli dönemlerde uluslararası kongreler düzenlemiş ya da düzenlenen kongrelere temsilciler göndermiştir. Kandilli Rasathanesi ise, cumhuriyetin ilk yıllarında meteorolojik amaçlarla çalışsa da, 1920'lerden itibaren astronomi ve deprem gözlemleri için gerekli aletleri satın alarak, bu alanlarda araştırma yapmaya başlamıştır.²⁷⁵ Bu görevlerine DP döneminde de devam etmiştir. Yaptığı gözlemlerle veri tabanı oluşmasına katkı sağlamıştır. Türkiye ve Orta - Doğu Amme İdaresi Enstitüsü ise, DP döneminde kamu eğitimi alanında yüksek lisans yaptıran, bu alanda uzman yetiştiren ve Orta Doğu ile ilgili konularda araştırma yapan bir kurum olarak kurulmuştur. Maden Tetkik Enstitüsü de, 1935'de Türkiye'nin yeraltı kaynaklarını araştıran ve işletilmesini sağlayan bir kurum olarak kurulmuştur. 1951'de Maden Etüt Şubesi, 1954'te de Jeoloji Şubesi bu kuruma eklenmiştir.²⁷⁶ 1954'te kurulan Türk Standartları Enstitüsü ise, 1955'te Milletlerarası Standardizasyon Teşkilatına (ISO), 1956'da Milletlerarası Elektronik Komisyonuna (IEC) üye olmuştur. 7 Kasım 1959'da yayımlanan "Türk Standartlarının Tatbiki Hakkında Nizamname" ile çalışma alanlarına açıklık getirilmiştir. 18 Kasım 1960 tarihli 132 sayılı kanunla TSE bugünkü hüviyetini kazanmıştır.²⁷⁷

Türk Atom Enerjisi Komisyonu da 1956 yılında kurulmuştur. Böylece Türkiye nükleer enerji konusunda araştırma yapan ilk ülkeler arasına girmiştir. Kurumun tam anlamıyla araştırma yapması ve faaliyete geçmesi 1962 yılını bulmuştur.

²⁷⁴ Ahmet Ayhan, Düünden Bugüne Türkiye'de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri, s.171

²⁷⁵ Kandilli Rasathanesi Tarihçe, <http://www.koeri.boun.edu.tr/>, (29.11.2007)

²⁷⁶ Maden Tetkik Arama Tarihçe, <http://www.mta.gov.tr/mta/mta.html>, (29.11.2007)

²⁷⁷ Türk Standartları Enstitüsü, <http://www.kemalizm1938.org/pdf/kitap2/22.pdf> (08.12.2007)

DP döneminde önceden kurulmuş özel bilimsel cemiyetlerin dışında yeni bilimsel cemiyetler pek fazla kurulmamıştır. Daha önce faaliyet gösteren cemiyetlere ek olarak, 1953'te "Ankara Nöroloji ve Psikiyatri Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyet, nöro psikiyatrik konuları incelemek, ruh sağlığı üzerinde bilimsel araştırmalar yapmak ve bir mecmua yayınlamak için öğretim üyeleri tarafından kurulmuştur.²⁷⁸ DP döneminden önce kurulan derneklerden biri olan Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği ise, 1959 yılında, ilk uluslararası bilimsel aktivitesi olarak, İstanbul'da Avrupa Romatizma Birliği'nin (EULAR) 4. kongresinin organizasyonunu yapmıştır.

1945–1960 yılları arasında dikkati çeken bir diğer olgu ise, iktidarla üniversiteler arasında görülen anlaşmazlıklar ve çatışmalardır. İktidarlara ideolojilerine ters düşen bilim adamları veya öğretim üyelerine karşı tavır almışlardır. Hatta bu araştırmacılar çeşitli yollarla üniversitelerden uzaklaştırılmıştır. Özellikle sosyal bilimcilerimiz bu konuda sıkıntılar yaşamıştır. 1950–1960 arasında üniversite ve iktidarın arası iyice açılmış ve üniversite politize olmak durumunda kalmıştır. Böyle bir ortamda üniversite de özerklik sorunları ön plana çıkmış ve yine özgün bilimsel araştırmalar yapan bilim adamı sayısı çok yetersiz kalmıştır.

DP döneminin bir diğer özelliği ise, ekonomide olduğu gibi bilim ve teknoloji ile ilgili bir politika oluşturulmamasıdır. Yani kısaca, bir bilim politikası belirlenmemiştir. Bilimsel gelişme, bilgi transferi ve yurt dışından uzman desteği alınması ve öğrenci gönderilmesi şeklinde olmuş; fakat bu Türkiye'de DP döneminde bilimin ve teknolojinin Türkiye'nin kendi kaynakları ile geliştirilmesi için yeterli olmamıştır.

1950–1960 dönemi Türk düşünce hayatına muhafazakâr ve İslamcı tartışmalar egemen olurken; bilime, Türk-İslam, Milliyetçi-İslamcı ve Milliyetçi-Batıcı sentezler egemen olmuştur.²⁷⁹

²⁷⁸ Zafer Gazetesi, 15.05.1953

²⁷⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, s. 66

Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1930–1960 yılları arasında yurt dışından gelen öğretim üyeleri ve bilim adamları vasıtasıyla üniversitelerimizin uluslararası saygınlık seviyesine doğru gidişi hep olumlu artış seyri izlemiştir.²⁸⁰

²⁸⁰ Zekai Şen, “Bilim ve Teknoloji”, Cumhuriyet 1923–1998 Dönemi Değerlendirmesi III, s. 2262

VI. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ÖĞRENCİ DERNEKLERİ VE ÖĞRENCİ HAREKETLERİ

Üniversiteyi üniversite yapan iki öge vardır. Bunlar, öğrenciler ve öğretim üyeleridir. Üniversite genç yetişkinlik dönemindeki, yurttaşlık haklarını bilen gençlerin eğitim aldığı bir kurumdur. Öğrencilerin yurttaşlık haklarından biriside serbestçe dernek kurmak, örgütlenmek ve istedikleri alanlarda bu kuruluşlar aracılığıyla toplu olarak hareket edebilmektir. Bu örgütler hobi amaçlı, akademik amaçlı, öğrenci hakları ile ilgili kurulabilir.

Dernekler öğrencilerin toplumsallaştıkları, bir araya gelerek tartıştıkları ve düşünce ürettikleri, ortak tavır koyabilecekleri ve özgüven kazandıkları yerlerdir.²⁸¹ Öğrenci gençliği için derneklerin ayrı bir önemi vardır. Özgürlükçü ve demokratik ülkelerde öğrenciler taleplerini, düşüncelerini bu dernekler aracılığıyla dile getirirler. Ülkeyi ilgilendiren olaylara ve gelişmelere tepkilerini bu dernekler aracılığıyla gösterirler. DP döneminde de dönemin gençliği kurduğu dernekler aracılığıyla hem öğrenimle ilgili sıkıntılarını dile getirmeye çalışmış, hem de o dönemde yaşanan olaylara göre tavırlarını koyarak çeşitli olayların içinde yer almışlardır. Özellikle üniversite iktidar mücadelesinde kendi kurumlarını destekleyen bir çizgi izlemiş ve DP iktidarının devrilmesinde de rol oynamışlardır. Bu yüzden DP döneminde üniversite eğitimi konusunu incelerken öğrenci derneklerine ve öğrenci olaylarına değinmemiz gereklidir. Fakat ülkemizde yükseköğretimin tarihi yeni olduğu için acaba öğrencilerin örgütlenmesi de yükseköğretimimizin başlamasına kadar mı gider yoksa çok daha yakın dönemde mi başlamaktadır? Bu soruyu cevaplamak için, yükseköğretimimizin başladığı dönemlerdeki öğrenci derneklerine bakmamız gereklidir.

²⁸¹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 417

1. Türkiye’de Öğrenci Derneklerinin Tarihi

Osmanlı da Tanzimat dönemi ile birlikte gençlikte bir uyanış başlamıştır. Medrese ve cami gençliğinin dışında yeni bir öğrenci gençliği ortaya çıkmıştır. Bu yükseköğretim gençliğidir.²⁸² Ortaya çıkan bu yeni gençlik, tüm dünyada olduğu gibi Fransız ihtilalinin etkilerini taşımaktaydı. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nin diplomatik temsilcileri Avrupa’daki gördükleri örneklerle dayanarak Padişaha yazdıkları yazılarda öğrenci gençliğinden korkulmasını, Darülfünun ve yüksekokul açmanın yanlış olduğunu vurgulamışlardır. Bu yazılar Darülfünunun açılmasının gecikmesindeki baş nedendir. Hatta Viyana Sefiri Şekip Efendi mektubunda üniversiteyi fitne ve fesat yuvası olarak tanımlamaktadır.

19.yüzyılın sonuna doğru öğrenciler arası gizli örgütlenmeler en çok askeri okullarda, harp okulu ve askeri tıbbiyede görülmüştür. Bu yüzden bu okullarda ve diğer yüksek okullarda çok sıkı önlemler alınmıştır. En çok korkulan öğrenci tipi siyasetle uğraşanıydı. Yükseköğretimle ilgili çıkarılan hemen her mevzuatta öğrencilerin siyasetle uğraşması yasaklanmıştır. 1900 yılında yayımlanan askeri tıbbiye öğrenci disiplin yönetmeliğinde ve 1912 Darülfünun disiplin yönetmeliğinde açıkça görülür. 1912 Darülfünun disiplin yönetmeliğine göre öğrencilerin kulüp kurmaları, konferans düzenlemeleri, miting yapmaları yasaklanmıştır. Yasaklar II. Abdülhamit döneminde başlamıştır. Osmanlı’da en çok öğrenci hareketleri de bu dönemde görülmüştür.²⁸³ II. Meşrutiyet’ten sonra bu korku sürmüştür. Bu anlayış ve düşünce 1947’de tekrar ortaya çıkmıştır.

Milli Mücadele sırasında tek üniversite olan Darülfünunun öğrencilerinin çoğu Kurtuluş Savaşı’ndan yana tavır koymuştur. Ancak kendilerine yol gösterecek ve aydınlatacak öğretim üyesi bulamamışlardır.

“...Bütün bu olup bitenler İstanbul’un temiz Türk halkını endişe, ıstırap, ümit karışığı günlere katlanmaya zorlarken, Darülfünun kürsülerine gençleri aydınlatma rolünü üzerlerine almış olanların kayıtsız, pervasız hareketleri göze batıyor, öğrenciler hocasına beslediği hürmet geleneğini

²⁸² M. Tahir Hatiboğlu, a.g.e. s. 417

²⁸³ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 418

bozmamak için bunlara sabırla tahammül etmeye itina ediyorlardı” (Gürkan, 1971; Hatiboğlu, 2000, s. 419’deki alıntı)

Gençlik, Cumhuriyet rejimiyle birlikte büyük önem kazanmıştır. Cumhuriyet’in birinci yıl dönümünde Darülfünun Talebe Birliği kutlamalara çağrılmış, birlik adına bir temsilci törende konuşma yapmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’le öğrenciler arasında da iyi bir diyalog kurulmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra da öğrencilerin dernek kurmalarında bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Öğrencilerin Darülfünun içinde kulüp ve dernek kurmaları, miting yapmaları, konferans vermeleri dekanın ya da fakülte sekreterinin iznine bağlanmıştır. Fakat halkevlerinde görev almaları ve Darülfünun dışında örgütlenmeleri serbesttir. Gerekli izinler verildikten sonra Darülfünuna bağlı her fakültede öğrenci dernekleri kurulmuştur. Bu dernekleri Darülfünun yöneticilerinin denetleme hakları yoktur.

1933 üniversite reformu sonrasında yasal ve yönetmeliksel düzenlemeler yapılmıştır. 1934 yılında çıkarılan yönetmeliklerden biri de, “Talebe Talimatnamesi”dir. Bu talimatname ile öğrenciye büyük değer verildiği vurgulanmıştır.²⁸⁴ Bu yönetmeliğe göre, dernek kurabilmek için dekanın aracılığıyla rektörden izin almak gerekiyordu. Ve üniversite çapında bir öğrenci birliği kurulması amaçlanmıştır. Bu derneklere yabancı öğrenci dernekleri ile ilişki kurabilme yetkisi de verilmiştir. Öğrenci dernekleri 1936 yılına doğru kapatılmıştır. Bu kapatılmalarda o dönemde yaşanan Hitler’in devlet anlayışı ve ırkçılık etkisinin hissedilmeye başlanmış olması olabilir.

1941 yılında öğrenci dernekleri yeniden açılmıştır. Fakat öğrenci dernekleri sıkı bir denetim altına alınmıştır. 1940 İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Nizamnamesi’ne göre öğrencilerle ilgi tüm işler bu derneklere bırakılmıştır. Öğrenci hizmetleri derneğin işidir.

²⁸⁴ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 425

Öğrenci dernekleri ile ilgili bir diğer düzenleme 14 Temmuz 1938 günlü ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda yer almaktadır.²⁸⁵ 13. madde öğrenci derneklerinin her ne şekilde olursa olsun siyasetle iştigal etmelerini yasaklamaktadır. Bu yasağa uymayanın cezası ise 3–6 ay arası hapis cezasıdır. Bu yasa çıktığında açık öğrenci derneği yoktu.

DP dönemi başladığında öğrenci dernekleri ile ilgili yasal alt yapının CHP döneminde oluşturulduğu görülmektedir. DP dönemine kadar kurulan öğrenci dernekleri ise şunlardır:

II. Meşrutiyetten (1908) Önce Kurulan Dernekler²⁸⁶

1. İttihad-ı Osmani Cemiyeti: Türkiye'de kurulan ilk öğrenci derneğidir. 21 Mayıs 1889'da kuruldu.
2. İhtilalci Askerler Derneği: 1903'te Kuleli Askeri İdadi (Lise) öğrencileri tarafından kuruldu.
3. Cemiyet-i İnkılâbiye: Eylül 1904'te Hukuk, Harbiye ve Tıbbiye öğrencileri tarafından kuruldu.
4. Selamet-i Umumiye Kulübü: 1906'da Hukuk Mektebi öğrencilerince kuruldu.
5. Askeri Tıbbiye Mektebi Cemiyeti: 1 Mayıs 1907'de Askeri Tıp Okulu öğrencileri tarafından kuruldu.
6. Nesli Cedid: 1908'de Hukuk ve Mülkiye Mektebi öğrencileri tarafından kuruldu.
7. Talabe-i Ulum Cemiyeti: Medrese öğrencileri tarafından kuruldu. Dinsel derneklerden birisidir.

II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Kurulan Cemiyetler

- 1- Müdavimin-i Mülkiye Cemiyeti: 14 Aralık 1908'de Mekteb-i Mülkiye öğrencileri tarafından kuruldu.
- 2- Darülfünun-u Osmaniye Cemiyeti: 23 Kasım 1910'da kuruldu. Hükümetçe ilk tanınan ve onaylanan öğrenci derneğidir.

²⁸⁵ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 430

²⁸⁶ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 437–438

- 3- Türk Ocağı: 12 Mart 1912’de resmen kurulmuştur. İşgal kuvvetlerine karşı kurulmuştur. Yükseköğretim gençliğinin ve yurt severlerin toplandığı en büyük örgüt olmuş ve 1931’de kapatılmıştır.
- 4- Milli Kongre: 11 Aralık 1918’de kurulmuştur. Tam anlamıyla bir örgüt değildir. Daha çok öğrencilerin toplandığı bir platform niteliği taşır.
- 5- Darülfünun ve Mekatibi Aliye Cemiyeti (Üniversite ve Yüksekokullar Derneği): 12 Nisan 1922’de Darülfünun Grevi adıyla anılan süresiz boykotu yürütmek amacıyla kurulmuştur.

Yukarıda ismi sayılan derneklerin dışında kısa ömürlü öğrenci dernekleri de kurulmuştur. Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemde, bu öğrenci dernekleri faaliyetlerine devam etmiştir.

1938 yılına kadar var olan öğrenci dernekleri kapatılmıştır. Fakat yeni öğrenci dernekleri 1940’lı yıllardan itibaren kurulmuş ve birçoğu da DP döneminde faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca DP döneminde de yeni öğrenci dernekleri kurulmuştur.

1923–1950 Yılları Arasında Kurulan Öğrenci Dernekleri:²⁸⁷

- 1- Milli Türk Talebe Birliği (MTTB): İlk kuruluşu 1916 yılındadır. Sonra 1924’te Tıp Fakültesi Talebe Birliği, Hukuk Fakültesi Talebe Birliği ve Mülkiye Talebe Birliği’nin bir araya gelmesi sonucu tekrar kurulmuştur. MTTB, 1926’da ilk kez milletlerarası çalışmalara katılmış, 1927’de Milletlerarası Talebe Birliği’nin kongresinde, Balkan Talebe Federasyonu’nu temsil etmiştir.²⁸⁸ 1936’da Hatay Mitingi sonrası MTTB kapatılmıştır. Üçüncü olarak, 4 Aralık 1946’da kurulmuş ve DP dönemi boyunca faaliyet göstermiştir.
- 2- İleri Gençler Derneği: Haziran 1944’te İstanbul’da kuruldu. Sol görüşlüdür. Irkçılığa ve Turancılığa karşıdır. Türkiye Gizli Komünist Şurası ile gizli bağları olduğu görülür.²⁸⁹

²⁸⁷ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 439

²⁸⁸ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri, s. 107

²⁸⁹ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri, s. 170

- 3- Türk Kültür Ocağı: Nisan 1946'da İstanbul'da kuruldu. Sağ görüşlü ve Türkçüdür. Daha sonra kurulacak olan Milliyetçiler Derneği'nin gerçek nüvesidir.
- 4- Türk Kültür Çalışmaları Derneği: 3 Eylül 1946'da İstanbul'da kuruldu. Sağ görüşlü ve Türkçüdür. Derneğin amacı; milli kültürümüzü ve benliğimizi zayıflatmayı amaçlayan hareketlere fikir yoluyla karşı koymaktır.²⁹⁰
- 5- Türk Gençlik Teşkilatı: İstanbul'da 1947'de kuruldu. Türkçüdür ve komünizmle mücadele amacı taşır. Teşkilatın özellikle Anadolu'da aktif faaliyet göstermesine önem verilmiştir.
- 6- İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği: 2 Temmuz 1946'da kuruldu. Harçlara karşı çıkan ilk öğrenci derneğidir. Öğrenci sorunlarıyla ilgilenen bir dernektir. Sol görüşlü bir öğrenci derneğidir. 1950'deki öğrenci olaylarında ismini duyurmuştur. 1951–52 Türkiye Komünist Parti (TKP) tutuklamaları sırasında dernek kapatılmıştır.²⁹¹
- 7- Türkiye Gençler Derneği: 1946–1949 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Sol görüşlüdür. Gizli Komünist Partisi'nin gençlik teşkilatı olarak kuruldu. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin Ankara'daki örneğidir.²⁹² Dernek merkezi sağ görüşlüler tarafından tahrip edildikten sonra kapatılmıştır.
- 8- Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği: 2 Nisan 1947'de Hukuk, Tıp, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (DTCF), Fen ve Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu öğrencilerince kuruldu. 1949'da Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na (TMTF) katılmıştır.
- 9- Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF): 17 Mayıs 1948'de İTÜ ve İstanbul Üniversitesi Öğrenci Birlikleri tarafından kuruldu. 1951 yılına geldiğinde bünyesinde 17 öğrenci derneğini²⁹³ barındıran en etkili öğrenci

²⁹⁰ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 183

²⁹¹ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 111

²⁹² Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 189

²⁹³ Ulus Gazetesi, 07.01.1951

derneklerinden birisi haline gelmiştir. DP döneminde üniversite gençliğinin büyük bir kısmını temsil etmiştir.

2. DP Döneminde Kurulan Öğrenci Dernekleri

1940’larda başlayan öğrenci derneklerinin kuruluşu DP döneminde de devam etmiştir. Bu dönem ağırlıklı olarak sağ görüşlü derneklerin kurulması dikkat çekicidir. Ve kurulan derneklerin bir kısmı ise, birden fazla derneğin birleşimiyle oluşan derneklerdir. Bu dönem kurulan öğrenci dernekleri ise şunlardır:²⁹⁴

- 1- Milliyetçiler Federasyonu: Nisan 1950’de İstanbul’da kuruldu. Sağ görüşlüdür. Türk Kültür Ocağı, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Derneği, Kayseri Türk Kültür Derneği ve Genç Türkler Cemiyetinin birleşimiyle oluşmuştur. Federasyonunun amacı, milliyetçi dernekleri birleştirmek, milliyetçi Türk gençliğini temsil ve komünizm karşısında mücadele etmektir.²⁹⁵
- 2- Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT): 1951’de Türk Kadınlar Birliği, Kızılay Gençlik Kolu, Yeşilay Gençlik Kolu, Anadolu Oymağı ve Milliyetçiler Derneği temsilcileri tarafından Milli Gençlik Komitesi olarak kuruldu. 1952’de de Türk Devrim Ocakları ve TEKSİF Sendikası katılmış ve adı TMGT olarak, 8 Mart 1954’te değiştirilmiştir.
- 3- Milliyetçiler Derneği: 13 Nisan 1951’de kuruldu. Sağ görüşlüdür. 22 Ocak 1953’te kapatıldı.
- 4- Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği: 7 Aralık 1956’da İstanbul’da kuruldu.
- 5- Fikir Kulübü: Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Fikir Kulübü olarak öğretim üyesi ve öğrenciler tarafından 1954’te kuruldu. 29 Nisan 1960 ve 555 K²⁹⁶ öğrenci olaylarına öncülük etti.
- 6- Hür Düşünce Kulübü: SBF öğrencileri tarafından Ankara’da kuruldu. Sağ görüşlüdür.

²⁹⁴ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 439–440

²⁹⁵ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri, s. 230

²⁹⁶ 05.05.1960 tarihli Kızılay’da DP karşıtı gösteriye verilen isim. Alpay Kabacalı, Türkiye’de Gençlik Hareketleri, s. 161

Yukarıda ismi verilen öğrenci dernekleri dışında her fakültenin ve yüksekokulun adıyla anılan öğrenci dernekleri vardır. Bu derneklerin büyük kısmı Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

3. DP Öncesi Öğrenci Olayları

Bu bölümde 1923–1950 yılları arasında görülen önemli öğrenci olaylarına değinilecektir. Bu dönemde yaşanan öğrenci olaylarının büyük kısmı, gündemdeki olaylara gösterilen tepkilerden oluşmasıyla dikkat çekmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra dikkat çeken ilk büyük öğrenci olayı 1924 yılının Kasım ayında, İstanbul'da yaşanan Tramvay Olayı'dır. İstanbul Tramvay Şirketi (Belçikalılara aittir) öğrencilere indirimli tarife uygulamıyordu ve bu konuda gelen talepleri de reddediyordu. Bunun üzerine MTTB, İstanbul Tramvay Şirketi'ne boykot ilan etmiştir. 15 Kasım'da polis ile öğrenciler arasında bazı olaylar yaşanmış ve iki öğrenci yaralanmıştır. Ertesi gün öğrenciler, bu olayı ve şirketi protesto etmiştir. Bu olay MTTB'nin kuvvet kazanmasına ve ileri de öğrenciler üzerinde etkili olmasına neden olmuştur.²⁹⁷

Nisan 1929'da, MTTB'nin liderliğinde yerli malı kullanma mitingi üniversite konferans salonunda yapılmıştır.

24.02.1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Mümessili Jannoui'nin şirket memurlarından birinin telefonda Türkçe konuşmasına kızması ve sonra bu memurun işine son vermesi ile ilgili haber çıkınca Vagonli Hadisesi yaşanmıştır. Darülfünun talebeleri ve MTTB Şubat ayının 25'inde şirketin önüne gelerek mesai bitiminde şirketi taşlamıştır. Öğrenciler polis tarafından dağıtılabilmektedir.²⁹⁸ MTTB'nin bu yıllardaki başkanı, DP döneminde Milli Eğitim Bakanlığı yapacak olan Tevfik İleri'dir.²⁹⁹

²⁹⁷ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 106

²⁹⁸ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 125

²⁹⁹ Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Her Yönüyle Tevfik İleri, s. 4

1933 yılında yaşanan bir diğer öğrenci olayının nedeni, Bulgaristan'ın Sofya şehri Razgard Kasabası'nda Bulgar gençleri tarafından Türk ve Müslüman mezarlığının tahrip edilmesidir. MTTB bir beyanname yayınlamış ve 20 Nisan 1933'de Bulgar Konsolosluğu'nun önüne çelenk koymuştur. Ardından geniş bir öğrenci topluluğu Taksim'e yürümüştür. Öğrenciler polisle çatışmaya girmiştir.³⁰⁰

MTTB'nin kapatılmasına neden olacak öğrenci olayı, 1936 yılında yapılan Hatay Mitingi'dir. 22.10.1936'da İstanbul Valiliği tarafından izin verilmemesine rağmen; MTTB, Hatay'daki Türklere yapılan baskıları protesto etmek ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını hatırlatmak için büyük bir miting yapmıştır. Öğrenciler polisle çatışmaya girmiş ve mitingi izleyen günlerde MTTB kapatılmıştır.³⁰¹

1940'ların başında -Milli Şef döneminde- otoriter bir ortam kurulmuştur. Gençlere bu ortamda en küçük bir eylemde bulunma hakkı verilmemiştir. Var olan öğrenci dernekleri sıkı denetim altına alınmıştır. 1945'de CHP, hala düşünce, vicdan, örgütlenme gibi temel özgürlüklerin yaşama geçmesini istemeyen tutumunu sürdürüyor, sıkıyönetim uygulamalarına devam ediyordu.³⁰²

Bu dönemin dikkat çeken yanı, Türkiye'de, Alman etkisi ile aşırı milliyetçi düşüncenin 1944'e kadar etkili olmasıdır. Öğrenci derneklerinin bazıları da bu ortamdan etkilenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan olaylardan bazıları İrkçı-Turancı nitelik taşımaktadır. Özellikle Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası³⁰³ sırasında öğrencilerin mahkeme salonunda ve çevresindeki gösterileri dikkat çekicidir. Kısa süre sonra bu olaylara adı karışan öğrenciler için tutuklamalar başlamıştır.³⁰⁴

İrkçı-Turancı düşüncenin yayılmaya başladığı bu dönemde, savaşın olumsuz şartlarından dolayı artan ekonomik ve toplumsal sıkıntılar da vardı. Bu nedenle karşıt

³⁰⁰ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 127

³⁰¹ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 155

³⁰² Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, s. 403

³⁰³ Nihal Atsız "Orhun" dergisinde "Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na açık mektup" başlıklı yazısında Sabahattin Ali'yi vatan hainliği ile suçlamış ve Sabahattin Ali Mayıs 1944'te Nihal Atsız' ı mahkemeye vermiştir. Bakınız; Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, s. 400

³⁰⁴ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 95-96

düşünce taşıyan öğrenci dernekleri de kurulmuştur. Bunlardan biri, İlerici Gençler Birliği (İGB) idi. Bu dernek aşırı milliyetçi öğrenci derneklerine karşı kurulmuştu.

1940-1950 yılları arasından çıkan en önemli olaylardan biri, Tan Olayı (4 Aralık 1945)'dir. Sol görüşlü olan Tan, Yeni Dünya Gazetesi ve Görüşler Dergisi CHP iktidarına karşı sert muhalefette bulunuyordu. 4 Aralık 1945'te, 10-15 bin kişilik bir öğrenci grubu tarafından Tan Matbaası ve Yeni Dünya Matbaası, ABC ve Berrak Kitapevleri kırılıp dökülmüştür.³⁰⁵ Olaylardan sonra hükümet geniş çaplı bir soruşturma yapmamıştır.

Bir diğer önemli olay ise; Ankara Üniversitesi'ndeki olaylardır (1947). Ankara'da sol görüşlü öğrencilerin çıkardığı "Ant" ve sol görüşlü öğretim üyelerinin yayımladığı ya da yazı gönderdiği "Adımlar", "Yurt" ve "Dünya" dergileri siyasal konulara değindikleri için çevrelerinde rahatsızlık yaratıyordu. Aşırı milliyetçi gençler Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden bazılarına saldırdılar. İzleyen günlerde çeşitli gösteriler yaptılar ve Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği'ni kurdular. Komünizme karşı gösteriler de devam etmekteydi. 27 Aralık 1947'de öğrenciler Ankara Üniversitesi'ne girip rektörün odasını basıp rektöre zorla istifa dilekçesi yazdırdılar. Ankara Üniversitesi senatosu ise solcu olmakla suçlanan öğretim üyeleri Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran ile ilgili karar verememiş ve İÜ ve AÜ ortak bir komisyon tarafından varılan kararlar suçsuz bulunmuşlardı.³⁰⁶ Fakat hükümet, mecliste kadrolarla oynayarak ve Ankara Üniversitesi' de baskılar yüzünden bu öğretim üyelerinin kürsülerini kaldırarak öğretim üyelerinin görevlerini sürdürmelerini engelledi.³⁰⁷

Görüldüğü gibi CHP döneminde sol görüşlü derneklere, öğretim üyelerine ve muhalefete karşı bir tavır oluşmuş ve komünizmle mücadele faaliyetleri CHP iktidarı döneminde başlamıştır. Bu anlayış DP döneminde de artarak devam edecektir.

³⁰⁵ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 104

³⁰⁶ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 114

³⁰⁷ Ernest E. Hirsh, Anılarım, s.368

CHP iktidarının son dönemlerinde, Ocak 1950’de İstanbul’da MTTB, Ankara’da Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği’nin organize ettiği Kıbrıs mitingleri ile Kıbrıs davası üzerine yükseköğretim gençliği dikkat çekmek istemiştir.³⁰⁸

4. DP Dönemi Öğrenci Olayları

4.1. DP Dönemi Öğrenci Olaylarının Nedenleri

DP çok partili hayata gerçek anlamda geçilen ilk dönem olması nedeniyle demokratik hayatın yerleşmesi ile ilgili sorunların yoğun yaşandığı bir dönemdir. Demokratik yaşama geçişte iç dinamikler kadar dış dinamiklerinde etkisi olması, Türkiye’nin Batı dünyasında yer almak istemesi dışarıdaki gelişmelerinde içerde yansıma bulmasına neden olmaktaydı. DP ile her ne kadar yeni bir dönem açılrsa, değer yargıları değişse de tek parti alışkanlıkları ve düşünceleri devam etmekteydi. Bu düşüncenin yol açtığı otokratik eğilimler kendini 1957’den sonra öğrenci hareketleri ile hissettirecektir.

DP ile başlayan yeni ekonomik yaklaşımlar ve bunların ileriki yıllardaki başarısızlığı toplumda yeni kaybeden sınıfların ve grupların oluşmasına yol açmıştır. Bu da DP’ye karşı öğrencileri harekete geçiren bir diğer olgu olarak öne çıkmaktadır.

DP önemindeki öğrenci olaylarının nedenlerini şöyle sıralamak mümkün;³⁰⁹

- a- DP’nin uyguladığı ekonomik politikaların iflas etmesi. Enflasyonu durdurmak için alışı tedbirlerin halkın alım gücünü azaltması ve halkın sıkıntılarını daha da artırmasıdır. Özellikle sabit gelirliler bundan en fazla etkilenenler olmuştur: Bürokratlar, subaylar, öğretim görevlileri, öğrenciler vb.
- b- İktisadi politikalardaki başarısızlığa rağmen DP’nin iktidarı kaybetmek istememesi, başarısızlıklarını kapatmak için memurlara, üniversitelere, yargıçlara, gazetecilere, muhalif siyasal örgütlere vs. karşı sindirme politikasına yönelmesi,
- c- Rejimin işleyişinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle diğer örgütlü güçlerin siyasal işleyişe karışma eğilimleri veya bunu çeşitli yollarla dile getirme çabaları,

³⁰⁸ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri, s. 222

³⁰⁹ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s.255–262

- d- Dış politikada yaşanan hayal kırıkları ve Türkiye'nin bu dönem izlediği dış siyasete duyulan tepkiler, özellikle yurtsever aydınlar ve öğrencilerin Türkiye'nin Batılı güçlerin sözcüsü durumuna düşmesine duydukları tepkiler,
- e- DP'nin ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarının sözcüsü konumunda olmaları ve diğer sınıfların bürokratlar, ordu mensupları, işçi, öğrenci vb. grupların muhalefete düşmeleri,
- f- DP'nin izlediği popülist politikalar, Atatürk İlkelerinden verilen tavizler ve bundan cesaret alan dini kesimlerin faaliyetlerine karşı Atatürkçü ve devrimci öğrencilerin tepkileri,
- g- DP iktidarı ile üniversiteler arasında yaşanan mücadele. İktidarın özellikle sol görüşlü veya muhalefet eden öğretim görevlilerine, öğrencilere yönelik sert tutumları. Buna bir örnek 14 Aralık 1950'de çıkan bir gazete haberine göre yurt dışındaki sol eğilimli öğrencilerin dövizlerinin kesileceğinin duyurulmasıdır.³¹⁰

4.2. DP Dönemindeki Başlıca Öğrenci Olayları

1955'e kadar ki öğrenci olaylarının, komünizmle mücadeleye hız vermek, dış siyasetteki gelişmelere (Kore Savaşı, Kıbrıs vb.) karşı öğrencilerin tepkilerini dile getirmek, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlılıklarını göstermek gibi konulara yönelirken; 1956'dan itibaren üniversite ve iktidar arasında başlayan mücadelenin etkisi ile öğrenci olaylarının hükümete yönelik gösteriler haline dönüşmeye başladığını görmekteyiz. 1958 yılından itibaren öğrenci olayları sıklaşmaya başlamış ve DP iktidarının devrilmesine kadar devam etmiştir. DP iktidarının devrilmesinde öğrenci olaylarının etkileri olmuştur.

Öğrencilerin kendi derneklerinin dışında siyasal partilerin gençlik kolları da kurulmuştur. Gençlerin büyük kısmı CHP eğilimi taşıdığı için, DP yükseköğretim gençliğinin siyasetle uğraşmasını engellemek istemiştir.³¹¹ 1950 seçimlerinden hemen sonra 18 Mayıs'ta 200–300 kişilik bir öğrenci grubunun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret etmesi ve bağlılıklarını bildirmeleri dikkat çekicidir.³¹² Bu

³¹⁰ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1923–1953, Cilt: I, s. 340

³¹¹ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 124

³¹² Cumhuriyet Gazetesi, 18 Mayıs 1950

ziyaret, bize öğrencilerin çoğunun ileriki dönemlerde alacakları tavırlar hakkında bize ipucu vermektedir.

1950–1960 yılları arasında yaşanan başlıca öğrenci olayları ise şunlardır:

4.2.1. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Cenazesindeki Olaylar (11–12.04.1950).

Dinine bağlı bir komutan olarak tanınan Çakmak'ın cenazesi, ulusal yas ilan edilmediği ve radyoda müzik yayınlarının devam ettiği gerekçesiyle, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Marmara Lokalinde toplantı tertip edildi. Ardından öğrenciler birçok sinema, tiyatro ve gazinonun camlarını kırdı.³¹³ 12 Nisan'da Çakmak, CHP karşıtı gösteriye dönüşen bir törenle büyük kalabalık tarafından Eyüp Mezarlığı'nda toprağa verildi.³¹⁴ Bu gösterilerde Milli Türk Talebe Birliği, Türk Gençlik Teşkilatı ve Türk Kültür Ocağı öğrencileri yer almıştır.³¹⁵

4.2.2. Çiçek Palas Olayı (15.5.1950).

Seçimlerin ertesi günü İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (İYTGD) öncülüğünde gençler Laleli Çiçek Palas'ta Nazım Hikmet'in serbest bırakılması lehinde kapalı salon toplantısı düzenlemiştir. Sağ görüşlü öğrenciler salonu basmıştır. Yaşanan kargaşanın ardından sağ görüşlü öğrenciler salondan çıkarılmış ve kalan öğrenciler kimlikleri tespit edilerek daha sonra mahkemede yargılanmıştır.³¹⁶ İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Türk Kültür Ocağı, Milli Türk Talebe Birliği Çiçek Palas'ta yaşanan olayları komünizm propagandası olarak gördüklerini beyan etmişlerdir.³¹⁷

4.2.3. İstanbul Komünizmi Lanetleme Toplantısı (4.9.1950).

İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği tarafından Komünizmi Tel'in toplantısı yapıldı.³¹⁸

4.2.4. Komünizmi Lanetleme Mitingleri (26.9.1950).

Ankara, İstanbul ve Eskişehir'de Komünizmi protesto mitingleri düzenlenmiştir. Mitinglerde

³¹³ Vatan Gazetesi, 12.04.1950

³¹⁴ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1923–1953, Cilt: I, s. 331

³¹⁵ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 118

³¹⁶ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 120–121

³¹⁷ Vatan Gazetesi, 16.05.1950

³¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 5.9.1950

komünizmin insanlık için ne derece zararlı olduğu ve insanca yaşama ortamını kaldırdığı belirtilerek bu rejimin çeşitli kötülükleri dile getirildi.³¹⁹

4.2.5. Kore Mitingi (9.12.1950). İstanbul’da Milli Türk Talebe Birliği tarafından Kore Miting’i organize edilmiştir. Gençlerin yürüyüşü İstanbul Üniversitesi’nden başlamış ve Taksim’e kadar devam etmiştir. Ankara yüksek tahsil gençliği de, Ankara’da Kore şehitlerini anmak amacıyla bir töreni Zafer Meydanı’nda düzenlemiştir. Törende yapılan konuşmalarda “Ankara gençliğinin insanlığın düşmanı olarak kabul ettiği komünizmi lanetlediği” belirtilmiştir. Trabzon, Eskişehir, İzmir’de mitingler yapılmıştır. Mitinglere halkın katılımı da yüksek olmuştur.³²⁰

4.2.6. Ankara Kıbrıs Mitingi (24.2.1951). Türkiye Milli Talebe Birliği Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhak edilmesi hakkındaki konuşmasından dolayı Yunanistan Başbakanı Venizalos’u ve Kıbrıs üzerinde oynanmak istenen oyunları protesto etmek için bir miting düzenlemiştir. Miting Lozan Meydanı’ndan başlamış ve Samanpazarı’nda sona ermiştir. Bu mitinge işçi sendikaları, kültür dernekleri, spor kulüpleri, Milli Türk Talebe Birliği ve yüksek öğretim öğrencileri katılmıştır.³²¹

4.2.7. Kırşehir’de Atatürk Hatıralarına Yapılan Saldırısı Kınama Mitingi (6.3.1951). Kırşehir’de Atatürk büstünün kırılması üzerine Milli Türk Talebe Birliği tarafından Kırşehir stadında bir miting tertip edildi. Ankara ve İstanbul’dan katılan yüksek tahsil talebeleri Atatürk’ün hatıralarına yapılan saldırıları protesto ettiler.

Aynı günün akşamı İstanbul’da Eminönü Halkevi’nde Milli Türk Talebe Birliği bir toplantı yapmıştır. Toplantı da Türk Kültür Ocağı üyesinden olan bazı şahsiyetlerin Atatürk aleyhindeki konuşma yapmalarını engellemiştir. Toplantı sonrası Milli Talebe Birliği ikinci başkanı Cumhuriyet Gazetesi’ne giderken bir grup tarafından saldırıya uğramıştır. Saldırganlar “pis Kemalistler sizi geberteceğiz”

³¹⁹ Toper Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 64

³²⁰ Vatan Gazetesi, 10.12.1950

³²¹ Ulus Gazetesi, 24.02.1951

demıştır.³²² Ertesi günü Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği’ de bir beyan vererek hem Kırşehir’de Atatürk hatıralarına yapılan saldırıları kınamış hem de MTTB ikinci başkanına yapılan saldırıyı kınamıştır.³²³

4.2.8. Konya İrticayı Lanetleme Mitingi (17.3.1951). Türk Gençlik teşkilatı tarafından Konya’da irticayı lanetlemek için bir miting yapıldı. Yoğun bir katılımın olduğu mitingde DP’li bir konuşmacının Menderes’ten “Dindar Başbakan” diye bahsetmesi ve asıl Atatürk’e aşırı bağlılık gösterenlerin lanetlenmesi gerekir demesi tepki çekti. Mitingde Türk Gençlik Teşkilatı adına konuşan Kubilay İmer’ in ise “Türk gençliğini sadece Türk Gençlik Teşkilatı temsil eder” ve “asıl lanetlenmesi gerekenler Kırşehir’de Atatürk’e bağlılıklarını ilan edenlerdir” demesi tepki çekmiştir.³²⁴

4.2.9. Büyük Doğu Dergisi Protestosu (20.3.1951). İstanbul’da Milli Türk Talebe Birliği tarafından Atatürk ve inkılâplar aleyhindeki yayınları yüzünden Necip Fazıl Kısakürek’in sahibi olduğu Büyük Doğu Dergisi önünde önün de iki bin den fazla üniversite öğrencisinin katıldığı bir protesto gösterisi yapıldı. Atatürk ve devrim düşmanları kınandı. Ardından Cumhurbaşkanı ve Başbakanı telgraf çekildi. Gösteri Beyazıt’tan başlayıp Büyük Doğu Dergisi önünde sona erdi. Ayrıca Başbakan Adnan Menderes’in “irtica yoktur bunu küçük bir grup iddia etmektedir” sözlerine, MTTB tarafından cevap vererek kendilerinin küçük bir grup olmadığı 27000 üyesi bulunan bir birlik olduklarını belirterek cevap vermiştir.³²⁵

4.2.10. Ticanileri Lanetleme Mitingi (30.6.1951). 26 Haziran’da Ankara Lozan Meydanı’ndaki Atatürk heykeline Ticiani tarikatından³²⁶ biri saldırdı. Ticiani tarikatının Atatürk heykellerine yönelik saldırılarının artması üzerine, 27 Haziranda Türkiye Milli Talebe Federasyonu bir basına bir açıklama yaparak Atatürk

³²² Ulus Gazetesi, 06.03.1951

³²³ Ulus Gazetesi, 07.03.1951

³²⁴ Ulus Gazetesi, 18.03.1951

³²⁵ Ulus Gazetesi, 21.03.1951

³²⁶ Ticiani Tarikatı. 1930’larda Kemal Pilavoğlu tarafından Ankara’da örgütlenmiştir. Ticiani Tarikatı 1949 yılında Atatürk heykellerine saldırmaya başlamış, laikliği dinsizlik olarak ilan etmiş, Türkçe ezanı küfür olarak gördüğünü söylemiştir. Kemal Pilavoğlu’nun 1951’de hapse atılmasıyla tarikat ortalıktan çekilmiştir. Ayşe Hür, <http://www.yeniasya.com.tr/2008/02/12/basin/h1.htm> (15.04.2008)

heykellerine yapılan saldırıları münferit meczup olayları olarak görmediğini bu saldırıların Atatürk'ün şahsında Türk devrimlerine yapıldığını belirterek, artık saldırıların durdurulması gerektiğini söylemiştir.³²⁷

Türkiye Milli Talebe Federasyonu 30 Haziran günü gericilik olaylarını ve Atatürk heykellerine yapılan saldırıları lanetlemek için Ulus Meydanı'nda Atatürk heykeli önünde üç saat süren bir miting yapmıştır. TMTF Başkanı bir konuşma yaparak “irticanın pusuda olduğunu fakat emellerini gerçekleştiremeyeceğini” söylemiştir.³²⁸ Aynı gün 11 ticani tutuklanmıştır.

4.2.11. İrticaya Karşı Basın Toplantısı (27.1.1953). Yüksek öğrenim gençliği irticayı tel'in etti. Milli Türk Talebe Birliği ve Ankara Üniversitesi Talebe Birliği, “Milliyetçiler Derneği'nin gericici ve yıkıcı hüviyetinden bahsederek bu derneğin ayrımcı ve tefrik edici bir tüzüğü olduğunu Atatürk'e ve eserlerine düşman bir zihniyete sığındığını, bu derneğin kapatılmasını sevinçle karşıladıklarını” bildirdiler.³²⁹ Milliyetçiler Derneği İstanbul'da Nisan 1954'te tekrar kurularak faaliyete geçmiştir.³³⁰

4.2.12. Atatürk'e Bağlılık Mitingi (11.02.1954). TMTF ve diğer gençlik kuruluşları Ankara'da Atatürk'e bağlılık mitingi düzenledi.³³¹

4.2.13. İstanbul Kıbrıs Mitingi (21.4.1955). Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından Taksim Kristal Gazinosu'nda organize edilen Kıbrıs adlı akademik toplantının sona ermesinden sonra toplantıdan çıkan kalabalık bir grup İstiklâl Caddesine kadar yürüyerek Kıbrıs olaylarını protesto etmiştir. İzinsiz gösteri yapıldığı için 22 kişi gösteriden sonra tutuklandı.³³²

³²⁷ Ulus Gazetesi, 27.06.1951

³²⁸ Ulus Gazetesi, 31.06.1951

³²⁹ Ulus Gazetesi, 28.01.1953

³³⁰ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 236

³³¹ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 238

³³² Vatan Gazetesi, 22.04.1955

4.2.14. İsmail Hami Danişmend'i Protesto (22.7.1955). 1703–1924 Açıklamalı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı eserinde Atatürk'e hiç yer vermeyen İsmail Hami Danişmend'in kitabı, Milli Türk Talebe Birliği Genel Merkezi'nde protesto amacıyla yakıldı ve külü yazara gönderildi. Türkiye Öğretmenler Derneği' de yaptığı açıklama da Milli Türk Talebe Birliğini desteklediklerini ilan ettiler.³³³

4.2.15. Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Vekâlet Emrine Alınmasına Tepkiler (3.12.1956). Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dekanı Turhan Feyzioğlu, Kasım 1956'da açılış konuşmasında muhtariyet ve iktidar ile ilgili konulara değindi. Bu konuşmasını ve hükümete karşı tavrını Doç. Dr. Mehmet Köymen Zafer Gazetesi'ndeki yazılarında ağır şekilde eleştirdi.³³⁴ Feyzioğlu'nun tek amacının hükümeti ve hükümeti destekleyenleri eleştirmek olduğunu iddia etti. Turhan Feyzioğlu'da bu yazılara cevap gönderdi.³³⁵ Cevabında, 1950'den sonra Siyasal Bilgiler'de kadro alan öğretim görevlilerinin mevkilerini elde etmek için nabza göre şerbet vermediğini, doğru bildiklerini söyledikleri için kanun dışı saldırılara maruz kaldıklarını ve açılış konuşmasında söylediklerinin arkasında olduğunu belirtmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Prof. Ahmet Özel, SBF açılış konuşması ve Zafer Gazetesi'ndeki yazısından dolayı, Turhan Feyzioğlu'nun siyasetle uğraştığını gerekçe göstererek, Ankara Üniversitesi Senatosu'ndan Feyzioğlu hakkında, bakanlık emrine alınması ile ilgili karar istedi. Fakat Ankara Üniversitesi Senatosu Feyzioğlu lehinde karar verdi.³³⁶ Buna rağmen, Prof. Turhan Feyzioğlu bakanlık emrine alındı. Bu karar üzerine, Doç. Dr. Aydın Yalçın istifa etti ve SBF öğrencileri dekanlarının bakanlık emrine alınmasını protesto etmek amacıyla dersleri boykot etti. Ardından cumhurbaşkanına müracaat edildi. Boykota Ankara Üniversitesi Talebe Birliği'de destek verdi. Fakültenin kuruluş yıldönümü etkinliklerinin yapılması da valilik tarafından yasaklandı.³³⁷ İstanbul Üniversitesi de, Ankara Üniversitesi'nde yaşanan olayları desteklediklerini ilan etti. Yaşanan boykot üzerine SBF, 4. sınıfı tatil etti. Ankara Üniversitesi'nde yaşanan istifalar, diğer fakültelere de sıçradı.

³³³ Vatan Gazetesi, 22.07.1955

³³⁴ Zafer Gazetesi, 15.11.1956

³³⁵ Zafer Gazetesi, 23.11.1956

³³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 01.12.1956

³³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 04.12.1956

Hükümet Ankara ve İstanbul'da yaşanan olaylar üzerine, Üniversiteler Kanunu'nda yeni bir düzenleme gündeme getirdi. Buna göre, Siyasal Bilgiler Fakültesi, yüksekokul haline çevrilecek ya da Hukuk Fakültesi'ne bağlı bir enstitü haline getirilecekti. Üniversitelerden bazı öğretim üyeleri tasfiye edilecekti.³³⁸ Prof. Turhan Feyzioğlu'nun göreve iade edilmesi ile Aralık ayı sonunda olaylar yatıştı. Üniversiteler Kanunu'ndaki değişiklikte bir süreliğine gündemden düştü.

4.2.16. Prof. Hüseyin Nail Kubalı Olayı (4.12.1956). İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'nin düzenlediği münazarada konuşma yapmak isteyen Prof. H. Nail Kubalı'ya polis engel olmuştur. Öğrencilerin yoğun isteği ve direnmesi üzerine Prof. H. Nail Kubalı kürsüye çıkarak bir konuşma yapmıştır.³³⁹ Prof. Turhan Feyzioğlu'na verdiği destekten dolayı böyle bir muamele ile karşılaşmış olabilir.

4.2.17. İstanbul Üniversitesi Açılışında Öğrenci Temsilcisinin Konuşturulmamasına Tepkiler (1.2.1957). İstanbul Üniversitesi'nin 503. öğrenim yılında başlaması nedeniyle düzenlenen törende öğrenci temsilcisinin konuşturulmaması olaylara neden olmuştur. İstanbul Üniversitesi Rektörü; "Talebelerin konuşturulmamalarının zararı yok. Fakat faydası da yok. Bu bir teamül meselesi." açıklamasını yapmıştır.³⁴⁰ TMTF öğrencileri Marmara Sineması'nda açılış programı hazırlayarak temsilcinin konuşturulmamasını protesto etmişlerdir.³⁴¹

4.2.18. Prof. Hüseyin Nail Kubalı Olayı (1958). Olayların başlangıcı 02.01.1958 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki demecinde "Meclis içtüzüğü kanuni değildir" başlığı altında yayınlanan demecedir. Devlet Bakanı Tevfik İleri 6 Ocak'da DP genel kurulunda bu demeci cevaplamıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. H. Nail Kubalı'nın vekalet emrine alınacağını anlaşılmaması üzerine öğrencilerin gösterileri başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Senatosu aldığı kararla Prof. H. Nail Kubalı'nın demecinin siyasi olamayacağını belirterek Milli Eğitim

³³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 06.12.1956

³³⁹ Toprak Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 65

³⁴⁰ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 242

³⁴¹ Toprak Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 65

Bakanlığı'na kararını bildirmiştir. Buna rağmen Milli Eğitim Bakanı Prof. Celal Yardımcı, Kubalı'yı bakanlık emrine aldı. Mart'ın 3'ünden itibaren öğrenciler dersleri boykot etmeye başladı. Gerginleşen üniversite iktidar ilişkileri İstanbul Üniversitesi'nin Başbakan şerefine verdiği ziyafetle yumuşamış ve Nisan'ın dördüncü Kubalı görevine iade edilmiştir.³⁴²

Nisan 1958'de Prof. H. Nail Kubalı derslerine başlamadan önce basına bir demeç verdi. Demecinde:

“...Bugünkü siyasi, iktisadi ve içtimai güçlüklerimizi arttırdığı veya arttıracığı kanaatine vardığım her yeni karar ve tedbir karşısında mevkiimin, unvanımın ve vicdanımın bana emrelediği normal ve meşru vazifeyi en ufak bir yılgınlık eseri göstermeden ifaya devam edeceğim tabiidir.... Hükümetle üniversite arasındaki bir ihtilaf mevzuunu ortadan kaldıran bu yeni karar aslında daha önce... gayri şahsi, devlet otoritesinin hukuki icapları hilafına münhasıran siyasal saiklerle, hakkımda ilmi ve umumi efkârı küçümseyerek alınan kararın düzeltilmesidir... Bu olay sadece “Kubalı Meselesi” ya da “Üniversite Meselesi” değil ... bir hürriyet ve zihniyet mücadelesidir....” demiştir.³⁴³

12 Nisan'da İstanbul Üniversitesi Senatosu, Prof. Kubalı'ya ihtar vererek bir ay derslere girmeme cezası verdi. Senato bu kararı verirken Kubalı'nın savunmasını almadan vermiştir. 15 Nisan'da 500'den fazla hukuk fakültesi öğrencisi Prof. Kubalı lehinde gösteri yaptı. Öğrenciler, rektörlük binası önünde “Senato, Kooperatif”, dekanlık önünde “istifa, istifa” diye bağırıldılar.³⁴⁴ Senato kararını onaylamayan profesörlerde derslerine girmemiştir.³⁴⁵ Üniversite Öğretim Üyeleri Yardımlaşma Derneği yaptığı kongrede Kubalı'nın kesilen maaş farklarının dernekçe ödenmesine karar verdi.³⁴⁶

13 Mayıs'ta Kubalı tekrar görevine başladı.³⁴⁷ Kubalı Olayı yaklaşık 3 ay sürmüş ve üniversite iktidar arasındaki gerginliğin iyice artmasına neden olmuştur.

4.2.19. İstanbul Kıbrıs Mitingi (8.6.1958). Kıbrıs'ta yaşanan olumsuz gelişmelere ve Türklere yapılan saldırılara karşı İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği

³⁴² Cumhuriyet Gazetesi, 10.04.1958

³⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 11.04.1958

³⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 16.04.1958

³⁴⁵ Akis, 19 Nisan 1958, Cilt: XII, Sayı: 206, s. 8

³⁴⁶ Akis, 22 Şubat 1958, Cilt: XII, Sayı: 198

³⁴⁷ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954–1978, Cilt: II, s. 442

Beyazıt Meydanı'nda 300 000 kişinin katıldığı büyük bir miting düzenledi. Mitinge Dr. Fazıl Küçük de katılarak konuşma yapmıştır. Mitingin amacı Kıbrıs'ın bir Türk yurdu olduğunu ilan etmektir. Mitingde bir kamyonla gelen DP bayraklarının açılması da olay çıkmadan öğrenciler tarafından engellenmiştir.³⁴⁸

4.2.20. Ankara Kıbrıs Mitingi (12.6.1958). Ankara Üniversitesi öğrenci kuruluşlarının da katıldığı Kıbrıs Mitingi İstanbul'daki mitingden sonra yapılmıştır. Miting Anıtkabir'de 150000 kişinin katıldığı “Ya Taksim, Ya Ölüm” sloganları eşliğinde yapıldı. Kıbrıs için kurulan Gönüllü Gençlik Ordusu'na 5 000'den fazla genç kayıt yaptırdı. Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından bastırılan afişler kullanılırken, Dr. Fazıl Küçük Ankara'da da bir konuşma yaptı.³⁴⁹

4.2.21. İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrencilerinin Yemek Ücretlerini Protestosu (11.9.1958). İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği aşevinde yemek ücretlerine yapılan zamları protesto etmiştir. Protestoya, 1800 üniversite öğrencisi katılmıştır. Öğlen yemekleri 115 Kuruş'tan 210 Kuruş'a, akşam yemekleri ise 100 Kuruş'tan 160 Kuruş'a yükselmişti. Öğrenciler, protesto afişlerinde sıkıntılarını şu şekilde dile getirmişlerdir: “Kırtasiye yok”, “Yatacak yer yok”, “Kalorili gıda yok”.³⁵⁰ İlerleyen günlerde öğrenciler ihtilal hazırlamakla suçlandı ve öğrencilerin müfettişler tarafından ifadeleri alındı.

4.2.22. Ankara Veteriner Fakültesi Öğrencilerinin Ders Boykotu (11.12.1958). Ankara Veteriner Fakültesi öğrencileri, Tıp mensuplarına verilmesi düşünülen ödenekten veterinerlerinde faydalanmalarını sağlamak amacıyla dersleri boykot etmişlerdir.³⁵¹

4.2.23. Büyük Doğu Dergisi'nin Atatürk Aleyhindeki Yayınlarının Protesto Edilmesi (19.3.1959). Büyük Doğu Dergisi'nde yayınlanan, Atatürk'ü hedef alan yazıya karşı protesto gösterileri yapıldı. Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat

³⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 09.06.1958

³⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 12-13.06.1958

³⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 12-13.09.1958

³⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 12.12.1958

Fakültesi ve diğer beş fakülte öğrenci birlikleri protestoyu düzenledi. Yayınladıkları bildiri de ise “küllenmiş irtica ve iftira ateşlerini körüklemeyi itiyad edinen bu yazarı Türk efkârı umumiyesi önünde şiddetle protesto ederiz” denmektedir.³⁵²

İstanbul, Ankara, İzmir ve Eskişehir yüksek öğrenim öğrenci kuruluşları da olayı protesto eden çeşitli beyannameler yayınlanmıştır.

4.2.24. İstanbul Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Öğrencilerinin Boykotu (24.3.1959). Mimarlık fakültesi öğrencileri ve öğretim üyeleri arasında iyi niyet toplantısı düzenlemek amacıyla öğrenciler harekete geçmiş fakat rektörlük toplantıyı son irticai faaliyetlerle ilgili zannederek başvuruyu reddetmiştir. Dekanda toplantıyı düzenleyen öğrenciler hakkında soruşturma açınca 23–24 Mart’ta Orman Fakültesi’nde öğrenci boykotları yaşandı. Fakülte 5 gün süreyle kapatıldı.³⁵³

4.2.25. Milli Türk Talebe Birliği’nin Irak’ta Türklere Karşı Yapılan Baskıyı Protestosu (13.5.1959). Milli Türk Talebe Birliği yönetim kurulu Irak’ta Türklere karşı yapılan baskıları görüşmüş ve bir basın toplantısı düzenleyerek Irak hükümetini protesto etmiştir.³⁵⁴ Gençler, basın toplantısında Türk gençliğinin Iraklı Türklerin yanında olduğunu belirtince Zafer Gazetesi bu açıklamayı hoş karşılamadığını belirterek MTBB’ nin cezalandırılması gerektiğini söylemiştir.³⁵⁵

4.2.26. Ankara Üniversitesi Öğrenci Derneklerinin Komünizm ve İrticai Protestosu (10.6.1959). 3 Haziran’da Mecelleyi öven bir öğrenci Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri aralarında olaylar çıkmasına neden oldu. İlahiyat Fakültesi Öğrenci Derneği irtica ile okullarının anılmasının basının suçu olduğunu beyan etti. Bu olaylar üzerine 10 Haziran’da Ankara Üniversitesi öğrenci dernekleri başkanları ortak bir bildiri yayınlarak komünizm ve irticai kınayan bir bildiri yayınladılar.³⁵⁶

³⁵² Cumhuriyet Gazetesi, 19.03.1959

³⁵³ Cumhuriyet Gazetesi, 27.03.1959

³⁵⁴ Topar Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 66

³⁵⁵ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri, s. 263

³⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 11.06.1959

4.2.27. Milli Türk Talebe Federasyonu Kongresi'nin Dağıtılması (15.7.1959). Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun 15. büyük kongresi iki ayrı şehirde birden toplanmıştır. Balıkesir'deki kongre sakın geçerken İstanbul'daki kongrede başkanlık seçimleri sırasında yaşanan olaylar üzerine polis müdahale etmiş ve öğrenciler zorla dağıtılmıştır. Olaylar sonucunda bazı öğrenciler mahkemeye verilmiştir.³⁵⁷

4.2.28. Saidi Nursi Protestosu (9.1.1960). Üniversite öğrencileri Saidi Nursi'nin serbestçe yurtiçi seyahatler yapmasını ve etrafına üniversite öğrencilerinden müritler toplamasını protesto eden bildiriler yayınlamışlardır. Milli Türk Talebe Birliği bir miting düzenlemek için girişimlerde bulunmuşsa da izin alamamıştır.

Üniversite öğrencileri 9.1.1960 tarihinde protesto mitingi düzenlemek isteyen öğrenciler İstanbul Üniversitesi bahçesinde Atatürk heykeli etrafında toplanmışlardır. Amaçları son günlerde memleketin çeşitli bölgelerinde görülen gericilik ve Nurculuk hareketlerini protesto etmektir.³⁵⁸ Fakat polis müdahale ederek öğrencileri dağıtmıştır.

4.2.29. Üniversite Gençliğinin Polis Bumin Ymanoğlu'na Boks Eldiveni Hediye Etmesi (16.1.1960). İÜ Hukuk Fakültesi Öğrenci Cemiyeti, Polis Bumin Ymanoğlu'na bir boks eldiveni göndererek son zamanlarda gençliğe ve gazetecilere karşı izlediği sert tutumu protesto etmişlerdir.³⁵⁹

4.2.30. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni Okul Haline Getirecek Kanun Teklifine Karşı Tepkiler (7.2.1960). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni yüksekokul haline getirmeyi hedefleyen kanun teklifinin TBMM'ye verilmesi protestolara sebep olmuştur. Siyasal Bilgiler Fakültesi Talebe Cemiyeti açıklama yaparak “mecliste hazırlana tasarıdan

³⁵⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 16.07.1959

³⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 10.01.1960

³⁵⁹ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 271

ürkmediklerini, fakülteleri medreseye ifrağ edilse bile Atatürk inkılâplarına olan inançlarından feragat etmeyeceklerini” bildirdiler.³⁶⁰

4.2.31. İstanbul’da Tekniker Okulu Öğrenci Yürüyüşü (2.3.1960).

İstanbul’da Akşam Tekniker Okulu öğrencileri sessiz yürüyüş yaptı. Öğrenciler Sultan Ahmet’ten Taksim’e yürüdü. Burada yaşanan gelişmeler üzerine polis öğrencileri dağıttı. Öğrencilerin yürüyüşlerinin sebebi ise 2 Mart’ta Resmi Gazete’de yayınlanan bir kararla 6 yıl önce onlara tanınmış olan proje yapma haklarının kaldırılmasıdır.³⁶¹ Bu yasa ile Belediye sınırı içinde yüksek mühendis, yüksek mimar, mimar ile mühendis bulunmadığı takdirde 300 metrekareyi geçmeyen basit binaların hesaplarını yapabileceklerdi.³⁶²

Diğer illerdeki tekniker okullarının öğrencileri de protestolara ilerleyen günlerde katılmıştır. Ankara Gündüz ve Akşam Tekniker Okulları Öğrenci Dernekleri basın toplantısı yaparak iki aya kadar Milli Eğitim Bakanlığı bu kararı değiştirmezse öğrencilerin okullarını bırakacağını duyurmuştur.³⁶³ Protestolar bir hafta boyunca basına yansımıştır.

4.2.32. Sultanahmet’teki Öğrenci Olayları (19.3.1960).

19 Mart 1960 günü CHP’ye giriş bildirgelerini İsmet İnönü’ye imzalatmak için İstanbul Sultanahmet’teki CHP İl Merkezi’ne giden bini aşkın öğrenci İsmet İnönü gelirken gösteri yapmıştır. Bu sırada “ya ya ya, şa şa şa, İsmet Paşa çok yaşa”, “Hürriyet, Hürriyet” diye sloganlar atmışlardır. Polis bunun üzerine kalabalığa müdahale etmiş ve 31 genç tutuklanmıştır. Daha sonra öğrenciler polis tarafından zorla dağıtılmıştır.³⁶⁴

4.2.33. 1 Nisan 1960 Öğrenci Olayları.

Bin kadar Ankara Üniversitesi öğrencisi, İkinci İnönü Zaferi yıldönümü dolayısıyla CHP Genel Merkezi’ne giderek

³⁶⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 08.02.1960

³⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 03.03.1960

³⁶² Akis, 9 Mart 1960, Cilt: XVII, Sayı:293, s.19

³⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 06.03.1960

³⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 20.03.1960

İsmet İnönü'yü ziyaret ederek gösteri yapmışlar ve CHP'ye yazılmışlardır.³⁶⁵ Bu gösteriye polis müdahale etmemiştir. İsmet İnönü gençlere “insan haklarını bilen, anlıyan, savunan gençler olunuz, önümüzdeki günlerde sizi önemli vazifeler bekliyor” demiştir.³⁶⁶

4.2.34. Kızılay Olayları (19.4.1960). Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasından sonra aldığı ilk kararlar, siyasi partilerin ve gençlik kuruluşlarının faaliyetlerini yasaklamakla ilgili olmuştur.

Ankara gençliği bu kararları protesto etmek için Kızılay Meydanı'nda miting düzenlemiştir. Düzenlenen mitingde emniyet kuvvetleriyle çatışmaya giren 11'i öğrenci olmak üzere 22 kişi tutuklanmıştır.

4.2.35. İstanbul Üniversitesi Bahçesindeki Kanlı Olaylar (27.4.1960). İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan bir grup öğrenci Tahkikat Komisyonu'nu Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle protesto etmek istemişlerdir. İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler polis kordonunu yararak Beyazıt Meydanı'na girmiştir. Emniyet kuvvetlerinin öğrencileri dağıtmak istemesi üzerine çatışma çıkmış pek çok öğrenci yaralanmıştır.³⁶⁷

Polis müdahalesi ve öğrencilerin yaralanması üzerine olaylar daha da büyümüş İstanbul Beyazıt Meydanı'nda toplanan öğrenciler hükümet aleyhine gösteriler yapmıştır. Bu gösteriler sırasında Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz ölmüştür.³⁶⁸ Gösteriler sırasında polis ve öğrenciler arasında gerginlik artmış ve bu gösterilerde de çok sayıda öğrenci yaralanmıştır. 28 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.

4.2.36. Tıp Talebe Cemiyeti Kongresi'nin Dağıtılması (27.4.1960). İstanbul Üniversitesi Tıp Talebe Cemiyeti normal yıllık kongresini Marmara Öğrenci

³⁶⁵ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 129

³⁶⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 02.02.1960

³⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 02.06.1960

³⁶⁸ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954–1978, Cilt: II, s. 470

Lokali’nde yaparken, kongre polis tarafından dağıtıldı. Kongre sırasında öğrenciler “Devrim Grubu” ve “Derman Grubu” olarak ikiye bölünmüştü. Müdahalenin sebebi ise öğrencilerin, Güney Kore Üniversite öğrencilerine telgraf çekmek istemeleridir.³⁶⁹

4.2.37. 29 Nisan Olayları (29.4.1960). 27 Nisan’da İstanbul Üniversitesi’nde yaşanan kanlı olayları ve Tahkikat Komisyonu’nu protesto etmek için Ankara Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi’nde protesto gösterileri düzenlemiştir. Hukuk Fakültesi gösterileri polis tarafından zorla dağıtılmış yaşanan olaylar Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne sıçramıştır.³⁷⁰ Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki olaylar çatışmaya dönüşmeden önce öğrenciler, öğretim üyeleri ve hatta rektör polislerden Hukuk Fakültesi’nden polisin çekilmesi halinde olayların sona ereceğini söylemesi ve öğrencilerin dağılacağını bildirmesine rağmen polisin sert tavrını devam ettirmesi olayların başlamasına neden olmuştur.³⁷¹

Olayların büyümesi üzerine askerler öğrencilerin üzerine ateş açmış ve bazı öğrenciler yaralanmıştır. Olaylar sırasında profesörler, öğretim üyeleri, memurlar ve müstahdemlerde polis şiddetine maruz kalmıştır. Yaşanan bu olaylar üzerine İstanbul ve Ankara Üniversiteleri ve öğrenci yurtları birer ay süreyle kapatılmıştır.

27–29 Nisan olayları ile ilgili basının yazı, resim ve haber yayınlanması İstanbul Örfi İdaresi tarafından yasaklanmıştır.³⁷² Öğrenci olayları içinde 27–29 Nisan Olayları DP iktidarı dönemindeki en büyük olaylar olduğu kadar, 27 Mayıs 1960 darbesinin yapılmasındaki etkenlerin başlıcaları arasındadır.

4.2.38. 2 Mayıs 1960 Öğrenci Yürüyüşü. İstanbul’da NATO Balkanlar Kurulu toplantısının yapıldığı Belediye Sarayı’na öğrenci yürüyüşü yapılmıştır. Bildirilerinde dağıtıldığı bu yürüyüş askerlerin müdahalesi ile dağıtılmıştır. Askerler

³⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 28.04.1960

³⁷⁰ Alpay Kabacalı, Türkiye’de Gençlik Hareketleri, s. 156

³⁷¹ Ankara Profesörler Kurulu’nun Kararı, Cumhuriyet Gazetesi, 02.06.1960

³⁷² Ulus Gazetesi, 29.04.1960

öğrencilere karşı süngü takmış ve olayları sırasında bir öğrenci boğazından yaralanmıştır.³⁷³

4.2.39. Beşyüz Elli Beş Kızılay Olayları (555 K) (5.5.1960). DP taraftarlarının Ankara Kızılay Meydanı'nda bir miting yapacağı haberi duyulmuş; fakat mitingde DP karşıtlarının sayısı daha fazla olmuş ve miting DP karşıtı bir miting haline gelmiştir.³⁷⁴ Mitinge katılan DP karşıtları “555 K” parolasını kullanmışlardır. Parolanın anlamı beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da dır.

O sırada TBMM'den çıkan Menderes Kızılay'a gelerek olayları yerinde görmek istemiştir. Kızılay'da Menderes'i gören gençler “Menderes istifa” ve “Hürriyet” sloganlarını atmışlar ve Menderes'i aralarına almışlardır. Daha sonra Menderes emniyet kuvvetleri tarafından bir arabaya bindirilerek uzaklaştırılmıştır. Örfi İdare Kızılay Olaylarını gerekçe göstererek Ankara'da on kişiyi aşan grupların cadde ve sokaklarda dolaşmasını yasaklamıştır.³⁷⁵

4.2.40. Harp Okulu Yürüyüşü (21.5.1960). Harp Okulu öğrencileri silahsız ve üniversitelilerin katılmadığı bir yürüyüşü Orduevi önünden başlatmışlar ve Çankaya'ya doğru hareket etmişlerdi. TBMM civarında topluluğun önü süvari birliği tarafından kesilince grup Zafer Anıtı'na çelenk koyup İstiklal Marşı söyledikten sonra dağılmışlardır.³⁷⁶ Bu olaydan sonra yedek subay ve harb okulları 3hafta önce tatile çıkarılmıştır.³⁷⁷ Harb Okulu öğrencilerinin yürüyüşüne polis ya da jandarma müdahale etmemiştir.

4.3. Öğrenci Olaylarını Destekleyenler

DP döneminde meydana gelen öğrenci olaylarının destekleyen iki önemli güç CHP ve üniversite öğretim üyeleri diyebiliriz. DP'ye karşı eleştirileri artan bu iki

³⁷³ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 160

³⁷⁴ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 161

³⁷⁵ Zafer Gazetesi, 06.05.1960

³⁷⁶ Toper Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 66

³⁷⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 25.05.1960

güç, öğrenci hareketlerini de desteklemekten geri kalmamıştır. Ayrıca gençleri mali yönden destekleyen birçok işadami, memur, banka ve işçi teşekkülleri de vardı.³⁷⁸

Yukarıda verdiğimiz öğrenci olaylarından 19 Mart ve 1 Nisan 1960 tarihindeki olaylardaki öğrencilerin CHP'ye üye olmaları sırasında yaptıkları gösteriler dikkatimizi çekmektedir. Arcayürek öğrencilerle CHP'nin yakın ilişkisini şu şekilde ortaya koymaktadır: "...Kimi gençlik örgütlerinin bildirileri CHP teksir araçlarında çoğaltılıyordu, etkili kimi gençlik örgütlerini yönetenlerin çoğu ise CHP'li idi." (Arcayürek, 1983, s.129). İsmet İnönü'nün 23 Haziran 1951'de "Üniversiteliler İnkılâp Ocağı"nı açması,³⁷⁹ CHP gençlik kollarının üniversite çevresinde faaliyet göstererek partilerine olan desteği artırma çabaları, ya da en azından sempatiyi artırma çabaları, CHP'nin yükseköğretim gençliği ile ne kadar yakın ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.

DP üniversite çatışmasının taraflarından birisi olan üniversite öğretim üyelerinin düşünceleri, ister istemez öğrenciler üzerinde etkili olmuştur. Hükümete karşı başlayan öğrenci hareketlerinde bazı üniversite hocalarının destekleyici rolleri olmuştur. Öğretim üyelerinin siyasi düşüncelerinin dışında fiili yardımları da olmaktadır. Öğrencilerin hazırladıkları beyannamelerin çoğaltılmasında öğretim üyeleri özellikle asistanların çok yardımı olmaktadır.³⁸⁰ Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki 29 Nisan 1960'daki olaylarda, öğretim üyelerinin öğrencilerle beraber hareket ettiğini, Kabacalı şu şekilde ifade etmektedir: "...Profesörler, doçentler, asistanlar, sadece öğütlerde bulunmakla kalmıyor, aynı anda yapılan hazırlıklara da katılıyordu. Aralarında kenara çekilmiş kimse yoktu. Çıkıp "Yahu çocuklar, bu kadar ileri gitmeyelim" diyen bir öğretim üyesi görülmedi." (Kabacalı, 1992, s.152)

DP iktidarı da öğrenci olaylarında öğretim görevlilerini destekleyici olarak suçlamaktadır.³⁸¹ Aynı zamanda üniversiteye siyasetin sokulmasında, eski öğretim

³⁷⁸ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 290

³⁷⁹ Ulus Gazetesi, 24.06.1951

³⁸⁰ Muammer Taylak, Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet'te Öğrenci Hareketleri, s. 290

³⁸¹ Toper Akbaba, Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması, s. 68

üyesi olan CHP milletvekilleri de suçlanmaktadır. Bunların başında Dr. Nihat Erim gelmektedir. Yine Prof. Turhan Feyzioğlu ve Prof. H. Nail Kubalı hakkında “CHP için çalışıyorlar” diye birçok iddia ortaya atılmıştır.

Öğrenciler üzerinde sol görüşlü örgütlerde etkili olmuştur. Fakat bu son derece sınırlı düzeyde kalmıştır. Çünkü DP, CHP ve büyük öğrenci dernekleri komünizmi ortak bir tehlike olarak görmekteydi. İstanbul Yüksek Tahsil Derneği’nin diğer öğrenci dernekleri tarafından komünizmle suçlanması ve Türkiye Komünist Partisi’nin kapatılması sırasında, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği’nin de kapatılması bize sol görüşlü örgütlerin öğrenciler üzerinde etkilerinin olduğunu göstermektedir.³⁸²

Öğrenci olaylarının büyümesinde DP iktidarının uyguladığı politikalar da etkili olmuştur. DP, kendi isteklerini dinlemeyen öğrenci derneklerini bastırma politikası izlemiştir. Örneğin, Milli Türk Talebe Birliği borçlarından dolayı mahkeme kararıyla Ocak 1960’ta sokakta kalmış, devlet kurumlarından yardım istemesine rağmen hiçbir kurum yardım etmemiştir. Bu yüzden faaliyetlerine bir süre çadırdan devam etmek zorunda kalmıştır.³⁸³ Ayrıca öğrencilerin yurt, burs problemleri tam olarak çözülememiştir. Siyasi açıdan öğrenci dernekleri irticai 1951’den itibaren tehlike olarak görmüş, DP ise bu korkuların giderilmesinde tam anlamıyla başarı sağlayamamıştır. Büyük Doğu Dergisi’nin yayınları, Said-i Nursi’nin üniversite çevresinde örgütlenme çabaları, çeşitli tarikatların rahatça hareket etmeleri, Türk Milliyetçiler Derneği ve Türk Gençlik Teşkilatı’nın irticai faaliyetlere karşı hareket eden öğrenci derneklerine karşı mücadeleleri DP’ye karşı bir kuşku oluşmasına neden olmuştur.

DP öğrenci dernekleri ile anlaşma yerine CHP karşı oluşturduğu Vatan Cephesi’ne öğrencilerin katılmasını istemiştir. Bunu DP’de 1960’da kurulan Gençlik Bürosu’nu kullanarak yapmaya çalışmıştır.³⁸⁴ Öğrenci derneklerini doğrudan kendi yanına çekme imkânı yoksa bu derneklerin yönetimlerini ele geçirmek için çaba

³⁸² Vatan Gazetesi, 16.05.1950

³⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 20.01.1960

³⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 25.03.1960

göstermiştir. Seçimler yoluyla öğrenci dernekleri kontrol altına alınamıyorsa, dernek kongrelerinin yapılması engellenerek ya da yarıda kalması sağlanarak derneklerin etkinlikleri azaltılmaya çalışılmıştır.³⁸⁵ CHP’de DP ile üniversite gençliği arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi için elinden geleni yapmıştır. Buna örnek olarak CHP’nin 1960’da öğrenciye verilen bursların 175 Lira’dan 300 Lira’ya yükseltilmesi için meclise sundukları talep verilebilir. DP milletvekilleri bunu DP’yi zor durumda bırakmak amacıyla yapılan bir girişim olarak görmüşlerdir.³⁸⁶

5. Öğrenci Olaylarının Etkileri

DP döneminde meydana gelen öğrenci olaylarının 27 Mayıs İhtilali’ne giden yolda etkisi fazla olmuştur. Özellikle 27–29 Nisan 1960 Olayları’nın kanlı çatışmalar haline gelmesi bu ihtilalin gerekçelerinden birisi olması yönünden dikkat çekicidir. İhtilalden sonra DP yöneticilerine yönelik yapılan suçlamalardan biri de 27–29 Nisan Olayları’yla ilgilidir.³⁸⁷

27 Mayıs’tan sonra egemen olan inanışa göre; 27 Mayıs Devrimi’ne ulaştıran iki büyük güç kaynağı ordu ve gençlikti. 27 Nisan Olayları’nın birinci yıl dönümünde İstanbul’da düzenlenen büyük gösteriler bunun kanıtıdır.³⁸⁸ Ayrıca Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı’na (TMGT) radyoda “Gençlik Saati” yayımlama olanağı verilmesi de bunu kanıtlamaktadır.

Öğrenci olaylarının bir diğer etkisi ise; üniversitelerin politize olmasını artırmasıdır. DP-Üniversite çatışması sonucu üniversitelerde yapılan bilimsel araştırmalar büyük azalma olmuş ve üniversiteler politize olarak verimlilikleri de düşmüştür.

Öğrencilerin 1950’lerdeki örgütlü hareketleri, DP döneminin son yıllarına doğru gösterdikleri siyasi tavırları, kendilerinden sonraki öğrencileri de etkilemiştir. 1960’ların sonlarında öğrencilerin daha örgütlü olması ve siyasi düşüncelerini daha

³⁸⁵ Akis, 3 Şubat 1960, Cilt: XVII, Sayı:288, s. 21

³⁸⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 27.02.1960

³⁸⁷ Cahide İleri (Aksoy), Tevfik İleri Yassıda ve Kayseri Günlükleri, s. 134

³⁸⁸ Alpay Kabacalı, Türkiye’de Gençlik Hareketleri, s. 167

sert savunmaları öğrenciler arasında çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. Öğrencilerin 1960 darbesine giden yoldaki etkileri bilindiği için, 1960'dan sonra kurulan iktidarlar her geçen gün öğrencilerin siyasetle uğraşmaması fikrini daha çok benimsemiştir. 1980 askeri darbesi ile tüm öğrenci dernekleri tamamen denetim altına alınmıştır. Siyasetle uğraşan öğrenciler de ağır baskılar görünce, 1980 sonrası kuşak yükseköğrenim gençliği örgütlü hareket etmekten ve siyasetle ilgili tavır koymaktan çekinmeye başlamıştır.

VII. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ VE ÜNİVERSİTE İLİŞKİLERİ

CHP ve DP yeni demokratik düzeni tam olarak benimseyememişlerdi. Ne demokratlar, ne de CHP sorumlu bir muhalefet yapmayı ve muhalefeti kabul edebilmeyi öğrenmişti. CHP, hükümetin ekonomi ve din politikalarını çok şiddetli eleştirmiş; buna karşılık ise, DP muhalefeti baskı altına almaya çalışmıştır.

1954 yılına kadar üniversiteler ve iktidar arasında belirgin olarak bir çekişme görülmemektedir. Bu döneme kadar DP hem siyasi anlamda hem de ekonomik anlamda başarılı bir politika izlemiştir. Özellikle ülkenin gelişme hızının artması ekonomik anlamda büyük bir canlanmaya neden olmuştur. CHP'nin muhalefeti ise, DP'nin çoğunluğu sayesinde rahatça karşılanmaktaydı. Fakat 1954'te başlayıp birkaç yıl süren kuraklık ekonomiyi çok olumsuz etkiledi. Tarım ürünlerinde ihracat durdu; bu da ithalatın azalmasına neden oldu. Döviz sıkıntısı başladı.³⁸⁹ İzlenen ekonomi politikaları ise yetersiz kaldı. 1957'den sonra artan yüksek enflasyon sabit gelirli kesimleri olumsuz etkilemiştir. DP ekonomi alanındaki başarısızlığı popülist politikalarla kapatmaya çalışmış; bu durum da, Atatürk devrimlerinden rahatsız olan kesimlerin daha rahat hareket etmesine neden olmuştur. Üniversiteler ve üniversiteyi oluşturan öğretim üyeleri ile öğrenciler ise, rahatsız olmuştur. CHP ise DP'yi zor durumda bırakmak için 1951'lerden itibaren irtica korkusunu işlemiştir. DP ise bu korkuyu azaltmak için irticai tehlikenin olmadığını iddia etmiştir. Fakat yine de çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan ilki Atatürk'e karşı işlenen suçlarla ilgili kanun çıkarılmasıdır.³⁹⁰ Ardından zaman zaman çeşitli tarikatlarla karşı tutuklamalara girişilmesidir.³⁹¹

³⁸⁹ Recep Şükrü Apuhan, 27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler, s.115

³⁹⁰ Ulus Gazetesi, 26.06.1951

³⁹¹ Nurcularla ilgili iddianame hazırlandı, Cumhuriyet Gazetesi, 12.01.1960

Basın da DP iktidarı tarafından denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Çünkü aydınların, öğretim görevlilerinin en iyi kamuoyu oluşturma yöntemi basındı. DP ise, bunu engellemek amacıyla üniversitelerle çatışırken basın kuruluşlarıyla da mücadele içine girmişti. Sadece 1960 yılında mahkemelerdeki basın davası sayısı 21'dir.³⁹² İktidarının son yıllarına bakıldığında, DP sözcüsü durumundaki Zafer Gazetesi bile kapatılmaktan kurtulamamıştır. Bunun dışında ulus, cumhuriyet, vatan, milliyet, hür adam gibi birçok gazete ve dergi çeşitli sürelerle kapatılmıştır.³⁹³

Üniversiteler, 1946 Üniversite Kanunu'na göre düzenlenmişti. Ve Alman sistemi esas alınmıştı. Bu sistemdeki en temel sıkıntı ise enstitü ve profesörlük az, buna karşılık bir boşluk bulana kadar uzun yıllar profesörlere düşük aylıkla hizmet eden alt kadrolar çoktu. Emeklilik yasaları olmadığı ve emekli aylıklarının, ücretlerle kıyaslandığında çok düşük kalması nedeniyle, profesörlerin çoğu ölene kadar kürsülerinden ayrılmıyordu. Böylece alt kadroların yükselme fırsatları kısıtlanıyordu. Kürsü boşaldığında çok şiddetli çatışmalara neden oluyordu. Düşük ücretli ve mutsuz alt düzey fakülte kadroları bunun sonucunda gruplar oluşturdu, bir bölümü emellerini şu ya da bu parti aracılığıyla gerçekleştirmek için politikaya atıldı ve içlerinde çok yükselenler oldu. Öğretim üyelerinin maddi sıkıntılarını çözme yolunda DP iktidarı son yılında girişimde bulunmuş³⁹⁴ fakat geç bir müdahale olduğu için yeterli olmamıştır.

Politikaya atılanların başarıları üniversite sınıflarına politikanın girmesini hızlandırmıştır. Özellikle hukuk ve siyasal bilimler fakültelerinde, fakülte üyeleri yurttaş olarak politikaya atılma haklarının dışında fikirleriyle öğrencilerini etkilemişlerdir.³⁹⁵ Bu da, iktidarda üniversitelere karşı olumsuz bir hava oluşturmuştur. Sadece üniversitelere karşı değil, toprak ağaları ve ticaret burjuvazisinin sözcüsü olan DP iktidarı sivil ve asker bürokrasi ile aydınlara karşı olumsuz bir tutuma sahip oldu.³⁹⁶ Bu olumsuz tutum tarafların arasının 1950'lerin ikinci yarısında açılmasına neden olacaktır.

³⁹² Cumhuriyet Gazetesi, 19.05.1960

³⁹³ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954-1978, Cilt: II, s. 470

³⁹⁴ Üniversite tazminatına zam mecliste, Cumhuriyet Gazetesi, 17.04.1960

³⁹⁵ Stanford J. Shaw&Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 484

³⁹⁶ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, s. 117

Fakülte üyelerinin çoğu, ekonomik sorunlar karşısında devletçi çözümler benimsediği için, bunların çoğu CHP'ye ya katıldı ya da destekledi. Ve iktidardaki partiye karşı giderek artan oranda eleştirilerini arttırdı.³⁹⁷

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren üniversitelerle büyük sorunları olmadığını daha önce belirtmiştik; fakat DP izlediği siyaset, gerginliğin tohumlarını atmıştır. DP'nin ilk dönemler izlediği politikalardan en dikkat çeken ise; komünist avı ve din politikalarındaki faaliyetleridir. Özellikle eğitim camiasından komünistleri temizlemek temel hedeflerden biri olarak kabul edilmiştir. Komünizme karşı eğitimle, manevi ve milli değerleri yüksek öğrenciler yetiştirilecek ve komünizm tehlikesi etkisiz hale getirilecektir. Yani din politikaları ve komünizm düşmanlığı beraber uygulanacaktır. DP'nin en etkili Milli Eğitim Bakanlarından olan Tefvik İleri bu durumu şöyle ifade etmektedir: "...Nerede olursa olsun, komünizmle mücadele etmek azmindeyiz. Komünizm gözle görülmeyen bir mikrop kadar tehlikelidir."³⁹⁸

Yine Tefvik İleri, üniversitelerdeki komünistlerle ilgili olarak şunları söylemektedir: "...Bir de komünist temayüllü hocalar var. Zaten komünistlik ahlâksızlık, sefaletle beraber yürür. Kendisine komünist diyebileceğimiz delillerle sahip bulduğumuz hocaları mahkemeye vermekte ve taretmekte tereddüt etmeyeceğiz..."³⁹⁹ Tefvik İleri ile 16 Aralık'ta yapılan bir görüşmede de bu düşünceleri görmekteyiz. İleri; "...Öğretmenlerin siyasetle meşgul olmalarının kanuna aykırıdır, profesörler içinde Ankara Üniversitesi Senatosu'nda bu mevzu ile ilgili bir karar alındı ve İstanbul Üniversitesi de buna benzer bir karar verecektir... Maarif sistemi içinde komünizmle mücadele halindeyiz..."⁴⁰⁰ 1953 yılında Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak'ın 1994'teki bir konuşmasında "Esasen, daha dikkatle olaylara bakacak olursak, Türkiye'nin yetmiş yıllık geçirdiği her buhranın altında, açık veya sinsi, komünistin parmağı vardır..."⁴⁰¹ demesi, bize DP kadrolarının düşüncesi hakkında açıkça bilgi vermektedir.

³⁹⁷ Stanford J. Shaw&Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 484

³⁹⁸ Zafer Gazetesi, 21.08.1950

³⁹⁹ Zafer Gazetesi, 26.10.1950

⁴⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 16.12.1950

⁴⁰¹ Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Her Yönüyle Tefvik İleri, s. 36

Komünizme karşı çeşitli dernekler kuruldu ya da var olan dernekler daha aktif hale getirildi. Bu derneklerden bazıları; Türk Milliyetçiler Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı ve Komünizmle Mücadele Derneği. Bu derneklerden Türk Milliyetçiler Derneği ile doğrudan bağlantısı olmadığını DP söylese de bu konu da birçok iddia ortaya atılmıştır.⁴⁰² Dernek ırkçı ve irticai söylemlerinden dolayı kapatıldı.

DP'nin iktidara geldiğinde üniversitelerdeki komünistlerle ilgili ilk faaliyeti komünizmle ilgili olduklarını düşündükleri öğretim üyesi ve öğrencileri tespit etmektir. Yukarıda ki konuşmada hocalarla ilgili düşünceler dönemin Milli Eğitim Bakanı tarafından açıkça ifade edilmektedir. Öğrencilerle ilgili araştırmalarla ilgili gazetelere yansıyan haberler ise şunlardır: “Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri Paris’te okuyan öğrencilerimizden komünizmle ilgili olanlar hakkında tetkik yaptırıyoruz ve neticeyi duyuracağız.”⁴⁰³ “İstanbul Üniversitesi açılışında komünist içerikli beyanname dağıtan Yüksek Tahsil Talebe Derneği üyesi şahıslar tutuklandı.”⁴⁰⁴ Nisan 1951’de İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, siyasi bildiri yayımladığı gerekçesiyle, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil hakkında soruşturma başlattı.⁴⁰⁵

Öğretim üyeleri ve öğrenci kovuşturmaları dışında üniversitelerin kurumsal işleyişine ve özerkliğine yönelik ilk DP müdahalesi ise, 1953’te gelmiştir. 21 Temmuz 1953’te çıkarılan 6185 Sayılı “Üniversiteler Kanunu’nun 46. maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında kanun” ile üniversite öğretim mesleğinden çıkarma şöyle değiştirilmiştir:

“Üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenlerle, siyasi teşekküllerde fiili vazife alanlar veya 3’üncü maddenin (e) bendi hükmünün cevaz vermediği siyasi yayınlarda veya beyanlarda bulunanlar üniversite öğretim meslekinden çıkarılır. Bu gibilerin

⁴⁰² Tevfik İleri’nin derneğin tüzüğünü hazırladığı iddialarını reddetmesi, Ulus Gazetesi, 27.01.1953

⁴⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 27.09.1950

⁴⁰⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 02.11.1950

⁴⁰⁵ Cumhuriyet’in 75 Yılı 1923–1953, Cilt: I, s. 350

akademik unvanlarını taşıyıp taşımayacakları üniversite senatolarınca ayrıca karar altına alınır.”⁴⁰⁶

Görüldüğü gibi, bu yasa ile öğretim üyelerinin siyasi içerikli yayın ve beyanları engellenmek istenmiştir. DP bu düzenlemeyi üniversite özerkliğine müdahale olarak görmemektedir. DP sadece öğretim üyelerinin siyasetle ilgilenmeden bilimle uğraşmalarını istemektedir. Çıkardığı yasaı öğretim üyeleri için bir disiplin düzenlemesi olarak görmektedir.⁴⁰⁷ Fakat üniversite öğretim üyeleri, öğrenciler⁴⁰⁸ ve CHP ise üniversitenin siyasetle uğraşması gerektiği fikrini taşımaktadır.

9 Mart 1954’te kabul edilen 6334 Sayılı “Neşir Yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun”⁴⁰⁹ 3. maddesinde ise, devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenlere hapis ve para cezası getirilmiştir. Yine aynı gün kabul edilen 6337 Sayılı Basın Kanunun 36’ıncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun⁴¹⁰ ile basın yoluyla işlenecek suçlar ağır ceza mahkemesine yargılanacaktır. Amaç öğretim üyelerinin yazılarını yazarken daha dikkatli davranmalarını sağlamaktır.

Doğrudan üniversiteleri ilgilendiren bir diğer düzenleme ise, 5 Temmuz 1954’te Milli Eğitim Bakanı’na, öğretim üyelerini res’en Bakanlık emrine alınması ve görevinden uzaklaştırılması yetkisini veren 6435 sayılı yasadır. Bu yasa ile senatonun görüşü alınma koşulu taşısı da, bu formaliteden öteye geçememiş ve üniversitelerin yönetsel özerkliğine bir darbe olmuştur.⁴¹¹ Prof. Turhan Feyzioğlu ve Prof. H. Nail Kubalı olayları bu kanunun nasıl uygulandığını açıkça göstermiştir.

⁴⁰⁶ Üniversiteler Kanunun 46. Maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında kanun, Düstur, Cilt:34, s.1693

⁴⁰⁷ Zafer Gazetesi, 19.07.1953

⁴⁰⁸ 1955’te Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde yapılan münazarada öğrencilerin siyasetle uğraşmaları tezinin münazarayı kazanması bunun göstergelerinden biridir. Zafer Gazetesi, 29.01.1955

⁴⁰⁹ Neşir Yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun, Düstur, Cilt:35, s.1445

⁴¹⁰ Basın Kanunun 36’ıncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun, Düstur, Cilt:35, s.1456

⁴¹¹ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 213

Yasalar kısa sürede uygulanmaya konuldu. 13 Temmuz 1954'te 4 yargıç ve Ankara Üniversitesi'nden 17 profesör emekliye ayrıldı. 1955 Eylül'ünde İstanbul Üniversitesi'nden ekonomi profesörü Osman Okyar, Amerikan yardımının değer ve süresini tartışan makalesi yüzünden üniversiteden atıldı.⁴¹² CHP ile üniversiteler arasında hükümete karşı olan işbirliği ise sürekli artarak devam etti. Hükümet ise, bu işbirliğinden dolayı üniversitelerde sık sık işten el çektirme, kısıtlama ve hapis cezalarını kullandı.

Öğretim üyelerine yönelik çıkarılan bir diğer kanun ise, 25 Temmuz 1954 tarih ve 6422 sayılı yasadır. Bu yasa ile 25 yılını dolduran öğretim üyeleri yaş kaydı aranmaksızın res'en emekli edilebilecekti. Bu da üniversite özerkliğine vurulan bir diğer darbe oldu.⁴¹³ Kanun çıkarıldıktan sonra üniversite senatolarından 25 yılını dolduran öğretim üyelerinin listeleri istendi.⁴¹⁴

DP 1954 yılı boyunca üniversite ve basına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Amaç bu kurumların siyasetle uğraşmamaları, özellikle DP iktidarına karşı muhalefet yapmamalarıydı. Çıkarılan yasalara rağmen muhalefet devam edecekti.

DP öğretim üyelerine yönelik doğrudan ilk müdahaleyi 6435 sayılı yasaya dayanarak SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu' nu görevden alarak yaptı.⁴¹⁵ Bu üniversiteler ve iktidar arasında genel bir gerginlik havası oluşmasına neden olan olaydır.

DP ile üniversite ilişkilerini gerginleştiren bir diğer olay ise, DP'nin üniversitelerde beğenmediği doçent ve profesörlerin atama işlemlerini yapmamaları ya da geciktirmeleridir. Turhan Feyzioğlu'nun görevden alınmasına neden olan konuşmasının içeriği, Doç. Dr. Aydın Yalçın'ın profesörlük işlemlerinin iki yıl boyunca yapılmaması ve bunun gibi üniversite özerkliğine yapılan müdahalelerden meydana gelmişti. DP tarafından yine doğrudan görevinden alınan bir diğer öğretim

⁴¹² Stanford J. Shaw&Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 485

⁴¹³ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 213

⁴¹⁴ Zafer Gazetesi, 22.07.1954

⁴¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 01.12.1956

üyesi ise, Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı'dır. 10 Nisan 1958'de basına verdiği demeç siyasi içerikli görülerek bir ay görevinden uzaklaştırılmıştır.

DP iktidarının başlaması ile 1956 yılına kadar ki süreçte, üniversite ve DP mücadelesi sessiz ve daha yavaş seyrederken; 1954 yılı boyunca çıkarılan düzenlemeler ilişkileri iyice germiştir. 1956 Ocak ayında polis kökenli iki milletvekilinin (Ekrem Anıt, Süleyman Çağlar) İçişleri Komisyonunda üniversite profesörleri komünisttir” demesi üniversite ve iktidar arasında geri dönülemez bir sürece girilmesine neden olmuştur. Profesör unvanlı iki milletvekili ve başbakanın bu sözü desteklemesi olayları son derece büyütmiştir. Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Senatoları bu olayları kınayan sert bildiriler yayımlamıştır.⁴¹⁶

1956'dan itibaren üniversite-iktidar gerginliği sürekli artmış, olaylar bütün ülkede gerginliğe yol açmıştır. 1956'yı izleyen dönemde üniversite ve iktidar arasında pek çok olay yaşandı. Bu olaylardaki en etkin aktörlerden olan öğrencilerle ilgili olaylar önceki bölümlerde verildiği için bu bölümde değinilmemektedir.

Üniversiteler ve DP arasındaki yaşanan gerginlikte dikkat çeken bir nokta ise DP tarafından kurulan yeni üniversitelerin yaşanan olaylara fazla karışmamış olmasıdır. Yeni kurulan üniversiteler ve yaşanan gerginliklerle ilgili olarak dönemin basınına herhangi bir olay yoktur. Yani iktidar ve üniversiteler arasındaki gerginliklerde yeni üniversiteler görülmemektedir.

DP'nin 1957 yılındaki yaptığı düzenlemelerle muhalefet partilerinin seçimlerde işbirliği yapmalarını engellemesi, bu partilerin fiili birleşmesine yol açmıştır. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşirken Hürriyet Partisi ise CHP ile fiilen birleşmişti. Muhalefetin güç birliğine karşı DP'nin kurduğu Vatan Cephesi, kutuplaşmayı daha da artırdı.⁴¹⁷

DP iktidarının yükseköğretim kurumlarına karşı tahammülsüzlüğü giderek artmıştı. Artık yükseköğretim kurumlarının her türlü yayın faaliyetleri dikkatle

⁴¹⁶ M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 215

⁴¹⁷ Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, s. 75–77

izleniyordu. Örnek olarak, 1959'da Uluslararası Basın Enstitüsü'nün yayımladığı bir tebliğe yayım yasağı kondu. Polis ekipleri matbaaları kordon altına aldı ve gazete paketlerini parçaladı.⁴¹⁸ Uluslararası Basın Enstitüsü 1960'da yayımladığı bir diğer bültende ise Türkiye'de basının baskı altında olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁴¹⁹

Yükseköğretim kurumlarının etkisinin azaltmak amacıyla çeşitli tedbirler düşünülmeye başlandı. 4 Şubat 1960'da 10 DP milletvekilinin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yüksekokul haline dönüştürülmesi için Meclise verilen önerge, aynı dönemde Harp Okulu'nu Ankara dışına taşınması ile ilgili plan buna örnektir.

Üniversitelerin dışındaki yükseköğretim kurumları ise, üniversitelerin etkisinde kalmaması için ayrı bir örgütlenme içine alındı. Yüksekokullar 1959'da çıkarılan 7334 Sayılı kanunla akademiler haline getirildi. Ve bu akademilerin yönetimi Milli Eğitim Bakanı'nın başkanı olduğu Akademiler Arası Kurul'un yönetimine bırakıldı.⁴²⁰

Nisan 1960'da, CHP'nin ve basının faaliyetlerine karşı, DP bir komisyon kurmak için hazırlıklara başladı. 27 Nisan 1960'da komisyonun yetkileri belirlenerek kuruldu.⁴²¹ Bu komisyonun kurulması üzerine, 28 Nisan 1960 öğrenci olayları başladı. Gösteriler 29 Nisan'da Ankara'ya sıçradı. Bu olaylarda yaşanan şiddet ve öğrenci yaralanmaları, DP'ye karşı olan olumsuz havayı daha da artırdı.

28 Nisan 1960'da, İstanbul Üniversitesi Radyosu susturulmuştur. Radyo yayınlarına ancak 2 Haziran 1960'da başlayabilmiştir.⁴²² 29 Nisan 1960'da gazetelere yansıyan haberlerde İstanbul Üniversitesi olayları ve Beyazıt

⁴¹⁸ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954–1978, Cilt: II, s. 460

⁴¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 24.01.1960

⁴²⁰ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, s.670

⁴²¹ Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, s. 75–77

⁴²² M. Tahir Hatiboğlu, Türkiye Üniversite Tarihi, s. 217

Meydanı'ndaki olaylar nedeniyle, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi öğrenci yurtları birer ay süreyle kapatıldı.⁴²³

Başbakan ve DP milletvekillerinin yaptığı konuşmalar üniversite-iktidar arasındaki gerginliği daha da artırmıştır. 18 Mayıs 1960 Turgutlu mitinginde Adnan Menderes “Bunlar doçentlerin yetişmesini önleyen, yerlerini muhafaza için onlara baskı yapan kara cüppelilerdir”, yine aynı mitingde “profesörler cübbelerini bir zırh gibi sırtlarına giyip hükümet işlerine karışmaktadırlar” diyerek düşüncesini açıkça ortaya koymuştur. Bu konuşma İstanbul'da profesörlerin rektörlüğe dilekçeli protestolarına neden olmuştur.

Adnan Menderes 1960'ların ilk aylarında üniversiteye karşı tavrı daha da sertleşmişti. Her yerde üniversite öğrencilerini ve öğretim üyelerini ağır sözlerle eleştirmiş ve üniversite özerkliğine karşı tavrı koymuştur.

DP ve üniversite arasındaki çatışmalar 27 Mayıs 1960 darbesine giden yoldaki en büyük etkenlerden biri olarak ortaya çıkmıştır.

⁴²³ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954–1978, Cilt: II, s. 470

SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimleri Cumhuriyet'in ilanından beri iktidarda olan CHP kadrolarının yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Bu yeni dönem birçok olaya gebe kalmıştır. CHP'nin uzun iktidar dönemi içinde, parti kadroları ve devletteki kadrolar iç içe geçmiştir. Bir nevi parti ve devlet iç içe geçmiştir. DP'de CHP'nin içinde oluşan bir parti olarak iktidara gelmiştir. Bu nedenle, CHP tarafından II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan genel siyasi çizgiyi takip etmiştir.

DP aynı zamanda CHP'nin iktidarından memnun olmayan toprak sahipleri, ticaret burjuvazisinin sözcüsü olmuş ve yine CHP'nin yönetiminden artık memnun olmayan işçi, aydın vb. diğer grupların yeni umudu haline gelmiştir.

DP, iktidarının ilk yıllarında, dış politikada Batı yanlısı bir çizgi izlemiş ve serbest ekonomi politikası Türkiye'de uygulanmaya çalışılmıştır. Bu yüzden ekonomi ve birçok alanda planlanma yapma gereği duymamış, “Biz yapalım plan bizi izler” politikası izlemiştir. Gerçekten DP, iktidarının ilk yıllarında ekonomide büyük bir gelişme yaşanmasını sağlamıştır. Başlayan Kore Savaşı ve ABD'nin ekonomik yardımları, bu gelişmenin daha da çarpıcı hale gelmesini sağlamıştır.

DP, iktidarının ilk dönemlerinde devlete yerleşmiş olan CHP kadrolarını kontrol altına alma ve devletin bütün kademelerine kendini kabul ettirme çabalarıyla geçirmiştir. CHP'ye yakın olduğunu düşündüğü birçok görevliyi emekliye ayırmıştır. Bu tür işlemlerin görüldüğü kurumlardan biri de ordu olmuştur. DP, 2 Haziran 1950'de güvenoyu almış ve 6 Haziran'da silahlı kuvvetler komuta kademesinde birçok general ve üst rütbeli subayı emekliye ayırmıştır.⁴²⁴

Bu dönemde, eğitim alanında büyük bir sayısal gelişme yaşanmıştır. Eğitim kurumlarının her düzeyde sayısı ve bu kurumlardaki öğretmen ve öğretim sayısı artırılmıştır. Eğitim kurumları halka yayılmaya çalışılmıştır. Yükseköğretime hazırlık

⁴²⁴ Cumhuriyet'in 75 Yılı 1923–1953, Cilt: I, s. 332

amacıyla kurulan liseler ülke geneline yayılmıştır. DP iktidarının son yıllarına doğru, yükseköğretim görmek isteyen genç sayısı da artmıştır. Bu artış 1960’lardan sonra problem haline gelmiştir. Artan öğrenci sayısının yükseköğretime girişi için üniversitelerarası bir sınav yapılmaya başlanmıştır.

DP’nin iktidara gelirken destek aldığı gruplardan biri de; CHP’nin izlediği din politikalarından rahatsız olan kesimlerdi. DP ise, bu kesimleri memnun etmek için çeşitli düzenlemeleri, iktidara gelir gelmez yapmaya başlamıştır. Bunlar⁴²⁵; Arapça ezan okuma yasağının kaldırılması (1950), radyoda mevlit okunmaya başlanması (1950), okullarda din derslerinin okutulması ile ilgili düzenlemeler (1950), İmam Hatip Okulları’nın yeniden açılması (1951), Ortaokullarda din dersinin yeniden okutulması (1956) ve Yüksek İslam Enstitüsü’nün kurulmasıdır (1959).

DP’nin din alanında izlediği politikalar, özellikle CHP ve aydınlar arasında olumsuz karşılanmıştır. DP din politikalarını oluştururken aşırıya gitmemeye dikkat etmiştir. Hatta aşırı dini eğilimi olan grupların, Atatürk ve ilkelerine yönelik saldırılarına karşı, 5816 sayılı “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun”u çıkarmıştır.⁴²⁶ Bu tür eğilimleri olan gruplara yönelik tutuklamalardan çekinmemiştir. Bu durum da, DP hakkında, “dini politikalarla iktidara gelmiştir” düşüncesinin asılsız olduğunu göstermektedir. DP aslında halkın isteklerine göre davranmaktadır. Fakat karşısında güçlü bir muhalefet vardır. Ve bu muhalefeti bastırmak istemektedir.

DP alt eğitim basamaklarında olduğu gibi yükseköğretim basamaklarında da ilk olarak sayısal olarak artış yaşanması için düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Var olan üç üniversitenin kapasitelerinin artırılmasına yönelik tedbirler alınırken; yüksekokul sayılarının da arttırılmaya başlandığını görmekteyiz. Her geçen yıl yükseköğretim gençlik sayısı da bu çalışmalara paralel olarak artmıştır. DP’nin Sovyetlere karşı ABD taraftarı olması, ilerleyen yıllarda ABD’yi her alanda örnek almaya kadar gitmiştir. ABD’den getirilen uzmanlarla beraber yeni yükseköğretim kurumları açılması için hazırlıklar başlamıştır. DP’nin bu dönemde, yükseköğretimde

⁴²⁵ Turgut Erumcu, Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Politikaları (1923–1960), s. 131–132

⁴²⁶ Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, Düstur, Cilt:31

Alman modelinden ABD’de modeline geçiş yaptığını görmekteyiz. Atatürk Üniversitesi’nin ve Orta Doğu Üniversitesi’nin kuruluşunda, doğrudan ABD’deki uzmanların ve kurumların etkileri olmuştur. Aynı zamanda var olan üniversitelerimiz çeşitli Amerikan üniversiteleri ile işbirliği içine girmiştir.

DP kadroları, eğitime bütünsel açıdan bakmıştır. Bütün eğitim kurumlarının Mili Eğitim Bakanlığı denetiminde olmasını istemiştir. Bu özellikle üniversite-iktidar gerginliği sırasında belirginleşmiştir. DP eğitimsel yaklaşımlarında, Cumhuriyet’in ilk yıllarında oluşturulan gelenekten kopmamış, aksine bu çizgiyi izlemiştir. Temel anlayışında, Osmanlı ve Atatürk dönemlerinden kalan Batıcılık vardır. Atatürk döneminin aksine, DP ayrıca gelenekçi bir çizgiyi de benimsemiş ama bunda ölçüyü kaçırmamaya dikkat etmiştir. İlerlemecilik, milliyetçilik ve maneviyatçılık eğitim ve diğer alanlarda benimsenmiştir. Özellikle ABD’de başlayan komünizm avı, Türkiye’de de devam etmiştir.

Yine bu dönemde, yükseköğretim ve sanayi arasında bir koordinasyon sağlanmak istenmiş; bu amaçla 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversite (İTÜ) Rektörlüğü’ne bağlı olarak “Türk Teknik Haberleşme Merkezi” kurulmuştur. Üniversiteler çeşitli konferanslar vermiştir. Uluslararası olaylara paralel şekilde Orta ve Yakın Şark Çalışma Enstitüsü kurulmuştur. DP döneminde Türk Atom Kurumu, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü gibi araştırma kurumları açılmış, tüm çabalara rağmen üniversite sanayi işbirliği yetersiz kalmıştır. Bu dönemde, hem sanayi hem de üniversite eğitiminde önemli gelişmeler sağlansa da, bu gelişmeler birbirini destekleyecek şekilde düzenlenememiştir. Ekonomi politikalarının ve eğitim politikalarının plansız olması da bu durumda etkili olmuştur.

Üniversite eğitiminde kurum, öğretmen ve öğretim görevlisi yönünden artış olmasına rağmen; nitelik yönünden istenen düzeyde bir gelişme sağlanamamıştır. Özellikle sosyal bilimlerde gerileme olmuştur. Bunda Alman kökenli bilim adamlarının ülkelerine dönmesi kadar, DP’nin izlediği milliyetçi ve manevi eğitim anlayışına uygun düşmeyen Türk bilim adamlarının komünistlikle suçlanarak yükseköğretim kurumlarından uzaklaştırılması da etkili olmuştur. DP döneminde

sosyal bilimlerde yaşanan gerilemenin nedenlerinden biri de, bütün Batı dünyasında II. Dünya Savaşı'nın da etkisi ile başlayan, teknik alanlara olan ilginin Türkiye'de de etkili olmasıdır. DP döneminde özellikle mühendislik alanlarına ayrı bir önem verilmiştir. Bunda, Türkiye'nin kısa sürede kalkınması için teknik kadroya duyulan ihtiyaç belirleyici etken olmuştur.

DP iktidarının ilk yıllarındaki ekonomik başarılarında, 1957'den itibaren büyük ölçüde gerileme yaşanmış ve ardından ekonomik sorunlar baş göstermiştir. 1960 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dış borcu 8.017.636.000 Lira'yı bulmuştur.⁴²⁷ Artan enflasyon, özellikle sabit gelirli memurları, askerleri, öğretim görevlilerini zor durumda bırakmıştır. DP aldığı önlemlerle ekonomik gidişatı düzeltememiş bu başarısızlığını örtmek için popülist politikalara yönelmiştir. CHP'nin muhalefeti ise, daha da artmıştır. CHP ile bağlantılı basın ve aydınların da DP'ye yönelik eleştirileri sertleşmiştir. DP'nin popülist politikalarından cesaret alan radikal kesimler ise, Atatürk imajına yönelik saldırılarını arttırmıştır. Bu da özellikle yükseköğretim camiasında ve öğrencilerinde DP'nin politikalarına duyulan güveni iyice sarsmıştır.

Üniversite öğretim üyeleri, DP'nin kendilerini siyasetle uğraşmaktan vazgeçirmek için çıkardığı yasalardan rahatsız olmuştur. Tabi ki DP, CHP'nin uzun iktidar dönemi boyunca üniversitelerde de kadrolaştığını ve kendi döneminde de CHP ile bağlantısı olan hocalar olduğunu biliyordu. Amacı, CHP ve üniversiteler arasındaki organik bağları kesmek, üniversiteleri tarafsız kurumlar olmasını sağlamak, hatta mümkün olursa kendini destekleyen kurumlar haline getirmektir. Fakat üniversitelere yönelik çıkardığı her yasa, öğretim görevlilerinin DP'ye karşıtlığını artırmıştır. DP'nin üniversitelerdeki ve Türkiye'deki izlediği politikaları eleştiren öğretim görevlileri ise, komünistlik suçlamasına maruz kalmıştır. DP'nin ekonomik başarısızlıkları üniversite öğretim görevlilerini kaybeden sınıflar haline getirmiştir. Bu durum da, üniversite personelinin CHP'ye daha da yaklaşmasına neden olmuştur. Yine DP'nin popülist politikalarının Atatürk ilkelerine zarar verdiğini düşünen aydın kesimler ve öğrenciler de CHP'ye yaklaşmaya başlamıştır.

⁴²⁷ Cumhuriyet Gazetesi (07.02.1960)

DP ise, kendine karşı oluşan bu birliği dağıtmak amacıyla; CHP, üniversiteler ve basın üzerindeki baskısını daha da artırmıştır.

CHP yanında olan ya da DP'nin politikalarından rahatsız olan öğretim görevlilerinin, öğrenciler üzerindeki etkisini kullanarak, öğrenci birliklerinin ve öğrencilerin büyük bir kısmının DP karşısında yer almasını sağlamıştır. Öğrenci hareketleri, DP iktidarının ilk dönemlerinde öğrenci sorunlarına ya da Türkiye'nin güncel sorunlarına yönelikken; 1957'den sonra DP'ye karşı yapılmaya başlanmıştır.

DP döneminde üniversitelerin siyasallaşması, eğitim kalitelerinin düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde uluslararası alanda üniversitelerimizin bir gerileme eğilimine girdiği görülür.

DP ise ortamı yumuşatmak yerine baskılarını daha da artırmış; bu da DP'nin iktidarı bırakmayarak diktatörlük yönetimine geçeceği korkusunun doğmasına neden olmuştur. Ordu, üniversite ve basın gizli ya da açık bir muhalefet odağı haline gelmiştir. Halk ise, ekonomik sıkıntıların üstüne öğrenci olaylarının bazılarının kanlı bitmesinden dolayı, DP iktidarına olan güvenini kaybetmeye başlamıştır.

DP'nin, 27 Nisan 1960'da kurduğu Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler vermesi, muhalefetin tepkilerinin sertleşmesine neden olmuştur. DP, genel seçimlerin erken yapılması ile ilgili açıklama yaparak ortamı yumuşatmak yerine; oluşan muhalefeti bastırmak için daha sert tedbirler almıştır. Üniversite öğretim üyelerine olan sert eleştirileri daha da artmıştır.

27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareyi ele almadaki amacı; tarafsız bir idarenin nezareti altında süratle yeni seçimlere gitmek ve kazanan tarafa idareyi teslim etmektir.⁴²⁸ Adnan Menderes, Celal Bayar ve DP'nin tüm üst düzey ya da etkin üyeleri tutuklanmıştır. Yönetim komutanlardan oluşan Milli Birlik Komitesi'nin eline

⁴²⁸ Cumhuriyet Gazetesi (27.05.1960)

geçmiştir. Yapılan yargılamalarda, üniversitelerde yaşanan olaylar için, DP yöneticilerine suçlamalar yöneltilmiştir.

Üniversitenin siyasetten uzak kalması düşüncesi, bu dönemlerde yaşanan ve özellikle 1960'ların sonlarındaki öğrenci olayları ile iktidarların kafasına yerleşmiş; yapılan düzenlemelerle üniversitelerimizin siyasetle uğraşmaları engellenmiştir

Üniversitelerimiz, DP'nin son yıllarında siyasallaşsa da; dönemin bütününe bakıldığında nicelik yönünden önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu dönemde getirilen yabancı uzmanlar, Türk yükseköğretimindeki eksiklikleri dile getirmiş ve bunlara göre düzenlemeler DP iktidarı tarafından yapılmaya çalışılmıştır.

DP döneminde yaşanan üniversitelerdeki gelişmeler, 1960'lı yıllardan sonra doğrudan üniversitelerimizi etkilemiştir. Buna rağmen, DP döneminde yükseköğretimdeki gelişmeler uzmanlar tarafından yeterince incelenmemiştir.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Akbaba,
Akis Dergisi,
Cumhuriyet Gazetesi,
Milli Eğitim Dergisi,
Ulus Gazetesi
Vatan Gazetesi,
Zafer Akşam Postası,
Zafer Gazetesi,

ŞURALAR, KANUN VE TÜZÜKLER

Altıncı Milli Eğitim Şûrası (18–23 Mart 1957), Tıpkı Basım, Milli Eğitim Bakanları Yayınları, Ankara: 1991
Beşinci Milli Eğitim Şûrası (5–14 Şubat 1953), Tıpkı Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1951
Birinci Maarif Şûrası (17–29 Temmuz 1939) Tıpkı Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1991
Düstur, 3. Tertip, Cilt: 27- 41, Başbakanlık Basımevi

KİTAPLAR

Âdem, M. (1981). **Eğitim Planlaması**. Ankara: Sevinç Matbaası
Ahmad, F. (1995). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. (Çev: Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi
Arcayürek, C. (1983). **Bir İktidar Bir İhtilal 1955–1960** Ankara: Bilgi Yayınevi
Akalin, E. ve diğerleri (Haz.) (1997). **Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
Akbaba, T. (1998). **Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi**. Ankara: Gün Yayıncılık

- Akbaba, T. (1996). **Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 İhtilal Hükümetlerinin Eğitim Görüş ve Uygulamalarının Karşılaştırılması**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aksın, F. (Ya. Yö.) (1999). **Cumhuriyet'in 75 Yılı 1923–1953**. Cilt:1. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Aksın, F. (Ya. Yö.) (1999). **Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954–1978**. Cilt:2. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. (1973), **50. Yıl**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Apuhan, R. Ş. (2007). **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler**. İstanbul: Timaş Yayınları
- Araştırma Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı (2002). **2002 Yılı Başında Milli Eğitim**. Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası
- Armaoğlu, F. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul: Alkım Yayınevi
- Ataüenal, A. (1993). **Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretimdeki Gelişmeler**. Ankara: Ankara Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü
- Ataüenal, A. (1998). **Türkiye'de Yüksek Öğretim (1923–1998)**. Ankara: Ankara Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü
- Atatürk Üniversitesi, (1978). **50. Yıl Armağanı Üniversitemizin Kuruluş ve Gelişmesi**. Cilt III. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi
- Ayhan, A. (2002). **Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri**. İstanbul: Beta Basım Yayın
- Bağcı, H. (1990). **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**. Ankara: İmge Kitapevi
- Başaran, İ. E. (1996). **Eğitime Giriş**. Ankara: Yargıcı Matbaası
- Başaran, İ. E. (1996). **Türkiye Eğitim Sistemi**. Ankara: Gül Yayınevi
- Başbakanlık (1996). **Bilim Teknoloji ve Üniversiteler**. Ankara: Başbakanlık Basımevi
- Başbakanlık (1992). **Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, 18 Nisan 1992 Tarihli Rektörler Toplantısında Takdim Edilen Raporlar**. Başbakanlık Basımevi
- Bilgehan, H. ve diğerleri (Haz.) (2005). **Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955–2005**. Cilt:1. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- Can, M. (1994). **Üniversite Bilim Adamı İlişkisi**. İzmir: Çağlayan Ofset

- Çavdar, T. (1999). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839–1950**. Ankara: İmge Kitabevi
- Çavdar, T. (2004). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**. Ankara: İmge Kitabevi
- Çongur, H. R. (1987), **Büyük Türk Milliyetçisi Tefik İleri**. Ankara: Gaye Matbaacılık
- Devlet İstatistik Enstitüsü.(1973). **Milli Eğitim Hareketleri 1942–1972**. Ankara: DİE
- Dursun, D. (2001). **27 Mayıs Darbesi Hatıralar/Gözlemler, Düşünceler**. İstanbul: Şehir Yayınları
- Ekinci, Y. (1994). **Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920–1994)**. Ankara: Tekışık AŞ Ofset
- Ermumcu, T. (1999).**Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Politikaları (1923–1960)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Gök, F. (Ed.) (1999). **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Göksu, S. (Haz.). **Darbeler, “Demirkıratlar”lar ve 27 Mayıs**. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- Güleç, K. (1998). **Cumhuriyet'in 75. Yılında Bilim, Teknoloji, Araştırma Politikalarının Sanayileşmeye Etkileri**. Ankara: TÜBİTAK
- Güneş, M. ve Güneş, H. (2003). **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**. Ankara: Anı Yayıncılık
- Gürüz, K. (Koordinatör.) (1994).**Türkiye’de ve Dünyada Bilim ve Teknoloji**. İstanbul: TÜSİAD
- Güzel, E. (2005). **Cumhuriyet’ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**. Ankara: Nobel Kitabevi
- Hatiboğlu, M. T. (2000).**Türkiye Üniversite Tarihi**. Ankara: Selvi Yayınevi
- Hirsch, E. E. (2000). **Anılarım**. Çev: Fatma Suphi. Ankara: TÜBİTAK
- İleri (Aksoy), C. (2003).**Tefik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri**. İstanbul. Ötüken
- İstanbul Teknik Üniversitesi. **Teknik Eğitim: Dünü Bugünü ve Geleceği, Teknik Eğitim Ulusal Kongresi Bildirileri 24–25–26 Ekim 1983**. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi

- İZÜNİDER, 3. Üniversite Kurultayı Bildirileri 6–7 Aralık 1996. İzmir
- Kabacalı, A. (1992). **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- Kaplan, İ. (1999). **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**. İstanbul: İletişim Yayınları
- Karpat, K. H. (1996). **Türk Demokrasi Tarihi**. Ankara: Afa Yayıncılık
- Kaya, O. ve Yüksel, M. (Haz.) (1994). **Karadeniz Teknik Üniversitesi’nin Tarihi Gelişimi**. Trabzon: Karadeniz Üniversitesi Yayınları
- Kısakürek, N. F. (1993). **Benim Gözümde Menderes**. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları
- Koç, N. (1996). **Üniversite Eğitimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Koçer, H. A. (1970). **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi
- Kongar, E. (2003). **21. Yüzyılda Türkiye**. Remzi Kitabevi
- Korkut, H. (2002). **Sorgulanan Yüksek Öğretim**. Ankara: Anı Yayıncılık
- Küçükçirkin, M. (1990). **Üniversite- Sanayi İşbirliği (Ülke Sanayi ve Ekonomisi Açısından Önemi)**. Ankara: Afşaroğlu Matbaası
- Lök, A. ve Erten, B. (2002). **1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri**. Modernleşme ve Batıcılık. Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları
- Milli Eğitim Bakanlığı (1973). **Cumhuriyet’in 50. Yılında Milli Eğitimimiz**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Milli Eğitim Bakanlığı (1973). **Cumhuriyet’in 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Milli Eğitim Bakanlığı (1960). **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar II**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi
- Oğuz, O.- Oktay, A. ve Ayhan, H. (2001). **21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi**. İstanbul: Serdar Yayıncılık
- Öncü, A. (2002). **Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı**. Modernleşme ve Batıcılık. Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları
- Rana, Z. (Ed.) (1999). **Bilânço 1923–1998 Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler**. Cilt:1. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Ronan, C. A. (2005). **Bilim Tarihi**. Çev: Ekmeleddin İhsanoğlu&Feza Günergun. Ankara: TÜBİTAK

- Sakaoğlu, N. (1992). **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sakaoğlu, N. (2003). **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Schick C. ve Tonak E. A. (Der.) (1992). **Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–1971 Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Belge Yayınları
- Şahin, İ. (1998). **Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim-Kültür Politikaları (1950–1960)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Taylak, M. (1969). **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve 1. Cumhuriyet’te Öğrenci Hareketleri**. Ankara: Başnur Matbaası.
- Timur, T. (2000). **Toplumsal Değişme Ve Üniversiteler**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tuncay, M. (Ed.) (1999). **75 Yılda Düşünceler Tartışmalar**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Türk Eğitim Derneği. **Yüksek Öğretimde Değişmeler, Türk Eğitim Derneği XII. Eğitim Toplantısı 17–18 Kasım 1989**. Türk Eğitim Derneği Yayınları
- Türkiye Diyanet Vakfı (1997). **Her Yönüyle Tevfik İleri**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Uysal, Ş. (1974). **Sosyal Bilimler Öğretimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları
- Wasserburg, G. J. (2002). **Üniversite Toplumu Öğretim ve Araştırma Fırsatlar ve Büyüklüğe Giden Yol 21. Yüzyılda Bilim İnsanı Yetiştirme Üzerine Öneriler**. Ankara: TÜBA Yayınları
- Yalçın, D. ve diğerleri (2004). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi
- Yücel, İ. H. (2006). **Türkiye’de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü**. Ankara: DPT
- Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü (1998). **Cumhuriyet’in 75. Yılında Yüksek Öğretim**. Ankara: Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü

MAKALELER

- Arslan, M. (2005). Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları. **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı:18 (2005/1)
- Birand, Ş. A. (1954). Üniversitelere Olan Tenkitlere Dair. **Zafer Gazetesi** (15.04.1954)
- Doğan, İ. (1993). **Türkiye’de Bilim Eğitimi ve Türk Bilim Politikası**. İzmir I. Eğitim Kongresi Bildirileri (25–26 Kasım 1991). İzmir: DEÜ Matbaası
- Erdem, A. R. (2004).Türkiye’de Yüksek Öğretim ve Değişimi. **Üniversite ve Toplum**. Cilt: 4. Sayı 2 (Haziran 2004)
- Fenik, M. F. (1954). Tasfiye Değil Hakları Tanzim Kanunu. **Zafer Gazetesi**. (03.07.1954)
- Güler, A. **Türk Eğitim Sisteminin Eğitim Politikaları ve Felsefi Boyutları**. Eğitimde Yansımalar V – 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi- Ulusal Sempozyumu (25–27 Kasım 1999). Ankara: Tekışık Yayıncılık
- Güler, A. (1993). **Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformlarında Üniversitenin Amaç ve Fonksiyonları Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme**. İzmir I. Eğitim Kongresi Bildirileri (25–26 Kasım 1991). İzmir: DEÜ Matbaası
- Güleç, K. (1998).**Türkiye Cumhuriyeti’nin Bilim ve Teknoloji Politikaları**. Cumhuriyet 1923–1998 Dönemi Değerlendirmesi Yeni Türkiye. Eylül-Aralık 1998. Cilt:3. Yıl:4. Sayı: 23–24
- İnan, N. **Üniversite ve Yüksek Öğretim Kavramı Açısından Türkiye’deki Gelişmeler**. Türk Eğitim Derneği XII. Eğitim Toplantısı (17–18 Kasım 1989). Türk Eğitim Derneği Yayınları
- Karatürk, K. (2006). Yükseköğretimin Finansmanı. **Milli Eğitim Dergisi**. Sayı: 171 (Yaz 2006)
- Korkut, H. (2003).Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları. **Milli Eğitim Dergisi**. Sayı:160 (Güz 2003)
- Sunar, İ. **Demokrat Parti ve Popülizm**. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:8. İletişim Yayınları

Tekeli, İ. **Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi**. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:3. İletişim Yayınları

Tekeli, İ. **Türk Üniversitelerine Alman Beyin Göçü**. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:3. İletişim Yayınları

Tuzcu, G. (2003). Lisansüstü Öğretim İçin Yurtdışına Öğrenci Göndermenin Planlanması. **Milli Eğitim Dergisi**. Sayı:160 (Güz 2003)

Türkiye Ansiklopedisi. **Adnan Menderes**. Cilt:3. Kaynak Kitaplar

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Altan, İ. Sanayileşmede İnsan Faktörü.

<http://www.kemalizm1938.org/pdfkitap230.pdf> (29.11.2007)

Atatürk Üniversitesi Tarihçe. <http://www.atauni.edu.tr/operation.php?op=32> (05.04.2008)

Ergün, M. Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi.

<http://www.egitimdergisi.hacettepe.edu.tr/19872MUSTAFA%20ERG%C3%9CN.pdf> (29.11.2007)

İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihçe. <http://www.itu.edu.tr/gb-5.d4> (05.06.2007)

İstanbul Üniversitesi Tarihçe. <http://www.istanbul.edu.tr/tarihce.php> (05.06.2007)

Kandilli Rasathanesi Tarihçe. <http://www.koeri.boun.edu.tr/> (29.11.2007)

Kansu, Ş. A. Ankara Üniversitesi’nin İlk Öğretim Yılı (1946-1947) Açış Söylevi.

<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhf-arsiv/AUHF-1946-03-02-03-04/AUHF-1946-03-02-03-04-takdim.pdf> (01.02.2008)

Maden Tetkik Arama Enstitüsü Tarihçe. <http://www.mta.gov.tr/mta/mta.html> (29.11.2007)

Şeker, F. 1909’dan Bu Yana Tarihi Süreç İçinde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmen Yetiştirme Politikası.

<http://www.sporbilim.com/index.php?s=icerik&katid=99&id=195>. (29.11.2007)

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Tarihçe.

<http://www.taek.gov.tr/ustmenu/tarihce.html> (29.11.2007)

- Türk Eğitim Derneği Tarihçe. <http://www.ted.org.tr> (10.04.2008)
- Türk Dil Kurumu Tarihçe. <http://www.tdk.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?>
(29.11.2007)
- Türk Hukuk Kurumu Tarihçe. <http://www.turkhukukkurumu.org/thkscan.htm>
(29.11.2007)
- Türkiye İstatistik Kurumu ve İstatistiğin Tarihçesi.
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=tarihce> (08.12.2007)
- Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği Tarihçe.
<http://www.trasd.org.tr/tarihce.php> (10.04.2008)
- Türk Standartları Enstitüsü. <http://www.kemalizm1938.org/pdf/kitap2/22.pdf>
(08.12.2007)
- Türk Tarih Kurumu Tarihçe. <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=1>
(29.11.2007)
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. <http://www.unesco.org.tr/index.php?gitid=2>
(10.04.2008)

EKLER

Ek 1

Akbaba Dergisi, Cilt:12, Sayı: 289, 26 Eylül 1957

Ek 2

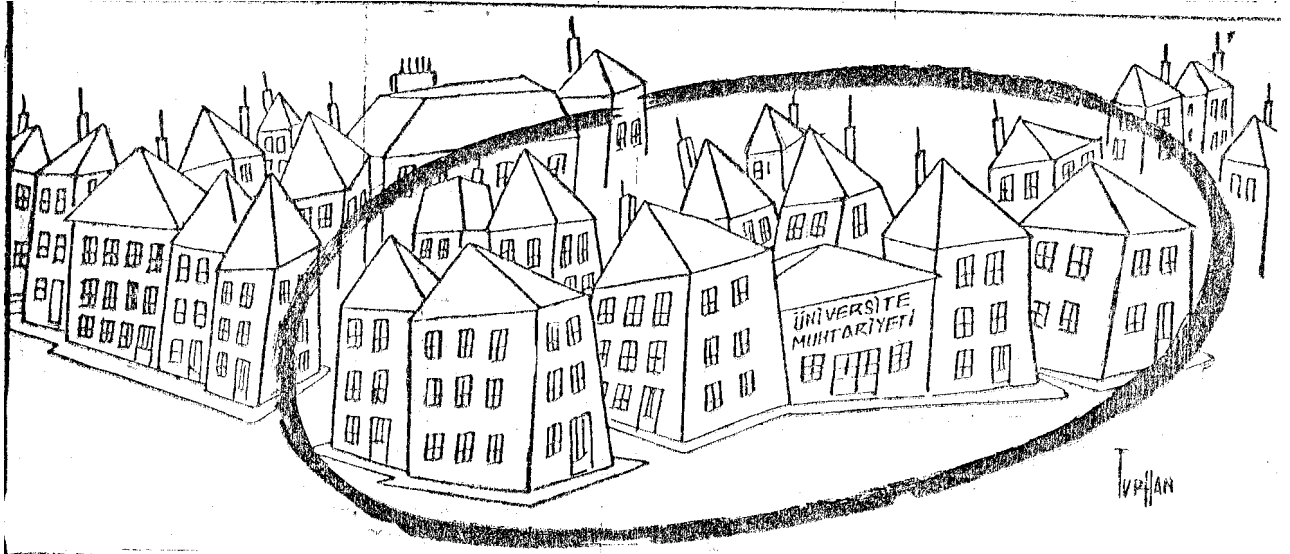
Akbaba Dergisi, Cilt:16, Sayı: 411, 28 Ocak 1960

Ek 3

Akbaba Dergisi, Cilt:17, Sayı: 419, 24 Mart 1960

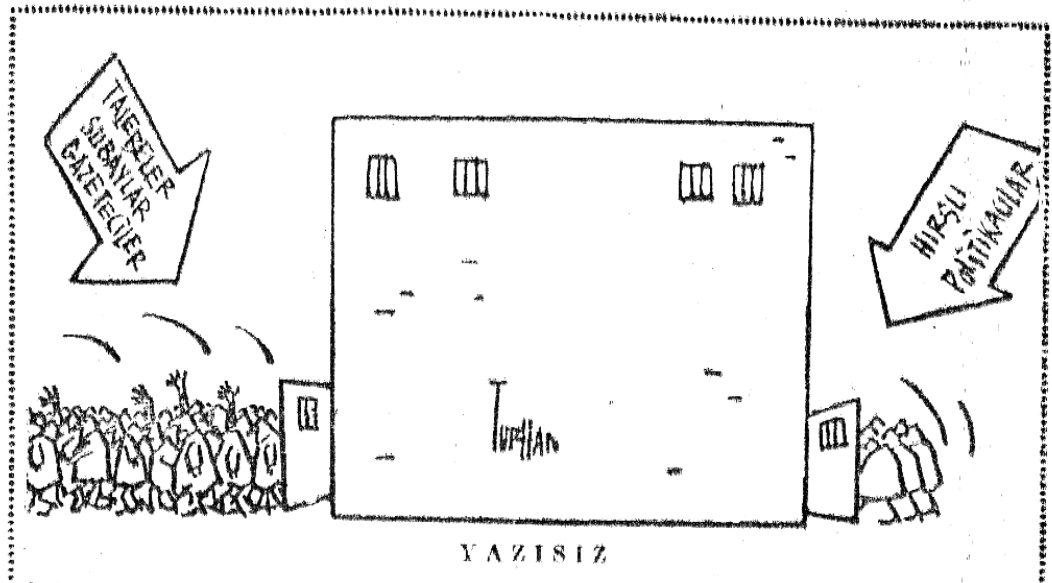
Ek 4

İmar hareketlerine devam edilmektedir. Resimde işaretli blok da istimlak edilmiş ve yıkılmasına başlanmıştır (Foto: T. S.)

Akis Dergisi, 12 Nisan 1958, Cilt: XVII, Sayı:205

Ek 5

Akis Dergisi, 5 Haziran 1960, Cilt: XVIII, Sayı:302